

UČITELJI

**PEDAGOŠKO-SOCIJALNI ČASOPIS
JUGOSLOVENSКОG UČITELJSКОG UDRUŽENJA**
Glavni urednik: MILIĆ R. MAJSTOROVIĆ

Педагошка Југославија

(од 1 децембра 1918 до 1 децембра 1938)

Иван Димник: Свесловенска педагошка сарадња (65).

I

Педагошка мисао у Југославији

1. Идејни развитак педагогике у Срба од 1918 до 1938 с освртом на претходно доба, од Д-р Душана Ј. Јовановића (68); — 2. *Pedagogija u Hrvata od 1918 do 1938 god.*, од Saliha Ljubunčića (94); — 3. Двадесет година словеначке педагогике у Југославији (од 1 децембра 1918 до 1 децембра 1938 г.) од Д-р Карел Озвалда (119).

Ministarstvo prosvete sa On. br. 69679 od 15-X-1937 g. preporučilo je „Učitelji“ za knjižnice narodnih i učiteljskih škola, učitelje, zabavilje i učenike učiteljskih škola.

УЧИТЕЉИМА И БАЦИМА III И IV РАЗРЕДА

Министарство просвете препоручило је ових дана „Сељачки буквар IV. бр, 19492/38 као неопходно потребно и важно народно штиво. Та препорука заснива се на мишљењу најбољих стручњака Главног просветног савета, С.бр. 3003/38 који су ови израдили после пажљивог проучавања свих наших досадашњих бројева и издања. То мишљење за нас је најбоља награда и потстирек за будући рад и истовремено наша најбоља сведоџба. Поред осталог просветни стручњаци су казали о „Сељачком буквару“ и ово:

„... Овакав рад и овакав задатак „Сељачког буквара“ стоји у најтежњој вези са просветно културним радом појединих позива и појединих установа на селу. Учитељ, свештеник, агроном, лекар, марвени лекар, затим школе, читаонице, задружне установе, пољопривредне подружнице и тако даље представљају лица и установе чија је делатност такође упућена мање више у истом правцу. Један овакав часопис често би им пружио прилике да свој рад координирају, регулишу или поведу бољим путем. Било би стога врло добро да сви они дођу у што тежи додир баш преко овог јединог часописа код нас. За ово се, међутим, пружа довољно прилике, јер је исти, поред обилног градива, још и веома јевтин.

Оваквих часописа има свуда у иностранству, и то обично у много већем броју него код нас. Сви они уживају не само препоруку већ врло често и обилну материјалну помоћ. „Сељачки буквар“ једини часопис такве природе код нас, не би требао да чини изузетак од тога и да у том погледу остане усамљен. Треба имати на уму да су све овакве намере племениће а рад да је до крајности незахвалан. Смајрамо стога да га треба препоручити свима и свакоме, а нарочито основним школама, бановинама, управитељима школа, учитељима, сеоским књижницама, читаоницама, пољопривредним задругама, пољопривредним подружницама и тако даље...“

Поруџбине са 10 дин. годишње слати на »Сељачки буквар«
Чековни рачун 54.256 Карађорђева 61 — Београд

УЋИТЕЉ-УЧИТЕЉ

ПЕДАГОШКО-СОЦИЈАЛНИ ЧАСОПИС ЈУГОСЛ. УЧИТЕЉСКОГ УДРУЖЕЊА

ОКТОБАР 1938

БЕОГРАД XI

19 (53) ГОД. БР. 2

ГЛАВНИ УРЕДНИК МИЛИЋ Р. МАЈСТОРОВИЋ, БОЖЕ ЈАНКОВИЋА БР. 30

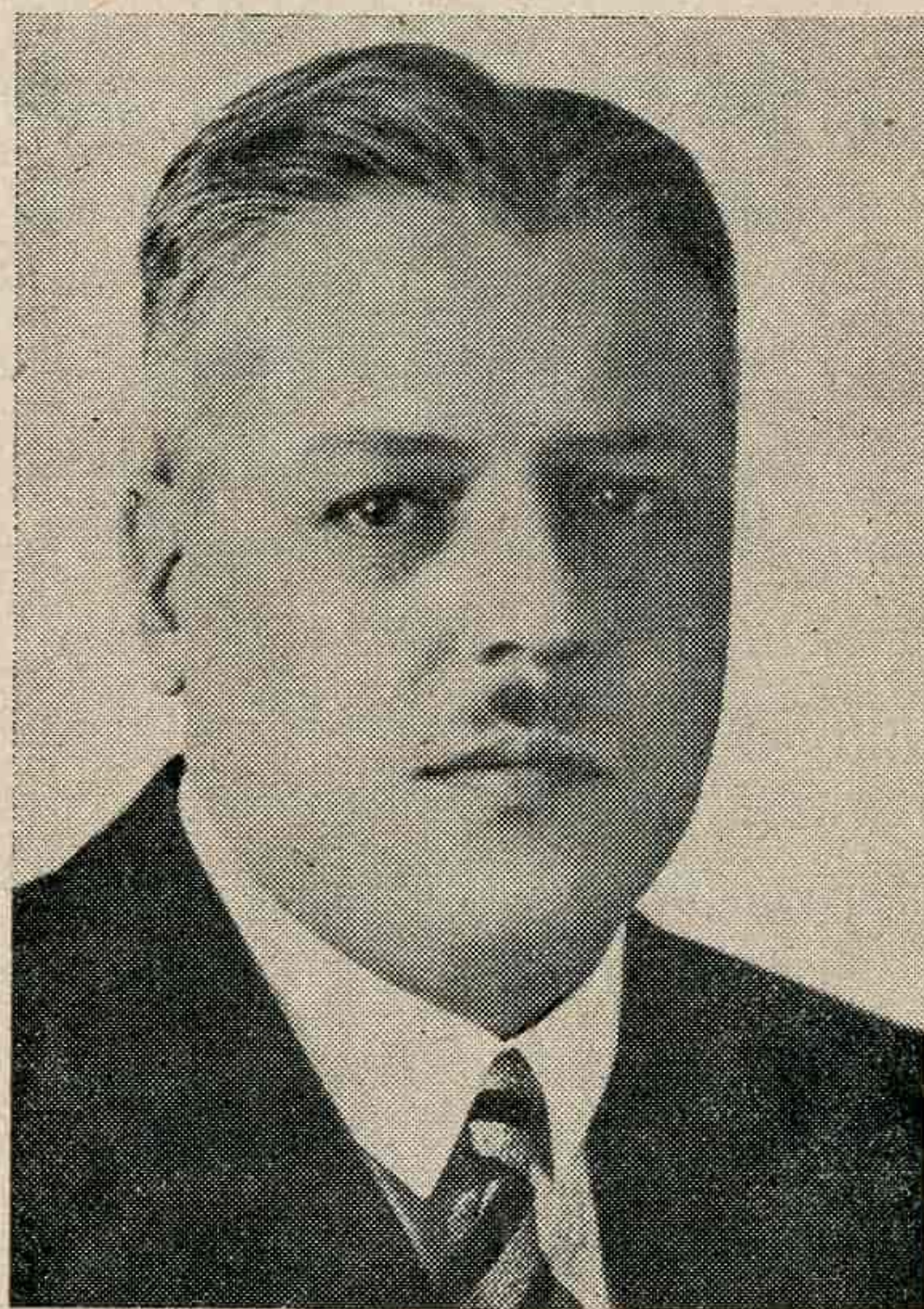
Педагошка Југославија

Иван Димник,

Претседник Југословенског учитељског удружења Београд.

Свесловенска педагошка сарадња

Није то само случај да је, у пролеће ове године, Југословенско учитељско удружење почело циклус издања „Педагошке библиотеке“, којим ће се приказати напредак у последњим годинама и стање педагогије у Чехословачкој, Југославији, Бугарској, Пољској и Русији, са „Педагошком Чехословачком“ којој је уводну реч написао тадањи Министар школства и народне просвете г. д-р. Емил Франке. У приказивању напретка и стања савремене педагогије у словенским земљама, Чехословачка је увек предњачила и данас предњачи.

Тек данас, после неколико тешких историских месеци од како је написао чехословачки Министар просвете поменуту уводну реч, можемо проценити њен прави смисао, дубину и значај, како за нашу заједничку прошлост тако и за будућност. Симптоматично је, да је чехословачки Министар просвете, с обзиром на прошлост, цитирао баш поздравне речи југословенског Министра просвете упућене првом конгресу чехословачког учитељства у ослобођеној домовини 1920 године, у којима каже: „За време рата најбоље смо упознали значај васпитања. За време Великог рата стајали су Чехословаци и Југословени раме уз раме са несаломљивом верношћу на једној линији. На нама је сада да се та линија одржи и данас на пољу при-

вредном, а нарочито на пољу културном и просветном, као што је постојала пре на бојном пољу“. А још дубљи постаје смисао речи које се односе на будућност и које је изрекао чехословачки Министар просвете 1938 године, тј. двадесет година после ослобођења и после поменутог периода заједничке борбе: „Наше везе на подручју школства имају стару традицију. Али по правилу радило се о везама на подручју средњешколском и још више у универзитетским студијама. Данас идемо дубље: посматрамо основне појаве у школству, узајамно проучавамо елементарно школство, опште васпитне правце и смерове, реформна настојања која се тичу како школске организације тако и дидактике и методике — васпитне садржине школе са гледишта државних потреба и народне егзистенције“.

Речи чехословачког Министра просвете данас претстављају јасан и гласан мemento словенским земљама, а пре свега — нама педагозима — васпитачима словенских народа: да смо врло мало и сувише мало порадили за међусобно педагошко упознавање и сарадњу — иначе не би моментано стајали на тако ниском степену словенске међусобне повезаности. Данашњица нам још јасније потврђује правилност пута и потребу наших педагошких издања којима је циљ упознавање васпитног система словенских народа.

Општа просвета и васпитање народа предуслов су и основ за економску, културну и политичку просвету, па се кроз висину опште просвећености народа може посматрати и ценити висина и снага привредног, културног и политичког живота, који се манифестује у народу. Стога, дакле, да би се дошло до правилног познавања културног, политичко-економског и националног живота као основа за међусобну сарадњу и повезаност — преко је потребно да се проуче педагошке основе и васпитни системи словенских народа. Чињеница, да за велике народе просвећеност значи питање снаге и утакмице са страним светом а за мале да је то, поред тога, услов опстанка — диктује потребу међусобног рада на студију система националног васпитања и дизања народне просвете, те потребу рада у правцу повезаности малих и сродних народа на педагошкој сарадњи.

Данашњица нам показује, да садашње наше методе и акције, којима смо тражили стручну и сталешку везу и сарадњу — сем нешто мало у међународној професионалној Учитељској интернационали у Паризу, нису довеле до конкретних и практичних успеха. Потребно је, да у том погледу изменимо начин сарадње и да се поставимо на сасвим практичну основу у погледу сталешко-међународних циљева и државно-националних потреба, како бисмо својим међународним педагошким радом заједнички утрли пут лепшој будућности словенским народима.

Југословенско учитељско удружење и његово чланство по самом свом задатку има стремљење да успоставља и одржава везе са

свима учитељским и педагошким друштвима у словенству и у другом свету, ако су она у духу Правила Удружења. Правац ове сарадње и акције конкретније одређује „Декларација о смеру сталешке политике Југословенског учитељског удружења“. У свом ставу према међународној учитељској акцији, она каже: „Међународна учитељска акција мора се огледати у јачању међусобног упознавања задаћа и проучавања духовних, социјалних и економских прилика учитељства и њиховог удружења у словенским и пријатељским државама, као и суделовању у сталешкој и педагошкој међународној акцији“.

Учитељи, као и сви остали педагошки радници, треба да су свесни великог задатка за јачање свесловенске узајамности, подизање свесловенске свести и потребе културног упознавања словенског педагошког света. Тиме ћемо припомоћи јачању наше словенске културе, па и осталих грана јавног живота — сматрајући да је културна политика основ свима осталим делатностима народног живота. На тај начин биће и осталим струкама дужност да стручним везама и акцијама на свом стручном подручју утврђују остале гране узајамних сарадњи које треба да буду најјачи и најпозитивнији ослонац за заједничке односе, националне акције и најчвршћа психолошка основа и идејна сила у евентуалним тешким данима појединих народа.

За двадесетогодишњицу нашег Уједињења и заједничког живота наши погледи упрти су у напредак педагошке мисли у Југославији, у развитак психологије, социологије, филозофије, дечје књижевности, педагошке библиографије, развитак школе и рада на просвећивању народа — у периоду двадесетогодишњице заједничког рада. Из тога погледа закључићемо: на чему ће бити изграђена педагошка будућност Југославије и шта може Југославија допринети у заједницу свесловенске педагошке узајамности и за изграђивање заједничких циљева словенске педагогије. Други део програмске целине наших едиција, којима ћемо приказати педагошко стање словенских земаља, нека прикаже страном свету стање и напредак педагогике и школства у Југославији. Нама нека оно буде потстрек за изграђивање будуће педагошке Југославије у свима гранама педагошких области. „Педагошка Југославија“ нека буде прилог за узајамност словенских педагога на педагошкој сарадњи и потстрек за националну и културну политику словенских народа.

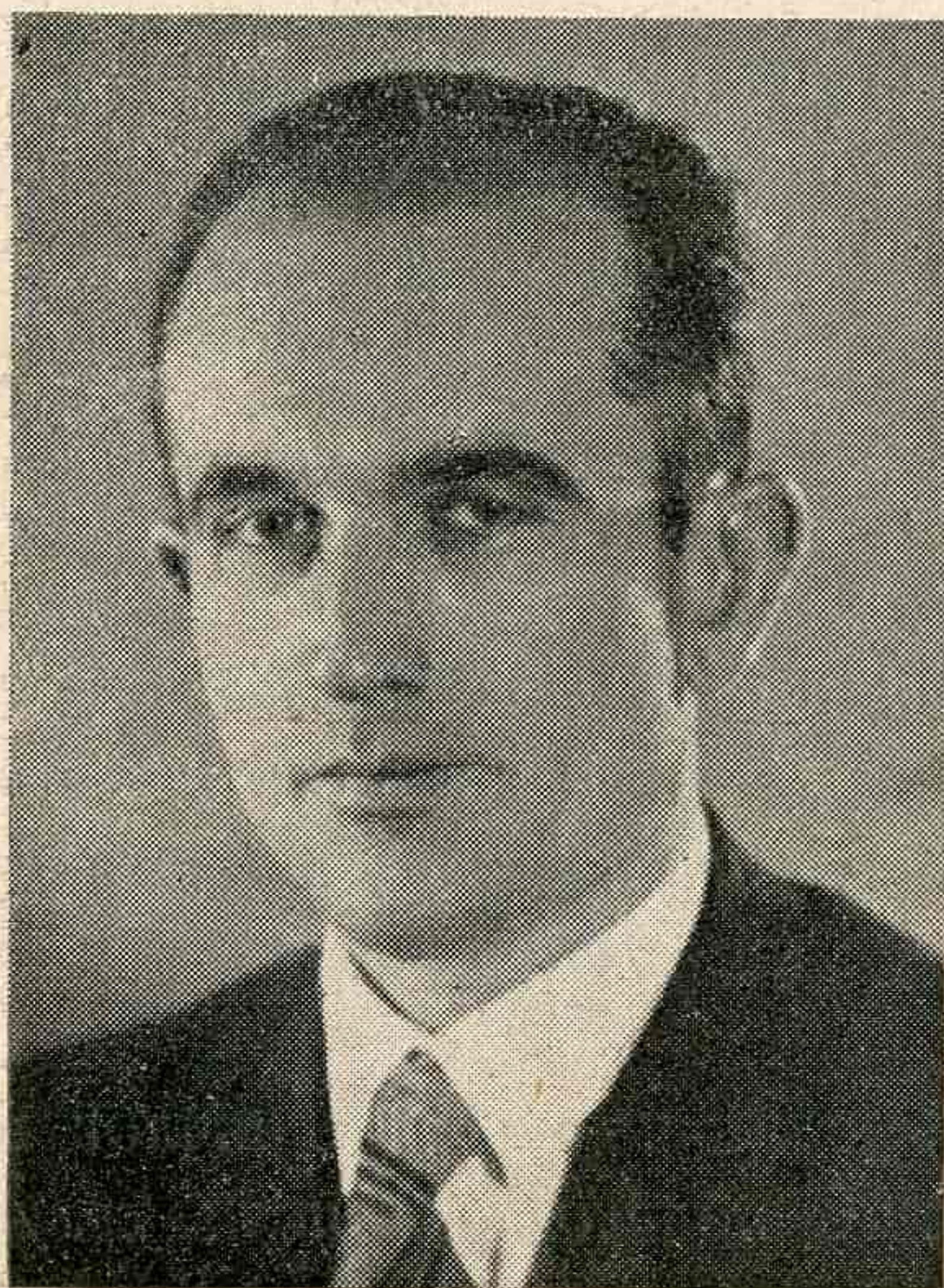
Треба да смо свесни, да дух војника и идејна свест народа ипак вреди више од бетонских зидова и техничких средстава и у Мажиновљевим линијама. Без тога духа и без те свести лако пада и та линија. Јача од Мажиновљеве линије је идејна свест и дух народа — а дух и свест ствара педагогика и систем васпитања.

Педагошка мисао у Југославији

— Од 1918—1938 год. —

Д-р Душан Ј. Јовановић

I. — Идејни развишак педагошке у Срба од 1918 до 1938 с осврћом на прешходно доба

Идејна основа садашњости је у свим областима живота, па и у области васпитања, увек условљена идејном основом прошлости. Идејни развитак педагогике у Срба од 1918 до 1938 године немогуће је, према томе, приказати у правој светлости без осврта на идејни развитак педагогике у Срба пре овог доба. Како је и код Срба, као и код осталих европских народа, црква била први па дуго и најмоћнији носилац преваспитавања народног у правцу облика савремене образованости, приказ савремене педагогике у Срба ваља почети описом њене улоге у заснивању облика ове образованости.

1. Црква као носилац српског васпитања

Српско васпитање је врло старо. То је и природно код народа, који је већ у 13 веку у моћној личности св. Саве (1174—1235) могао да потражи узор за одржање своје особености и образац за свој став према страним културама. Српска црква је једна од најстаријих аутономних националних цркава у Европи. Њен оснивач, св. Сава, пише и дела више од стотину година пре Енглеза Џона Виклифа (1325—1384), готово два века пре Чеха Јана Хуса (1369—1415), а од појаве Немца Мартина Лутера (1483—1546) св. Саву растављају читава три века. Црквена самосталност у историји народа није, по себи се разуме, увек израз стваралачких способности народа који ју је прихватио; ипак, она има увек значај самопотврђивања националних особености и увек је израз старања за очување тековина и добара националнога духа. Свесно национално васпитање, тј. васпитање које опредељује свест, теорија, како се данас каже, почиње пак са брижним и промишљеним старањем за одржање и даље умножавање оних вредности које живе у тековинама и добрима националнога духа. Свети Сава је творац овог духа у Срба. Он је, према томе, и духовни праотац свесног српског васпитања, духовни праотац српске педагогике.

Свети Сава је први српски архиепископ, први Србин, који је својим духом био кадар да одмери вредности Христове цркве за одржање и подизање или, како се данас каже, за васпитање својих саплеменика. Он се определио за источноправославну цркву. Ово опредељење је значило пре свега опредељење за српскословенски језик, што је несумњиво омогућило српском народу да избегне у свом даљем развићу болно цепање националног тела на редове које би, поред разлике по крви и имању, делила још и разлика по уделу у образовању говорно (тј. духовно) различном од народног. Он је својим прихватањем српскословенског језика ударио и прве темеље старој српскословенској књижевности, и, у исто време, омогућио природно па према томе и најнепролазније испреплетане дотадашњих вредности народнога духа са новопримљеним и новопримљеним. Многобоштво и хришћанство, католичанство, протестантство, мухамеданство, мојсијевство и православље, захваљујући оном ставу, који је још у ово доба св. Сава усадио у душу српског човека, нису на српском историјском тлу никад дошли у онако тешке опречности као што се то дешавало другде.

Свети Сава је духовни праотац српског васпитања и у једном другом погледу. Он се снажно угледа и на друге. Сва његова писана дела упућују на византијске узор. На ове узор указују подједнако српско средњовековно грађевинарство и сликарство, којима је, својим заузимањем за подизање црквених грађевина у Србији, св. Сава такође дао најсјајније потстицаје. Свети Сава је умео да осети да без угледања на друге културе и без њихова плодна асимилсвања није могуће досегнути духовну висину других култура. Он је и по томе указао српској педагогици на један од најзначајнијих путева за даље умножавање и усавршавање духовних вредности појединца и народа.

Дело које је отпочео св. Сава није прекинуто чак ни косовском катастрофом 1389. Као што показује заснивање тзв. књижевне и правописне, познате *ресавске школе*, Србија Деспота Стевана (1389—1427) је, после пада хришћанских балканских држава под Турке, још располагала са довољно моралне снаге да се с правом може сматрати за „последње уточиште православног хришћанства на балканском полуострву“ (В. Јагић).

2. Улога народног предања и ренесансе у српском васпитању

Овај лепи развој, који је много обећавао, прекинут је падом свих српских земаља под турску власт у другој половини 15 века. Православни монаси више нису покретачи. Они су чувари стечених вредности и саосетљиви изграђивачи спона између стечених вредности и народног предања. Ово тихо преобличавање народног живота под утицајем вредности однегованих у средњовековној самосталној српској држави и цркви налази свој коначан израз у стварању народних српских умотворина. Овако постала народна поезија српска одиграће значајну улогу у одржању српске националне свести. Њој ће тачно бити досуђена она улога у српском васпитању коју је много векова раније одиграла Омирова поезија у грчком васпитању.

Ренесанса је на српском приморју наишла на плодно тле, али се њени стваралачки утицаји могу меродавно искористити једино

за објашњење појава везаних за духовни живот аристократске дубровачке републике. С обзиром на познокатолички карактер ренесансе и тешко стање српског народа под Турцима, ренесансно буђење европског духа и васпитање везано за овај дух није имало за Србе онакав значај, као што је пре тога имала светосавска црква.

3. Преображавање српског црквено-традиционалног васпитања у грађанско-школско васпитање под утицајем средњоевропске културне зоне

Нове потстицаје, судбоносне за даље српско духовно уобличавање, добија српски дух тек у 18 веку. Бежање српског народа испред турске силе и његово насељавање у опустеле панонске равнице са којих се због сталних сукоба са Турцима разбегло аутохтоно становништво довело је српски дух у непосредан дотицај са средњоевропском културном зоном. Са рукописним букварима, часловцима и псалтирима у руци и немањићким светосавским народним предањем у души, Срби су се нашли очи у очи пред васпитним системом који је, оплоћен борбом са реформацијом, дотицајем са пијетизмом и просвећеношћу, у борби за своје одржање и натурање, већ располагао свим средствима организације васпитања познатим тадашњем добу: школским програмима, школским системом, свешћу о значају организације васпитања за народни и државни живот. Снаге су биле неједнаке; чак је и само одржање српског имена било у питању. Патријарх Арсеније III Чарнојевић 1698 није могао измолити од цара Леополда I ни отварање једне схоластичке гимназије, а митрополит Исаије Петровић је учитеља црквеног певања Анатолија, обновљача српског црквеног певања, морао довести чак из турске Св. Горе, док је Максима Суворова, оснивача словенске граматикалне школе у Карловцима (1726) морао потражити чак у удаљеној али истоверној Русији!

Долазак руских учитеља и дотицај са руском црквеном књигом имао је двојак значај за српско образовање. Српско самопоуздање је ојачано и српска душа је натопљена новим словенским елементима, али је руски изговор у крилу тадашњег духовног вођства српског народа одвео образовању новог језика, славјано-сербског, који ускоро истискује из српског црквеног образовања „србуље“ и постаје књижевни језик. Коначно прилагођавање српског народа средњоевропској културној сфери напредовало је брже тек од доба просвећености. Међу људима, који су се нашли у ово доба крај храбре царице аустријске Марије Терезије саветом и делом, ваља пре свих истаћи Игнаца пл. Фелбигера, генералног директора просвете њенога царства. Године 1774 израдио је он по налогу царице аустријску „Општу уредбу“ (»allgemeine Schulordnung«). Она је имала основни значај за организацију новије српске школе. Устав илиричке депутације за илиричке мале школе од 1776, прва писана уредба за српске народне школе, сем безначајних измена организационог карактера, чист је препис „Опште школске уредбе“. Практични извођачи Фелбигерове уредбе међу Србима, Тодор Јанковић-Миријевски, Стеван Вујановски и Аврам Мразовић, непосредни ученици Фелбигерови, духовни су праоци данашње српске школске организације. Јанковић-Миријевски је Фелбигерову методу школ-

ског рада изменио према српским приликама. Он се, према томе, може сматрати праоцем српске школске методике. Он је са *Вујановским* и *митрополитом Стеваном Стратимировићем* израдио, по мађарском узору, и наставни план Карловачке гимназије, прве српске гимназије, основане 1791 иницијативом Стратимировићевом, те је према томе и један од духовних праотаца српске средње школе. При оцењивању вредности првих зачетака српске школске организације ваља имати у виду да је *Јанковић-Миријевски* учествовао успешно и у организовању руске школе свога доба; ова му улога не би била досуђена да није уистину био један од ваљаних школских организатора.

Син и наследник царице Марије Терезије *Јозеф II* показао је такође похвалну ревност у подизању школа и ширењу просвете. Као носилац аустријске просвећености („јозефинизма“), он је пресудно утицао на став аустријског човека према цркви и школи. Идеје његова доба нашле су међу Србима на најплоднији одјек у души *Доситеја Обрадовића* (око 1742—1811), првог српског поштителја Просвјешченија народња. Ма да је његова духовна структура изграђивана под врло разноликим утицајима верске мистике, руске догматичке књижевности, грчких црквених реформатора, немачког протестантизма, француског и енглеског рационализма, *Обрадовић* је ипак потпуно асимиловао напредне идеје европске грађанске просвећености 18 века. Његов критички став према цркви припремио је српско друштво не само за аутономију школе према цркви него је значио и крај клерикалној превласти у духовном вођству српског народа. Са *Обрадовићем* ово вођство прелази у руке српског грађанског staleжа, који ће од доба *Обрадовићева* држати у својој власти и све елементе европске просвећености.

4. Победа народносељачких садржаја у духовном животу и њихово узиђивање у даљи развој српског васпитања

Велика је истина да историја, развиће људског и народног духа, живи у првом реду у облику језика и да се у језику непосредно доживљује. Жива реч садржи све што се преживело, а у њу су уткани неразлучно и непосредно и сви односи према стварности; како једном каже *Ханс Фрајер*: „Језик једног народа је право средство да се доспе до духовног света једног народа; или примењено на индивидуални субјект: он је пут образовања пре свих других“. Овај пут образовања српског човека почео је да изграђује, напуштајући славјано-сербску основу у језику и узимајући за основу свог књижевног стварања сразмерно чист народни језик, још *Доситеј Обрадовић*. Коначни и прави изградилац овога пута и творац романтичарског заноса за њ биће тек елементарна личност *Вука Караџића* (1787—1864). Као што је *Карађорђе*, вођа народносељачке револуције од 1804, из које је поникла српска државна самосталност, организовао српски сељачки свет понесен у првом реду елементарним снагама стварања, тако је и његов савременик *Караџић*, одњихан под истим поднебљем, у првом реду елементарно осећао да српска мисао и култура израсла из ње може бити стваралачка само тако, ако се развија на народној основици и у народном духу. Његове

скупљене народне умотворине, приповетке, песме, пословице и обичаји, добијају од 1868 године, када је државна власт у Србији увела у живот његов правопис, карактер трајне садржајне основе српског васпитања. Без језичког српског блага сакупљеног у Караџићевом делу раскид са клерикалном потком у српској педагогици и њен преображај у релативно самосталну научну педагогику не да се уопште замислити. Са победом „простог народа“ Вуковог створени су и сви услови за развој педагогике „простог народа“.

Дух дела Караџићева није намах освојио српску педагогику. Прва српска учитељска школа, истовремено и прва стручна учитељска школа у Угарској, коју је основао 1812 године у Сентандреји *Урош Несторовић*, саставивши за њу и извод из педагогике по Нимајеру, Салцману и Резевицу, дуго је била израз већ засноване клерикалне педагогике српске. Прва штампана педагогика и методика за ову школу, „Педагогика и методика“ родољубивог конзервативца, професора ове школе *Павла Атанацковића* (доцније *владика Платон*) штампана је 1815 славјано-сербским језиком. Професори и ђаци ове школе, нарочито од дана њеног преноса у Сомбор 1816 године, где и данас постоји, били су расадници конзервативног духа своје школе и у Србији. По позиву власти или по унутрашњем позиву они су прелазили у Србију да организују школу у држави која се из националноселачке револуције тек рађала. Српска педагогика се пренула из обамрлости наслеђеног клерикализма тек у доба које почиње да назире коначну победу Караџићевих идеала. Тада се појављују као весници обнове српског школског васпитања два талентована аутодидакта у педагогици, *Ђорђе Натошевић* (1821—1887) и *Никола Ђ. Вукићевић* (1813—1910), реформатори српских школа у духу учења Песталоџија, Дистервега, Харниша, Л. Келнера и др. *Ђорђе Натошевић* је покретач првог српског педагошког листа („Школски лист“, 1858), а његово је дело и коначно увођење народноселачких умотворина у српску школу путем савесно израђених читанки, као што је његово дело и увођење световне песме крај црквене. Он је сем тога, и покретач првог српског дечјег листа („Пријатељ српске младежи“, 1866). *Никола Вукићевић*, блиски сарадник Натошевићев, обновилац је осећања да је православље праоснова српског васпитања у доба које је, понесено новом струјом времена, било заиста у опасности да ово изгуби из вида. Сем тога, он је и писац савесно израђених методичких упутстава, а као дугогодишњи уредник „Школског листа“ он је ударио темеље српској педагошкој књижевности.

5. Покушаји заснивања самосталне српске школске праксе под непосреднијим утицајима савремене европске педагогике

Елементарна снага сачуваних традиција селачког друштва у Србији, прожимање Србије идејама грађанске просвећености пренесеним из Војводине, свест државника Србије о њеној политичкој и националној мисији међу Јужним Словенима, идеје њене омладине школоване на Западу, нарочито смисао њене омладине за социјалне и политичке реформе и њихово спровођење стечен такође на Западу

а оплођен утицајима руских револуционара и социјалиста,*) затим полет њене науке, развитак њене уметничке књижевности, њено дугогодишње искуство у стварању државне самосталности — сви ови мотиви дотадашњег српског развића, а нарочито широке могућности стварања у слободној држави — нису могли не оставити трага и у српској школи, којој ће као министри бити на челу и такви људи као што су: *Димитрије Матић*, *Стојан Новаковић*, *Стојан Бошковић*, *Стеван Д. Поповић*, *Андра Николић* и др. Школа у Србији око седамдесетих година прошлог века стаје, такође, потпуно на своје ноге и од тог доба почиње да утиче духовно и на српску школу ван слободне Краљевине.

За развитак педагогике у Србији од нарочитог је значаја, уз *Димитрија Матића*, административног творца прве учитељске школе у Србији (1871), њен духовни изградилац *Стеван Д. Поповић* (1844—1902). Он је немачки ђак у педагогици. Заједно за *Аркадијем Варађанином*, доцнијим оснивачем Српског учитељског конвикта у Новом Саду (1890), посећивао је педагошки семинар у Готи. Овде је слушао Карла Кера, значајног методичара и васпитача одличних учитеља, оснивача »Päd. Blätter für Lehrerbildung« (1872 и д.) Керово најважније, изванредно распрострањено и претежно практичним сврхама намењено дело, »Praxis der Volksschule« (преведено на 7 језика), Поповић је прерадио за српске учитеље 1872 под натписом: „Рад у школи (Методика)“. Овом прерадом он је увео школу у Србији намах у онај колосек којим је већ ишла школа у Немачкој, за педагошки покрет 19 века најзначајнијој европској земљи. Велики стваралац првих са дубоким педагошким смислом образованих учитеља у Србији, Поповић заузима у историји српске школе место које га стврстава у ред еманципатора српског васпитања од разних „педагогијума“ бивше аустроугарске монархије. Док ће српска и све остале јужнословенске школе у овој монархији остати само копија онога што се збива у школама земаља реакционарне Аустрије или још реакционарнице Угарске, педагогици у Србији биће бар омогућено да се натапа чистијим и оригиналнијим изворима педагогике у Немачкој, па да одмах дође и у дотицај са француском и англосаском педагогиком.

Линију развића, коју наговештава Поповић наслућивао је и *Милан Ђ. Милићевић* (1831—1908), књижевник и педагог, уредник „Школе“ (1868—1876). Својим списом „Историја педагогије“ (1871) и др. педагошким списима историјског карактера, он је један од претеча историјске педагогике српске, као што је својим уређивањем „Школе“, у којој се осећају руски и француски утицаји, један од наговестилаца о могућности других утицаја на српско васпитање сем немачких. Уз Милићевића неизоставно треба поменути другог

*) На Западу су се школовали сви тадашњи вођи политичког покрета у Србији: вођ либерала Јован Ристић (1831—1899) школовао се у Француској и Немачкој, вођ напредне странке Милан Пироћанац (1837—1897) у Француској; вођи радикалног покрета: Светозар Марковић (1846—1875), Никола Пашић (1845—1926), Пера Велимировић (1848—1921) и Пера Тодоровић (1852—1907) школовали су се у Швајцарској; Светозар Марковић, који се школовао и у Русији, духовни је отац данашње социјалистички оријентисане гране српске педагогике, а Пера Тодоровић, састављач првих статута радикалне странке, проучавао је у Цириху педагогику.

оца српске историјске педагогике Петра Деспотовића (1847—1917). Његова савесно написана „Историска педагогика за учитеље и учитељице српских народних школа“ (1902) ни до данас није нашла достојну замену у српској педагошкој књижевности, иако је, већ по времену кад је написана, давно застарела.

Непосредно продужење духа рада Поповића показују, крај разумљивих индивидуалних отступања, његови непосредни ђаци, Јован Миодраговић и Сретен Аџић. Јован Миодраговић (1853—1926), дугогодишњи професор педагогике у Београду, један је од покретача питања: Да ли је педагогика наука? — питања, толико драгог српским педагозима жељним да изборе часно признање своме позиву у једној врло конзервативној средини. Заједно с Аџићем, толико исто емпиричарем, колико је и сам то био, он заступа на супрот српским хербартовцима, уверење да је педагогика вештина па, слично доцнијем разликовању научне „педагогике“ од вештине „педагогије“ у Француза Селерјеа, заступа и њен назив „педагогија“ (да би се и по пореклу речи видело да је вештина), који у послератном развићу српске педагогике употребљава од значајнијих готово једино Милан Шевић. Школован у Лајпцигу, познавалац, као и Аџић, педагогике бечког педагогијума, у којој је у његово доба владао дух Песталоција, Дистервега и Дитеса, познавалац Спенсера, затим Бена, најзад Дарвина, Бихнера и Вунта, он је у свој основни став узигао подједнако позитивистички еволуционизам и емпиричку психологију, додуше на врло скроман начин и без свести о правом значају ових учења и уопште и за педагогику. Српску педагогику је задужио највише својом борбом за ручни рад, својим залагањем за наслањање наставног поступка на дечју активност, уопште својим практичним радом за школу („Рад у I разреду основне школе“ и др.) нарочито пак преводом „Велике дидактике“ Коменскога и својом „Народном педагогијом у Срба“. Последње дело је још увек најзначајанији прилог грађи за проучавање народне педагогике или, како би Карацић казао, за проучавање васпитања „простог народа“.

Позитивистички расположен, као Миодраговић, био је и његов друг по школи Сретен Аџић (1856—1933). Позитивизам Аџићева духа нашао је свој најлепши изражај у организацији учитељске школе у Јагодини, која је од почетка нашег века до светског рата била несумњиво најстварнији доказ творачких могућности српског духа у области организације васпитања. Најдубље трагове остављају и највише покрећу у човеку виши, духовни, и по облику сигуран живот они оригинални васпитни заводи, у којима се осећа дејство одређеног и снажног васпитачког осећања ствараног и подражаваног вредношћу надмоћних личности. Историја светске школе живи огромним делом од покушаја великих „управитеља“ школа, какви су били: Базедов, Салцман, Песталоци, а какви су у новије доба: Кершенштајнер, Б. Ото, Декроли, Лангерман, Лиц, Винекен, Шацки и др. Таква личност и такав управитељ школе био је, и то не само у маломе, и Аџић. Много пре него што су имена поменутих странаца стекла светску славу, Кершенштајнер својим уверењем да је радионица исходиште методички успешне васпитне праксе, Б. Ото уверењем да је њено исходиште заједница расположена за философски разговор, Декроли уверењем да је њено исхо-

диште изграђивање музеја и лабораторија, Лангерман уверењем да је њено исходиште занатлијска задруга, Лиц уверењем да је њено исходиште идеално уређено пољско добро, Винекен својим уверењем да је исходиште овакве праксе хуманистички манастир, Ацић је својом праксом у тихој учитељској школи у Јагодини, још пре светскога рата, претстављао скромну, али несумњиво успешно изведену синтезу свих ових исходишта методички најужорније савремене васпитне праксе. Својим списом „Српска национална школа“ (1891), он је, са својим другом Миодраговићем, у исто време, и тумач идеала тадашње српске школе. Његови ранији списи, које је почео да објављује деведесетих година прошлог века, као што су: „Телесно васпитање за учитеље“, „Увод у науку о васпитању“, „Ручни рад у мушкој школи“ и др. нису, као и Миодраговићеви, наишли на повољан пријем код хербартоваца, али нису остајали без одзива. После рата он ће као ветеран српске педагогике препоручивати учитељству радну школу. Он ју је кратко обележио као школу: упућивања, посматрања, умења, творења и дружбе. Његово дело „Пољска учионица, хигијенско-педагошка установа“ (1924) и његов превод Кершенштајнеровог списка: „Школа рада — школа будућности“ („Учитель“, 1923/24), најизразитији су тумачи његове послератне активности. Како је, заједно са Миодраговићем, најјачи и први претставник принципа ручнога рада у настави (оба двојица га траже првобитно као засебан предмет), Ацић се може заједно са Миодраговићем сматрати духовним оцем идеје радне школе у Србији.

6. Старији хербартијанизам као прва научна педагогика српска

Претежно практички дух педагогике Стевана Поповића, Јована Миодраговића и Сретена Ацића покренуо је творачке снаге великог броја српских учитеља. Па ипак, први изграђивачи научне педагогике у Србији били су, као и у свим земљама млађег културног појаса, њени хербартовци. Њихова појава није само несумњив знак, да је Србија и у овој области културног стварања почела да води духовно цео српски народ. Њихова појава је, што је значајније, несумњив доказ да је српски народ, нарочито српски народ у Србији, за ово вођење био оспособљен у врло широким размерама: Јер носилац хербартијанизма у Срба није један човек него читава група педагога, толико поузданих у примени и даљем разрађивању принципа хербартовске педагогике да је врло тешко означити међу њима најзначајнијега. Што је такође значајно, захваљујући већ створеном интересу за духовни живот и сазрелој навици удубљивања у њ, хербартовци, нарочито у Србији, нису, најчешће, заслепљени епигони и самоуверени новатори: најзначајнији међу њима сачували су и у свом позном послератном стварању смисао за прилагођавање значајнијим принципима новије педагогике, свдећи свој непомирљиви хербартијанизам из млађих дана најчешће на захтев систематичности у васпитању и настави.

Први и, свакако, најзначајнији претставник хербартијанизма у Србији био је *Војислав Бакић* (1847—1929), немачки ђак, доктор универзитета у Лајпцигу, професор и управитељ учитељске школе, професор философског факултета Велике школе, основане као Лицеј (1838), претворене доцније у Универзитет (1905). На немачком

су му: дисертација »Rousseau's Pädagogik« (1874) и чланак »Serbisches Schulwesen« у Рајновој „Педагошкој енциклопедији“, приказ школе у Србији од најстаријих дана до новијега доба. Главна су му дела на српском: „Општа педагогика“ (први пут 1897) и „Посебна педагогика“ (1901). Ова два списа су прва дела систематске педагогике у Срба. Уз њих ваља још поменути: „Примењену науку о васпитању“ (1878), његову практичну педагогику; затим: „Поуке о васпитању деце у родитељској кући“ (1880), „О механизму у школској настави“ (1880), „О карактеру и образовању карактерности“ (1887), „О васпитном прилагођавању“ (1898) и др. Његове су расправе објављене у разним часописима и има их велики број. После рата објављене су расправе: „Морални живот у рату и у миру“ у „Просветном гласнику“ (1920), затим: „Савремено образовање наше омладине,“ „Посматрање деце и белешке о њиховом телесном и душевном развоју“, „Народни живот за време рата“, Белешке о телесном и духовном развоју деце“ у „Учитељу“ (1920/21).

Добар познавалац хербартијанизма К. Стоја, оснивача јенског педагошког универзитетског семинара, од дана оснивања познатог по тесној вези са праксом (вежбаоница, васпитни завод), која ће доцније, неоспорно, пресудно утицати и на педагошку праксу у Србији, Бакић је — са самосталношћу и искуством које заслужује признање — свој систем педагогике разрадио поглавито по овом Немцу. Бакићев педагошки систем, свакако није потребно овде приказивати, уколико је огледало сваком добро познате Хербартове педагогике. Може се само напоменути да Бакић, као и сви хербартовци, циљ васпитања види у образовању моралног карактера, али да од ортодоксних хербартоваца, као и од свог учитеља Стоја, отступа поглавито у третирању посебних задатака васпитања. Док је Стој посебне задатке васпитања видео у вођењу, настави и телесном васпитању, Бакић их, несумњиво под утицајем Спенсеровим, Беновим, Вунтовим, вероватно и под утицајем позитивистичких погледа Миодраговићевих и Ацићевих, види у природи основних функција душевног живота (интелект — интелектуално васпитање итд.) Новина је у његовим радовима и увођење средњошколских васпитних и наставних проблема у сферу педагошког претресања. По своме раду на полагању темеља општој, посебној и практичној педагогици, по својим радовима из области историје васпитања, по свом раду на организовању Академског педагошког семинара (1897) на некадашњој Великој школи, по чистоти свога карактера и јасности свога интелекта, по својој преданости раду Бакић је, свакако, с правом заслуживао име највећег српског педагога у почетку нашег века.

7. Млађа грана српских хербартоваца као носилац предратне и послератне педагогике српске

Бакић, при свој величини свога дела, није утицао непосредно на развој српске педагогике у раздобљу од 1918 до 1938. Велики ратови Србије за ослобођење и уједињење свих Срба, потом и свих Хрвата и Словенаца, које је она водила од 1912 до 1918 године, као и оснивање нове југословенске државе, Бакића су затекли у годинама у којима је стварање већ на измаку. Непосредно пре рата, у доба

ратова и непосредно после њихова завршетка, Бакић, као Миодраговић и Ацић, били су, пре свега, цењени првоборци и ветерани. Прави носиоци педагошког развоја у ратно и послератно доба била је млађа грана српских хербартоваца, круг српских педагога школованих на швајцарским универзитетима у првој четврти нашег века и изван број педагога образованих под утицајима савремене педагогике на другим страним универзитетима или у самој земљи.

Педагошка обнова има у првим годинама после рата чисто ресторациони карактер и, како је ваљало наставити где се стало, и како у духовном развоју нема скокова баш као и у природном, педагогика Срба непосредно после 1918 у првом је реду чисто продужење педагогике млађе гране српских хербартоваца. Како је захваљујући раду *Стјепана Басаричека* (1848—1918), најзначајнијег хербартовца међу Хрватима, и хрватска педагогика овога доба, са разумљивом разликом у садржају, била формално рођена сестра хербартовске педагогике Срба, млађа грана српских хербартоваца је и посао на организацији југословенске школе, пошто је била истог духовног порекла као и хрватска, могла да изведе без трзавица и сувишног расипања снаге и, што је још значајније, могла је, такође, да без болова учлани српску педагогику у духовни развој југословенске државе.

Млађа грана српских хербартоваца о којој је овде реч дело је духовног утицаја последњег значајног заступника Хербартове педагогике, Вилхелма Рајна. Ученик Стојев и Цилеров, професор универзитета у Јени, на коме је умео да развије делатност широког опсега као учитељ систематске педагогике, Рајн је и оснивач универзитетске вежбаонице и унапређивач учитељског образовања, организатор интернационално цењених феријалних курсева, борац за народно образовање, стручњак и писац. При крају прошлог или у почетку нашег века њега су од Срба слушали: *Владимир Стојановић*, *Љубомир Протић*, *Павле Мајзнер*, *Павле Љотић*, *Софроније Симић*, *Миле Павловић*, *Стеван Окановић*, *Александар Марић*, *Недељко Гиздавић*, *Душан Рајичић*, *Јован Ђ. Јовановић*, *Богдан Ђурђев*, *Паја Радосављевић*, *Јован Пламенац*, *Петар Иванишевић*, *Алекса Станишић* и др., од којих му је најзначајнији део остао веран. Носиоци и даљи разрађивачи Рајнова хербартијанизма у српској педагогици били су: *Стеван Окановић*, *Љубомир Протић*, *Душан Рајичић* и *Јован Ђ. Јовановић*, а круг идеја хербартовске педагогике утицао је и на *Милана Шевића* и *Милоша Р. Милошевића*, ма да је духовна веза ових педагога са Хербартом разлабављена њиховим критичким ставом према неким од основних хербартовских учења и утицањем других струја, поглавито културне педагогике, на њихово педагошко опредељење.

Стеван Окановић (1871—1917), професор учитељске школе и хонорарни професор Универзитета у Београду, пред сам рат најуважаванији теоретичар хербартовске педагогике, није утицао непосредно на развој послератне педагогике, али је својим гласом темељног познаваоца научне педагошке литературе, доброг практичара и организатора припремио у највећој мери педагошко тле за неометано развиће хербартијанизма у послератној педагогици. Сем његове јенске дисертације: »Die serbische Volksepik im Dienste der

Erziehung» (1897) и неколико других радова објављених на немачком у »Zeitschrift für Philosophie und Pädagogik« и »Deutsche Blätter für erziehenden Unterricht«, као што су: »Interesse und Selbsttätigkeit« (1900) и др., ваља поменути од његових списа објављених на српском ове радове: „Васпитне казне и награде. Два питања из области науке о васпитању“ (1892), „Осећања и воља. Једна страница из педагошке психологије“ (1893), „Мисли о задаћи и важности естетичног васпитања“ (1898), „О мору или интересу у васпитању. Одломци из Опште Педагогике“ (1901), „Истина о научној педагогији“ (1901), „Народна историја у васпитној школи“ (1910). Сви Окановићеви списи одају темељног радника. У њима је разрађено уверење да хербартовска педагогика није исто што је била Хербартова; да је њено хербартовско име само израз немачког националног поштовања према великом оснивачу научне педагогике; да је према развићу хербартовске педагогике, која не негира експерименталну психологију и нове покрете у васпитању но једино хоће да им одреди место у згради педагошке науке, свеједно да ли се педагогика означаје као хербартовска или као научна. Окановићево уверење се огледа очито у раду послератних хербартоваца: оно нарочито живи у делу Душана Рајичића и Јована Ђ. Јовановића.

Љубомир Протић (1866—1930) је, свакако, уз Бакића, најзначајнији изграђивач хербартовске педагогике као целине. Његова „Општа педагогика“ (четврто издање 1924) је најортодокснији хербартијанизам. Захваљујући довољно прегледној систематици, као и врло јасно израђеној теорији формалних ступњева (по Рајну), она, може се рећи, првих десет година после рата влада готово суверено праксом у учитељским школама, опредељујући тако прве послератне учитељске генерације у њиховом практичном раду у школи. Дело Протићево не одликује критичка јасност и танана сажетост Бакићева стила, али оно несумњиво одаје трезвен, разуман и добронамеран дух. За разлику од Бакићева дела, оно је, затим, у првом реду било намењено народној школи. Оно је стога и утицало на њену праксу више него дубље смишљено и шире проживљено Бакићево дело. Његове три књиге „Педагошких питања“ (1914, 1922, 1925), одају педагога социјално заинтересованог; његове монографије из области историје васпитања („историјске педагогике“), као што су: „Гимназија кнеза Милоша Великог, критички преглед развитка српске гимназије“ (1900) и „Стојан Новаковић и његов рад на просвети“ (1921), па и „Хербартова педагогика у Срба“ (»Jenaer Seminarbuch«, 1911, на немачком) приказују га као педагога дубље заинтересованог за српску просвету; његових десет извештаја о својој школи (у заједници с Малвином Гогичефом, доцније првим шефом Одељења за наставу Министарства просвете), објављених под натписом: „Из живота женске учитељске школе“, показују да је располагао с довољно развијеним смислом за организацију школских послова.

Душан Рајичић (1866—1934), професор учитељске школе, референт Министарства просвете, управитељ учитељске школе, инспектор за учитељске школе у Министарству просвете, професор Више педагошке школе, основане у првим годинама после рата, утицао је или је могао да утиче у лепој мери, како већ показује

ток ове службе, и на васпитање учитеља и на васпитну организацију. Сем докторске дисертације »Sechs Schülerbilder« (1898), коју му је примио Рајн, написао је извештај број чланака и приказа (поглавито у „Учитељу“) и своју, за развој методике врло значајну: „Посебну дидактику или науку о предавању појединих наставних предмета у основној школи“ (у две свеске; прва, четврто издање 1929; друга, прво издање 1928). Његова „Посебна дидактика“ је, заједно са „Методикама“ Јована Ђ. Јовановића, несумњив доказ да је српска педагогика и у области специјалне дидактике почела да стаје, скромно али поуздано, на своје ноге. Разна издања ове књиге, као и књига Јована Ђ. Јовановића, приказују, јасније него дуга и широка описивања, појединости развоја специјалне дидактике послератне школе; друго издање прве свеске Рајичићеве „Посебне дидактике“, издање од 1921, сем местимичних измена и допуна израђено је поглавито по немачким писцима Хербартове школе; треће издање ове књиге, издање од 1923, већ садржи, у сваком одељку, а нарочито у одељку о настави цртања, знатније допуне и измене, у којима се већ осећа „дух захтева новог времена“, како сам Рајичић каже, а тај дух се, према изменама и допунама, може означити као утицај експерименталне дидактике и утицај захтева »vom Kinde aus« на хербартовску педагогику; четврто издање, оно од 1929, много изразитије него претходно, сведок је коришћења најновије немачке дидактичке литературе, поглавито оне, која је данас обухваћена под општим називом дидактике радне школе. Рајичићев утицај на дидактику хуманистичких предмета (сем наставе матерњег језика, коју је обрадио тек после Јована Ђ. Јовановића 1928), на дидактику реалија (сем рачунске наставе, коју уопште није обрадио) и на дидактику вештина био је, може се рећи, у свему пре судан за први отсек развића послератне дидактичке праксе, који обухвата првих десет година послератне педагошке делатности. Превласт методе развојног дијалога у послератној школи поглавито је дело његових духовних следбеника.

Јован Ђ. Јовановић (рођ. 1875), Рајнов ученик, пре рата дугогодишњи професор учитељске школе и референт Основне наставе Министарства просвете, после рата поново професор учитељске школе, затим школски надзорник, начелник Одељења за основну наставу Министарства просвете, школски инспектор и директор учитељске школе, преводилац је и педагошки писац. Својом „Методиком рачунске наставе у народној школи“ (треће издање 1926), својом „Методиком матерњег језика у народној школи“ (друго издање 1926) и својом „Методиком буквара или елементарном наставом матерњег језика у народној школи“ (друго издање, 1927) најзначајнији је изграђивач послератне дидактике рачуна, а са Рајичићем, и послератне дидактике матерњег језика. Хербартовац Рајновог правца, као и Рајичић, он је као најмлађи значајан хербартовац пре него Рајичић и остали послератни хербартовци заузео став према покрету експерименталне педагогике и покрету радне школе, опредељујући се, притом, основном мишљу да су вредности оба покрета само утолико значајне за педагошки развој, уколико се даду учланити у систем већ осведочених и пречишћених вредности. Овим својим ставом он претставља међу хербартовцима нешто конзерва-

тивног претечу оног критичког педагошког става, који је у наше дане међу млађим педагозима напредно заступао недавно умрли Драгољуб Петровић, код кога је прелом извршен утолико што на „стару“ школу гледа са практичног гледишта, а сам је под неоспорним утицајима садашњице уколико у обзир долазе прворазредне духовне вредности савременог педагошког покрета. Док је Рајичић, за првих десет послератних година, утицао на дидактички развој школе више извесном духовном савитљивошћу и тананошћу, Јован Ђ. Јовановић је на овај развој дејствовао више непосредношћу свога уверења и снагом свога убеђења. Значај Јовановића је и у томе што је више него остали хербартовци тежио да у педагошки развој учлани и своје српске претходнике и савременике, као што показују осврти на српско стварање у кратким историјским прегледима методичког развоја у његовим „Методикама“.

8. Скретање ка културној педагогици

Кругу хербартоваца, додуше не тако чврсто као млађа грана хербартоваца али ипак довољна разговетно, припадао је, нарочито у почетку своје делатности, и Милан Шевић (1866—1934). Он је као хонорарни професор Универзитета у Београду развио у првим послератним годинама делатност довољно значајну за развој педагошке мисли у Срба. Углавном аутодидакт у ужој педагогици (студије је свршио докторатом из философије, славистике и германистике код Вунта, Лескина, Хилдебранда; дисертација: *Dositheus Obradović, ein serbischer Aufklärer des 18 Jahrhunderts*, 1889), он је своје педагошко дело обогатио и утицајима, које је примио слушајући као један од првих међу Србима: Наторпа, Шилера, Паулзена, Минха и Лемана. Његови списи као: „Образовање и просвећивање“ (I—IV, скупљени чланци и расправе од 1897 до 1926), „Просветна политика и политичка просвета“ (1927), „Основна, средња, велика школа“ (1932) и др. одају изванредно вредног писца и савесног приказивача, али ни у једном од њих, растрган разнородношћу утицаја и разним видовима своје делатности, он се није уздигао до ступња синтетичара и ствараоца система; Шевић је — не треба заборавити — у исто време преводилац, издавач и уредник „педагогијских“ књижница, писац чланака из литерарне историје и књижевне критике, писац читанака и граматика и др. Његово писано дело стога није имало онолики утицај, колики се с обзиром на његову неуморну делатност могао да ишчекује. Он је више утицао на педагошки развој као будилац сећања на прошлост („Јосиф Панчић као педагог“, 1903; „О Ђорђу Натошевићу“, 1922), као пресађивач туђих утицаја, поглавито немачких (у својој „Педагогијској књижници“ издао од 1908 десетине брошура-превода краћих дела значајнијих савремених педагога и философа, међу којима су обухваћени: Дилтај, Наторп, Вунт, Клапаред, Хесен, Делекат и др., а у својим „Педагошким класицима“ издао је Канта, Џемса, Русоа и др.), као поглавито практичан трудбеник на средњошколској педагогици („Упутство за средње школе у Краљевини Србији“, 1913, и др.), као организатор покушаја обнове педагошког семинара на Универзитету у Београду под именом Општег педагошког семинара (1924). За његово је име везан и покушај оснивања Педагошког друштва

(1924), које, на жалост, ни под Шевичевим именом није могло да окупи ни све значајније београдске раднике на педагогици, а данас не показује ни оне знаке живота, које је под Шевичевом управом показивало.

Милош Р. Милошевић, дугогодишњи професор и директор учитељске школе, писац је неколико опширних списа, у којима заступа мисао културне педагогике. Главна су му дела: „Рад и дружење као главни чинилац васпитања“ (1907), „Општа културна педагогика као наука која чињенице васпитања испитује на културним појавама у развоју индивидуалног и колективног духа“ (1911), „Наставне методе, I и II део“ (1920), „Методика више основне и средње наставе, III део, „Наставних метода“ (1923), „Основна настава у светлости дидактичког критицизма, IV део, „Наставних метода“ (1926), „Наставне методе, VI нормативни део: „наставне норме“ (1926) и др. поглавито философски списи. Милошевићева културна педагогика је „наука о духовном напредовању појединца и друштва“, „наука о култури индивидуалног и колективног духа човека“. Она је, како наговештавају већ ове одредбе, и као што показује позивање Милошевићево на Вилмана и Салвирка, два слободна прерађивача принципа хербартовске педагогике, једним делом сасвим лабаво продужење хербатовске линије, а другим делом плод укрштених утицаја заступника социјалне педагогике, неокантовца Наторпа, тог „савременог Хербарта“, тог „новог месије у педагошком свету“, и биолошки оријентисаног Бергемана. Она је продужење хербартовске педагогике уколико не губи из вида значај моралног усавршавања појединца за развиће заједнице; плод је, пак, утицаја поменутих старијих заступника социјалне педагогике уколико се Милошевић изјашњава за циљ васпитања, према коме „се човек васпитава за напредан и моралан живот у напредној и моралној нацији а културна нација се васпитава за опште човечанску културну заједницу у свету“. По свом оштром ставу према хербартијанизму у Србији, по својој тежњи да измири опречности систематско-дедуктивне идеалистичке социјалне (не партијско-социјалистичке!) педагогике Наторпове и емпиричко-индуктивне натуралистичке социјалне педагогике Бергеманове, Милошевићево дело много потсећа на послератни напор нешто млађег Војислава Младеновића, који се више од четврт века после Милошевића, у наше дане, латио покушаја да измири опречности позитивистичко-колективистичке и духовнонаучно-индивидуалистичке педагогике. Милошевић није утицао у већој мери на педагошко развиће, поглавито што је остао усамљен. Како је, затим, развој културне педагогике после Наторпа Милошевићу остао непознат, он се није могао у свом послератном делању преобразити у њеног темељнијег заступника коме би, ако ништа друго, оно бар додир са духовним потребама садашњице могао да осигура живљи интерес савременика. Његово дело има значај покушаја заснивања културне педагогике у Срба.

9. Експериментална педагогика

Изразитији прелом у развићу педагошке мисли у размаку између 1918 до 1938 године није везан ни за име најзначајнијег српског експерименталног педагога Паје Радосављевића (рођ. 1879),

једног од првобораца мисли експерименталне психологије и педагогике у светској науци и професора педагогике на њујоршком универзитету. Рад ван отаџбине, започет са једним од оснивача експерименталне педагогике, Е. Мојманом, и крај Радосављевићева најтоплија интереса за развој педагошке мисли у Срба (такође и Хрвата), није могао — већ по природи посла на експерименталној педагогици — да му пружи могућност да непосредније утиче на духове везане за домаће тле и његове пре свега неодложно практично-педагошке потребе; њих су нормативно-педагошки системи (као Хербартов на пр.), у доба кад се Радосављевић појавио, задовољавали боље него карактер чисто теоријског испитивања његове, тек рођене експерименталне педагогике. Најважнији Радосављевићев списи на немачком и енглеском језику: »Experimentelle Grundlegung der Gedächtnispsychologie« (1905), »Das Behalten und Vergessen bei Kindern und Erwachsenen« (1906), »Das Fortschreiten des Vergessens mit der Zeit« (1907), »Two papers on Pedagogical Anthropology« (1913), »Die Entwicklung des Kindes innerhalb der Schuljahre« (1913), »Who are the Slavs?, a contribution to Race Psychology« (1919) итд., познатији су, на жалост, ваше у земљама говора на којима су штампани него у његовој отаџбини; у њој су их могли пратити само они који овим говорима владају. Најважнија његова дела на српском језику: „Нацрт опће психологије за учитеље“ (1908), „Увод у експерименталну педагогију“ (1910 и 1912), „Позитивистичка педагогија Огиста Конта“ (1923) и др., као и многобројни чланци, расправе и прикази, у којима је, поглавито до 1926 године, српском педагошком свету приказивао Лаја, Торндајка, Хола и др., осигурали су му изванредно часно место оца српске експерименталне педагогике. Радосављевић је, у исто време, припремио тле за српску обраду психологије детета, на којој ће после рата радити Бранислав Крстић, Борислав Стевановић и др.

10. Идејни приказ најновијег педагошког покрета

До изразитијег прелома у развоју педагошког покрета наших дана дошло је тек после последњих издања дела већ приказаних педагога. Овај прелом се јасно оцртава тек данас, али је стварно припремљен радом оног поколења педагога, које је своју највећу делатност развило или почело да развија под врло разноликим идејним утицајима тек после светског рата. Овде долази поменути круг педагога образован на страни, ређе у Немачкој, Француској, Енглеској или којој другој земљи, чешће у Швајцарској, као и поменути круг педагога образован на домаћим универзитетима или вишим педагошким школама. У Швајцарској, земљи врло живих песталоцијских традиција, образовали су се (и то најчешће у Берну и Цириху): *Марко Крстић*, *Драгољуб Бранковић*, *Војислав Младеновић*, *Бранислав Крстић*, *Љубица Јовичић* и др. У Немачкој се образовао, али је добио јаке потстицаје од англосаских мислилаца *Вићентије Ракић*. Француски је ђак, ма да је остао поглавито везан за домаће тле, *Драгољуб Петровић*. У Немачкој су се образовали коначно или делимично *Владимир Спасић* и *Светозар Ранчић* (обадвојица су се школовали у Јени, где су слушали Петерзена), потписани (школовао се у Берлину, где је слушао Шпрангера) и др. Преко *Константина Гру-*

бачића, који је недавно бранио на Универзитету у Прагу тезу: „Јавно мњење као васпитни проблем“, и Чехословачка је, у наше дане, почела да утиче непосредније на образовање српских педагога; педагошка активност ове земље, захваљујући приказивачком раду Миодрага Матића и др., није Србима остала непозната ни пре наших дана. Међутим, Италија, Русија и Сједињене Државе Америчке нису још почеле да утичу непосредније на образовање српских педагога. Педагошка активност ових земаља није, додуше, непозната Србима. Италијанску педагошку делатност приказује Радиша Стефановић и др. Руска педагошка активност позната је Србима преко приказа Милића Мајсторовића и др. Поред Паје Радосављевића, педагогику Сједињених Америчких Држава приказује Добрица Милетић и др. У круг педагога, психолога, одн. философа заинтересованих за педагогику, образованих поглавито у земљи, долазе: Цветко Поповић, Слободан Поповић, Радмило Вучић, Иван Кањух, Живојин С. Ђорђевић, Павле Радивојевић, М. Милетић и др. Ваља, међутим, имати у виду да у наше дане и преводна књижевност почиње да утиче на идејно опредељење педагога српске гране југословенског народа више него икада раније. Са В. Џемсом, Џ. Дјуијем, С. Фројдом, А. Адлером, К. Јунгом, А. Бинеом, А. Феријером, П. Фикером, В. Штерном, С. Хесеном, П. Блонским и др. српски педагог може данас да општи духовно и на свом језику. Од емиграната делују пак у земљи од нешто значајнијих: В. Пејхел, професор учитељске школе, А. Либерт, хонорарни професор Универзитета у Београду, а на истом Универзитету деловао је хонорарно и професор В. Зјењковски.

Вићентије Ракић (рођ. 1881), доцент Универзитета у Београду за педагогику од 1912 па готово све до наших дана, када је стављен у пензију, промовисан је за доктора философије у Лајпцигу у доба најживље активности Е. Мојмана. Докторска му је дисертација: »Gedanken über Erziehung durch Spiel und Kunst« (1912). Ракић је већ у својој дисертацији један од самониклих наслућивача бихевиоризма, коме га је одвео, рекло би се, ход идеја Ламаркових, Дарвинових и Спенсерових. Од његових списа ваља поменути: „Образовање воље“ (1920), „Функција васпитања у животу“ (1922), „Васпитање за национално јединство“ (1924), „Општа култура духа и формално образовање“ (1926), „Основи теорије образовања“ (година неозначена), „Главни чиниоци у развићу интелигенције“ (1936) и др. Почев од дисертације па до својих последњих списа, Ракић, ганани стилиста и писац дубоко утонуо у себе, непрекидно обнавља покушај да на својој подели снага свесног живота на снаге за понављање реакција („механичке снаге“) и на снаге за мењање тих реакција („снаге прилагођавања“) изради једну бихевиористичку теорију образовања, тј. теорију образовања засновану на појму понашања (»behavior«), на ономе што сваки може да утврди у разним ситуацијама на једној индивидуи посматрајући је. Иако Ракић није до сада објавио ниједан рад, у коме би дошли до израза његови завршни погледи, својим одмереним ставом критичког бихевиористе у својим универзитетским предавањима (опрезнији је, у неким односима, од вође ове школе у англосаским земљама Вотсона), он је омогућио својим послератним ученицима: Цветку Поповићу, Слоб-

дану Поповићу, Николи Кузељу, Радмилу Вучићу, Ивану Кањуху, Властимиру Ђурђићу, Милану Јовановићу, потписаном и др. да, кидајући са окамењеним предратним педагошким формама живота, крену, сваки својим путем, ка другим узорима педагошког стварања и тамо потраже ново освежење за свој педагошки рад. Вредност Ракићевих потстицаја је знатна. Својим чисто теоријским ставом према проблематици васпитања Ракић је први међу српским педагозима припремио земљиште за преображај српске нормативне хербартовске науке о васпитању у ненормирану, чисто научну теорију. Више него и један послератни епигон „нове“ педагогике и „нове“ школе, иако није непосредније утицао на школску праксу, Ракић је послератном млађем поколењу српских педагога јасно показао да је стварање у области научне педагогике посао толико исто озбиљан, одговоран и везан за свест о циљу колико и сваки други научни посао.

Војислав Младеновић (рођ. 1884), пре рата учитељ, после рата инспектор Министарства за социјалну политику, професор, школски надзорник, начелник Одељења за основну наставу Министарства просвете, директор учитељске школе и хонорарни професор Више педагошке школе у Београду, почео је своје педагошко књижевно делање пре светског рата у листу „Наша школа“ (1907—1912) као социјалистички оријентисан поборник идеје нове школе, када је чак због свог писања о реформи религијске наставе дошао у сукоб са Архијерејским сабором православне цркве у Србији. После школовања у Швајцарској, где му је у Цириху примљена докторска дисертација: »Über die Grundlage der Erziehungslehre« (1921), издана на српском под насловом: „Основи науке о васпитању“ (1922), он се све више развијао, уз многа колебања, и равнајући се стално према врло разноликим, поглавито немачким савременим утицајима, у заступника социјално и национално обојене колективистичке педагогике конструисане на позитивистичкој основи. Готово све своје списе, објављене у размаку од 1921 до 1935 године („Педагошке расправе и чланци“, „Проблем душевног живота“, „Национално васпитање и васпитни чиниоци“ и др), са небитним изменама и допунама, условљеним самом природом посла, Младеновић је сјединио у своје обимно дело, објављено под насловом: „Општа педагогика“ (1936). У овој књизи он се приказује као бранилац тзв. аутономне педагогике, тј. као бранилац гледишта да је педагогика самостална наука. Он заснива ово уверење на појму васпитања. Оно је, према Младеновићу, по својој суштини, „неопходна природна, првобитна функција заједничког живота“ (најнепосреднији утицај Е. Крика, идејног вође немачке националносцијалистичке педагогике), којој се притом намеће сам по себи један циљ: „да потпомогне, омогући што успешније увршћивање у заједницу и што потпуније схватање њених вредности.“ Раније је Младеновић као циљ васпитања истицао само „увршћивање у заједницу.“ Додатак да циљ васпитања обухвата и „схватање њених вредности“ претставља последњу промену његова схватања. Највероватнији повод за ову измену је домаћа критика и нешто позно упознавање Младеновићево са аксиолошким појмом образовања Г. Кершенштајнера. Младеновићу, притом, усвајање апсолутних вредности изгледа „непотребно и неоправдано“. Ово јасно показује да је „увршћивање у заједницу“ код њега једина норма за

образовање карактера и васпитање човека. По свом ставу према циљу васпитања Младеновић, дакле, претставља коначан раскид са предратним хербартијанизмом (он и за Хербарта, по правилу, нема лепе речи). Шта више, по оваквом ставу свом према циљу васпитања, Младеновић раскида и своју везу са духовнонаучном педагогом, која као да је била у плану његова рада. Његово местимично позивање на Е. Шпрангера, његово изванредно широко коришћење Г. Кершенштајнера, а нарочито његово тврђење да је педагогика духовна наука нема, према томе, значај дубљег прихватања идеја ових, за наше дане, тако значајних мислилаца. Као што Младеновићево формулисање циља васпитања показује јасно симптоме превирања у послератној педагогици, тако исто и Младеновићева подела педагогике на васпитање воље, васпитање осећања и васпитање ума није ништа друго до израз једног доба изгубљеног, пре свега, у немирном тражењу нових вредности. Место поделе према колективистичком циљу, коју је Младеновић био обавезан да спроведе, у њега се, као што показују већ сами називи појединих делова његове педагогике, за основу поделе узима психолошко-субјективистичка подела традиционалне педагогике (такође хербартовске!). Контрасти времена не огледају се, можда, ни у једној послератној српској педагошкој књизи тако изразито као у Младеновићевој „Општој педагогици“. Што је она, ипак, значајно дело превирања у српској педагогици заслуга је њеног врлог начитаног и за борбу с педагошком материјом увек орног аутора. У књизи, сем тога, има нарочито много навода савремене немачке педагогике. У послератној књижевности педагошкој много више него „Основи педагогије“ Павла Чубровића (1922), који су стварно само померање хербартијанизма у социјалном правцу, много више него „Основи педагогике“ Радмила Вучића (1934), који су стварно само удаљавање од предратног хербартијанизма у правцу нехербартовских идеја В. Ракића, В. Младеновића, В. Спасића и неких немачких писаца, књига песталоцијевца В. Младеновића претставља коначан обрачун са хербартијанизмом и смео покушај закорачења у педагошко стварање нашега доба.

Драгољуб Бранковић (рођ. 1881), немачки и швајцарски ђак, професор и инспектор Одељења за наставу Министарства просвете и инспектор огледних школа, писац је једне медијалне педагогике („Општа педагогика лечења психопатологијом“) и одлучан противник хербартијанизма. Поглавито његову раду у Министарству просвете ваља захвалити што је систем комплексне наставе некадашње совјетске педагогике постао у наше дане најзначајнија нит у развићу званичне послератне основношколске педагогике (В.: распис Онбр. 8185/35, издан као објашњење § 44 Закона о народним школама од 5 децембра 1929 године, који поставља, слично вајмарском уставу од 1919, захтев да се настава изводи по радном и концентрационом принципу). Оснивање огледних школа, преко којих има, како Бранковић налази, „да се пренесе у наше школе примена нових наставних принципа“ (В.: Бранковићев чланак: „Психолошко-педагошке инструкције огледним школама“, објављен у „Учитељу“ за 1937/38 годину), такође је, поглавито, његово дело. Како Бранковић замишља комплексну наставу — с обзиром на околност да је Министарство просвете задржало на снази обавезност једнообразног Наставног

плана и програма за основне школе од 1933 у читавој Краљевини, као и с обзиром на околност да је он израђен према броју недељних часова на предмете — тешко је рећи: Ово је утолико теже рећи што он — опет једна од неизмирених противречности послератног педагошког развића, слична онима које показује и Младеновићево дело — заступа у образложењу ове наставе делом једну природно-научну делом једну духовнонаучну психологију не одређујући ближе њихов узајамни однос.

Љубица Јсвичић, прва жена педагог са докторском титулом у Србији (добила ју је у Цириху), професор учитељске школе, писац је неколико педагошких расправа. Њене расправе: „Утисци из нових школа у Немачкој“, („Учитељ“ за 1928/29), „Опажања и искуства о наставној пракси у нашим основним школама“ (исти лист, 1934/35) и др. одају врло жив и критичан смисао за праксу. Она је један од тихих бораца преображаја наставних метода у београдским школама. Обилно заступљено цртање и моделовање, као и веће прилагођавање почетне наставе принципима савремене укупне наставе у овим школама у наше дане углавном је плод њеног надзорниковања у овим школама.

Милорад Ванлић (рођ. 1889), није, сем неколико расправа и свог рада на енциклопедији „Свезнање“ (1937), дао ниједну писану радњу према којој би се могао ближе одредити његов став у педагогици, али према „Свезнању“ он је „присталица радне школе и метода самосткрића или поновног открића као јединог оправданог метода рада.“ Према овом самоисказу, рекло би се да се Ванлић ослања поглавито на англосаске педагоге и да је, највероватније, следбеник схватања Џона Дјуија, по коме је идеја васпитања „идеја о сталној реконструкцији искуства.“ Као шеф катедре за педагогику на Вишој педагошкој школи, Ванлић је, свакако, и на слушаоце ове школе деловао у правцу који је сам означио у поменутој енциклопедији.

Владимир Спасић (рођ. 1892), професор учитељске школе, управник Завода за образовање глувонемих Друштва „Краљ Дечански“, хонорарни наставник Више педагошке школе и Универзитета у Београду, ученик је Петра Петерзена професора универзитета у Јени, заступника биолошки оријентисане педагогике и творца тзв. „Јенског плана“, плана школског уређења, који замишља школу као слободну, неполитичку и општу животну заједницу («Lebensgemeinschaftsschule») за децу оба пола, свих друштвених редова, свих вероисповести, свих степена даровитости. У својим списима: „Увод у нову педагогику и савремено васпитање“ (1929), „Увод у нову школу и савремену наставу“ (1930), „Педагошки појам рада или рад као васпитно средство“ (1931), „Стара‘ и ‘нова‘ школа“ (1935), Спасић разрађује, углавном, на српском своју немачку докторску тезу: »Die Lehrerfrage in der neuen Schule« (1927), примљену од Петерзена. Он се држи, притом, онолико исто верно Петерзена, колико су то некад чинили неки од српских хербартоваца држећи се стриктно Петерзеновог претходника у Јени Рајна. Образованом српском педагогу вероватно је познато оно мало тачака, које Петерзена издвајају из сувише општег покрета социјално и биолошки оријентисане радне школе, да је овде непотребно излагати ближу садржину Спасићевих списа. Спасићев утицај на преоријентацију педагошког после-

ратног покрета био је, захваљујући стицају прилика, знатан. Захваљујући извесној заокругљености Петерзенове педагогике, коју је без измена прихватио, Спасић је дао први сношљив преглед праваца радне школе; он је тиме омогућио идејама ове школе да се прикажу у већем значају него раније српском педагошком кругу који их је раније познавао само у исечцима или у формулисањима много општијим од Спасићевих. Везивање Спасићево за сувише општу формулу животне заједнице школске како ју је обрадио Петерзен, било је педагошком послератном покрету утолико од штете, што учитељство, које је од првих проповедника „нове“ школе радознало и жељно ишчекивало да буде упућено у „нову“ школску праксу, није ни сада могло да види у чему је суштина ове „нове“ праксе. Одговор незадовољене педагошке радозналости нарочито се оштро и јасно оцртао у списима Драгољуба Петровића.

Драгољуб Петровић (1888—1936), учитељ, швајцарски (Цирих) и француски ђак (докторирао у Паризу; дисертација: »L'Association des Idées obéit-elle á des Lois?, 1920), професор и директор учитељске школе у Јагодини, следбеник Ацића у пословима школске организације, следбеник Јована Ђ. Јовановића по критичности у практичном и систематском процењивању новина, први је међу српским педагозима устао, храбро и достојанствено у исти мах, против претераности радне педагошке идеје у својој отаџбини. У доба када су епигони заступника радне педагогике почели својим налетима на стару школу да подривају темеље сваке педагогике свим средствима „плакатне педагогике“ (како би рекли Немци), и у доба када је учитељство, стојећи пред још несазрелом и сувише општом фразеологијом некритичних новатора по сваку цену, почело да бива равнодушно не само за старе него и за нове вредности, Петровић је својим критичким ставом према ономе што је у новинама проблематично вратио веру у осведочене вредности и указао на једино могућан исправан пут у оцењивању нових вредности. Његови чланци: „Да ли је данашња школа застарела“, „Слободна школа“, „Лажна школа“, „Наличје ученичке самоуправе“, „Од невоље до узора“, „Радна школа и стара педагогика“, „Критичка размишљања о радној школи“, објављени сви у „Учитељу“, у размаку од 1929 до његове смрти, учинили су више него *bon sens* многих епигона радне школе, да они, у својим налетима на све вредности, бар покушају да прикрију малу вредност свог неозбиљног прикривања за новине које нису темељно схватили.

Цветко Поповић (рођ. 1896), после свршених студија у Београду, развио је као професор учитељске школе у Јагодини значајну педагошку делатност. Она га приказује као темељног чланкописца, као озбиљног практичара и као врло критичног и савесног приказивача значајнијих појава савременог педагошког живота. Његове расправе, чланци и прикази растурени су по разним листовима, а највише их је изишло у „Учитељу“ и „Гласнику Југословенског професорског друштва“. Основу његова педагошка става можда најјасније открива његов чланак: „Да ли је могућа теорија образовања као наука?“ („Учитељ“, 1930/31). Поповић у овом чланку приказује двобој између Кершенштајнера и Блетнера о могућности теорије образовања као науке уопште, а посебно с обзиром на теорију образо-

вања Кершенштајнерову. Поповић стаје на страну Кершенштајнерову. Он усваја његову аргументацију заступника духовнонаучне педагогике и налази да је Кершенштајнер поново утврдио да је могуће дати формулу идеје образовања која има опште важење, а самим тим да је и теорија образовања као наука могућа. Стални додир са праксом, која му је — као и његовом директору Драгољубу Петровићу — показала слабости болесног новачења, затим свакако и утицаји систематизатора српске педагогике, најпосле и дотицај са заступницима немачке духовнонаучне педагогике Поповића су учинили критичним заступником идеала педагогике засноване на идеји образовања која има опште важење. Што је понеки заступник сировог позитивистичког идеала васпитања своје гледиште морао ако ништа друго оно бар да покуша да прилагоди захтевима отменијег педагошког формулисања, заслуга је, добрим делом, писања Цветка Поповића.

Послератно време је донело, додуше без ближе везе са приказаним идејним током педагошког покрета, и обнову рада на упознавању омладине. Сем *Паје Радосављевића*, који је још 1913 објавио своја испитивања вршена на деци у Мостару, за познавање српске омладине имају значај још и радови *Бранислава Крстића*, *Борислава Стевановића* и *Слободана Поповића*.

Бранислав Крстић (рођ. 1889), после положеног докторског испита у Швајцарској, професор учитељске школе и хонорарни професор Више педагошке школе, први је покушао да за време свог надзорниковања у Београду уведе у праксу наобавезно саветовање родитеља приликом уписа деце у основну школу помоћу тестова Бине-Симонове скале. Његов рад није наишао на шири одзив међу педагозима. Није уродио плодом ни Крстићев покушај оснивања Психотехничког завода у Београду. Пошто је кратко време функционисао као установа Општине града Београда, завод је затворен не оставивши, сем пролазног интереса, какав дубљи траг у развоју послератног педагошког покрета.

Најзначајнији послератни прилог српски у области познавања омладине претстављају, свакако, радови *Борислава Стевановића*, професора Универзитета у Београду за катедру психологије и педагогике, иначе углавном, идејног ученика Спирмановог. Како Стевановић није до сада објавио ниједан рад из области педагогике, о његовом педагошком ставу тешко је рећи што ближе и одређеније. Његови озбиљни радови: „Развиће дечје интелигенције и Београдска ревизија Бине-Симонове скале“ (1934) и „Мерење интелигенције са упутством за употребу Београдске ревизије Бине-Симонове скале“ (1937), као и докторска дисертација, објављена само на енглеском, „Експериментална студија мислених процеса у суду“, приказују га као могућег будућег настављача линије рада *Паје Радосављевића*.

Слободан Поповић (рођ. 1896), прво професор учитељске школе, потом професор Више педагошке школе, где је наследио Рајичићеву катедру, доктор је Универзитета у Београду, који му је примио тезу: „Самоискази као средства за вежбање младежи у самопосматрању“ (1933). Поповић није, такође, дао ниједан рад из области педагогике, на основу кога би се могао ближе одредити његов педагошки став. Као писац расправа из области психологије

младости успео је да око себе окупи извештан број млађих учитеља сарадника на истом послу. За разлику од Стевановића, Поповић пише под идејним утицајем поглавито немачких психолога, нарочито под јачим утицајем Е.Шпрангера.

Послератно доба донело је и живљи интерес за историју српског васпитања. Сем поменутих радова Бакићевих, Протићевих, Шевичевих и др., ова област рада је обогачена монографијама о просветним приликама у појединим покрајинама и биографијама извесног броја српских педагога. Просветне прилике у Војводини проучавао је Димитрије Кириловић, о просветним приликама у Јужној Србији писао је Јов. Хаџи-Васиљевић, а просветне прилике у Србији од 1700 до 1850 приказао је у виду ужег нацрта Живојин С. Ђорђевић. Већи број нешто исцрпнијих биографија српских педагога објавио је Михаило М. Станојевић у послератном „Учитељу“. У Станојевићевој „Народној енциклопедији српско-хрватско-словеначкој“ извештан број биографија српских педагога и опис развоја српске школе дали су: М. Шевич, Љ. Протић, А. Базала, А. Јорговић и др., а сасвим кратке биографије педагога у Петровићевом „Свезнању“ израдио је М. Ванлић. Значајна грађа за српску историју васпитања може се наћи, сем тога, у годишњим извештајима и споменицима школских управа.

Послератни историографски рад у области васпитања најчешће је поузданији од рада старијих историографа. Напредак је, пре свега, у савеснијем прикупљању материјала и његовом критичнијем тумачењу. Рад на историји васпитања, међутим, није утицао непосредно на послератни педагошки покрет, поглавито из истих разлога из којих на развој овог покрета није дубље утицао ни рад на познавању омладине.

11. Осврт на савремену претежно практичну педагошку делатност

Као у свакој области културног живота, тако и у васпитању практична делатност или претходи непосредно идејном развоју одржавајући га својим потстицајима или прати у стопу овај развој тражећи у њему хране за задовољавање својих потреба; како практичном делатношћу управљају у извесном смислу инстинкти, она може, према приликама, да буде врло корисна и успешна. Идејни развој хоће, каткад, у свом успињању ка највишим питањима, да се уздигне до сасвим апстрактних претресања; тада може да изгуби природну везу са конкретном стварношћу практичног културног живота; идејни развој може, по себи се разуме, да остане и у природној вези са праксом; тада је, по правилу, у стању и да јој непосредно помогне. Најзначајнији моменти, у којима се огледа онај виши ступањ претежно теоријске свести, дакле, најзначајнији моменти, у којима живи претежно научно или философско мишљење, макар и у врло рудиментарним облицима, приказани су у претходним одељцима под именом идејног развоја педагогике. Поменута друга врста делатности у области васпитања обично се обележава као практична педагошка делатност. Ваља се у неколико реченица осврнути и на облике ове делатности у савременом српском васпитању. Као код других културних народа, тако и у Срба ова делатност најизразитије живи у облицима народношколске, средњошколске и универ-

зитетске наставне и васпитне праксе. Учитељи народних школа, професори гимназија и професори универзитета, у свом претежно практичном раду, њени су творци, чувари, покретачи и одржаваоци.

Делатност учитеља у разради основношколске практичне педагогике, у организовању облика рада, у писању уџбеника итд., толико је значајна, да се она не може обухватити у правој својој вредности у једном сразмерно кратком приказу. Она је, сем релативно самосталне делатности заступника социјалистички оријентисане радне школе, у најужој вези са већ приказаним педагошким развојем. Од ближих или даљих ученика или следбеника Стеве Д. Поповића, међу учитељима ваља поменути: Михаила Јовића, Димитрија Путниковића, Ристу Стојаковића, Ђорђа Којића, Михаила Станојевића, Станишу Станишића, Михаила Стевановића, Јована Поповића и др. Ближи или даљи ученици и следбеници Миодраговића и Аџића су: Сретен Динић, Јован Петровић, Јован Милијевић, Крста Јонић, Станоје Мијатовић, Димитрије Стојановић, Јован С. Јовановић (прво учитељ, потом војни чиновник, професор и директор учитељске школе) и др. Данашње зрело учитељско поколење, са својим најистакнутијим претставницима, образовало се у младости под утицајима млађе гране српских хербартоваца. За њега се, међутим, може рећи да се налази на прекретници између идеја примљених у младости и садашњег педагошког покрета. Овај пак узима сви више маха у школском животу било под утицајем проживљеног искуства и уверења било под утицајем упутстава са званичне стране. Овде се могу убројити: Димитрије Ђ. Димитријевић, Драгољуб Илић, Вујица Петковић, Радиша Стефановић, Милић Мајсторовић, Стеван Обрадовић, Чедомир Бушетић, Филип Тошовић, Дамњан Рашић, Душан Прица, Фердинанд Маслић и др. Релативно издвојену грану педагошког покрета претстављају заступници социјалистичке радне школе: Драгутин Михаиловић, Милош Јанковић, Данило Милановић, Драгутин Прокић, Радован Теодосић и др. Од професора покрету је нарочито била блиска некадашња учитељица Милица Ж. Цветковић. Заступници овог правца најчешће се задржавају на именима О. Рилеа, Блонског, Пистрака, Пинкевича и др.

Делатност професора средњих школа у области васпитања практички се углавном ограничила на питања организације средње школе, на писање уџбеника и на њену одбрану од напада у јавности. Она не показује значајнију промену у традиционалном педагошком ставу средњошколских професора. Предлози за реорганизацију средње школе, као што су они Г. Хаџи-Ташковића, Ј. Искрулева, М. Недића или П. Каралића, нису наишли на дубљи одзив. „Гласник Југословенског професорског друштва“, годишњи извештаји директора средњих школа и споменице појединих гимназија засада су најпоузданије огледало делатности средњошколских педагога. Од директора, пак, који су као снажне личности утицали на организацију српске гимназије ваља поменути: Миливоја Симића, Мирка Поповића, Рад. Врховца („Из школске и друштвене педагогије“, 1922—1923) и др. Гимназије ових директора биле су узор, по којима је организован дух рада у послератним гимназијама. Мирка Поповића ваља поменути и као првог организатора заједнице дома и школе, а ваља такође поменути и покушај директора М. Балубџића да једну држав-

ну гимназију у Београду (Мушка гимназија Краља Александра I) уреди на интернатској основи. Не треба, најзад, изгубити из вида ни утицај који су на послератну праксу у средњој школи могли имати званични потстицаји. „Програм и методска упутства за рад у средњим школама“ (1936) претстављају први покушај, разређен поглавито по немачком узору, да се на средњу школу утиче са званичне стране у правцу радне школске праксе. Распис IV бр. 18661 од 5 октобра 1938 године, којим се у гимназију уводе семинарска вежбања (пре тога их је било само у учитељским школама и на Универзитету) има смисао покушаја да се на образовање средњошколске омладине утиче помоћу познавања народне и националне културе (немачка »Kulturkunde«). Према распису, задатак је семинарских вежбања „да ученика упознају са животом нашега народа, особинама наше земље и вредностима наше националне културе“. „Приликом тога упознавања ученик ће улазити“, истиче се даље, „у садржину нашег народног живота и тако се приближавати нашој народној заједници, разумевати је, и осетити њу својом и себе њеним.“ Најзад, даје се упутство: „да би се тај задатак што боље постигао целокупни рад вежбања треба упутити што више путем непосредног доживљавања и ученичке саморадње.“ По свом смеру, нарочито пак по захтевима које поставља средњој школи, распис о увођењу семинарских вежбања у систем средњошколског образовања не значи само покушај концентрисаног увођења садржаја »Kulturkunde« у средњу школу; распис је и значајан покушај да се традиционална пракса средње школе преобрази у радну и доживљајну наставу. О практичним последицама расписа, по себи се разуме, засада је тешко рећи нешто ближе. Блискост новине не допушта одређенији суд.

Границе удела универзитетских наставника у изградњи педагошке праксе поклапају се, по правилу, са најопштијим линијама развића научне методике заступљене на универзитетима. Трагови ове методике у организацији српског васпитања, нарочито у гимназији, поглавито су дело утицаја научне праксе професора Универзитета у Београду. Мора се напоменути да је њихов утицај на праксу националне групе предмета, нарочито у средњој школи, пре рата као и после рата, био врло често пресудан и меродаван.

12. Завршни осврт на идејни развитак педагогике у Срба

Као што се из овога приказа идејног развитка педагогике у Срба од 1918 до 1938 са освртом на претходно доба довољно јасно види, српски дух је покренут у правцу прихватања облика савремене образованости дотицајем са византијским појасом средоземне културе. Пад под турску власт узидео је народно предање у српско васпитање. Ојачано свежим изворима народног предања српско је васпитање потом дошло у додир са средњоевропском зоном образованости. Српско васпитање је надјачало и утицаје ове образованости организујући своје дотадашње и новопримљене садржаје и облике у садржаје и облике школског живота. Победа народносељачке демократије у животу српског народа, условљена претходном победом народносељачке револуције од 1804 и победом садржаја и облика народносељачког говора, српско васпитање је ставила пред нове задатке. Ваљало је сељачки народ увести у круг стварања

западњачке образованости. Уведена школска пракса не задовољава. Јавља се потреба за систематским прегледом збивања у области српског васпитања. Израз ове потребе је заснивање српске научне педагогике по хербартовском узору. Како је и педагогика Хрвата и Словенаца пре заснивања југословенске државе била организована углавном по истом узору, васпитање у новој држави је организовано без великих потреса.

Развитак нове државе показао је, међутим, да је систем хербартовске педагогике својом једноставношћу могао успешно да реши проблем организовања васпитања у хомогеним племенски целинама, али да је решење проблема организовања васпитања при компликованости садржаја и облика живота у послератном друштву и новој држави ван домашаја хербартовске педагогике. Послератни педагози српског дела југословенског народа потражили су онда узор за решење проблема васпитања у новој држави тамо где су га раније тражили и њихови претходници хербартовци: у суседству, у земљама немачког говора првенствено, потом — за разлику од хербартоваца — и у пространо удаљенијим земљама, у Русији поглавито, бар уколико је реч о уделу учитељства. Француски и енглески образац васпитања, а још у већој мери северноамерички и италијански, притом нису непознати српским педагозима, али, као и образац чехословачке организације васпитања, нису наишли на шири одзив и угледање.

Решење проблема васпитања у новој држави педагози српске гране југословенског народа везали су, пре свега, за колективистичку педагогику. Избор Немаца и Руса, на које се они најчешће позивају, ово јасно потврђује. Међутим, не смеју се ни у ком случају потцењивати ни утицаји немачке духовнонаучне педагогике. Они су довољно јаки и код понеких заступника колективистичког циља васпитања, ма да их они, као што је већ приказано, одбацују у њиховој најбитнијој тачци: у вери у објективност духовних вредности. Како пак заступници колективистичке педагогике замишљају подизање будућег југословенског човека помоћу садашње југословенске заједнице, у којој не живе само наслеђене племенске опречности једне крај других него коју, сем тога, раздиру и све опречности савременог економског, моралног и духовног живота, тешко је рећи. Принцип колективистичке педагогике („васпитање у заједници за заједницу“) ту не помаже много. Васпитни значај вере у објективне духовне вредности при изграђивању духовне структуре југословенског човека не могу заменити методичкопедагошки колективи уређени према „узору“ који пружа садашње привредно, морално и духовно недовољно уједињено југословенско друштво. Једно, ипак, остаје трајна тековина колективистичке педагогике. Она је прва осетила да при подизању југословенског човека треба да се пође од таквог југословенског човека каквог нам га пружа данашња народна заједница. Њена је заслуга што се и у југословенској педагогици и у пракси почиње да осећа крај тираније чисто нормативне педагогике.

Идеалну слику будућег југословенског човека колективистичка педагогика није могла да пружи као узор ни данашњем југословенском васпитачу ни данашњем југословенском омладинцу. Она је ван оквира основе на којој је ова саздана. А образовање једног

народа једно је, ако му је у основи један идеал. Ваља помислити на немилосрдну Лагардову реч о немачкој народности. Она се може применити на сваку националну групу. „Поставимо ли себи питање о немачкој народности наших дана“, вели овај критичар прошле немачке културне кризе, „онда се питамо о идеалу Немаца наших дана. Не постоји одговор на ово питање, јер такав идеал не постоји. И стога ни немачка народност не постоји.“ „Нека Немачка никад не поверује, да се може ступити у нову периоду живота без новог идеала.“ И југословенској народности је потребан такав идеал. Југословенска је заједница још увек без њега. И велика је заслуга југословенских педагога, ако у српској, хрватској и словеначкој омладини развију оне снаге, које могу убрзати изградњу овог идеала. Поштовање за заједнички изражај бола и радости на истом језику, правично и племенито одавање признања сваком племену и свакој покрајини за све оно што су учинили и што чине за општу ствар и, најзад, разумно процењивање својих и туђих искустава и идеја значајних за одржање у данашњем усковитланом свету претстављају снаге које могу, како нам се чини, најбрже да одведу изградњи југословенског идеала.

Таква каква је педагогика српске гране југословенског народа дала је, рекло би се, све што се могло ишчекивати од ње за духовно одржање особености Словенског Југа. У племенитој борби са духовним тековинама старијих култура, она је увек у право време умела да се ослони на изливе снага народног духа и да их учлани у духовно добро српског васпитања. У дотицају са старијим културама она је, кад год је било у питању непосредно задовољавање потреба везаних за народно тле, долазила свом народу у помоћ у прави час. Што је она, покатакд, била неуспела копија, сувишно лутање или неуспела синтеза идеја без већег значаја за задовољавање народних потреба није, такође, њена кривица. Иста недаћа прати све системе културног живота младих народа: правни као и медијални, привредни као и технички, политички као и сваки други. Разлог за ову недаћу ваља потражити, ако је уопште културна младост недаћа, свакако пре у културној младости ових народа него у њиховој неспособности за асимилацију културних тековина. Са све већом зрелошћу младих народа за пријем добара туђих култура, а она је за последњи век недогледно порасла на Словенском Југу, као што показује баш овај приказ, рашће и њихова моћ у оригиналном, сажетом и правилном синтезирању. Ток освајања културног царства не показује друкчију линију развића ни код народа за које се данас верује да су једини пуноправни покретачи светске мисли.

Salih Ljubunčić, Zagreb

II. Pedagogija u Hrvata od 1918 do 1938 god.

Odmah po dovršenom svjetskom ratu, u oslobođenoj domovini, otpočeo je i kod Hrvata intenzivan pedagoški rad. Predstavnicima raznih staleških organizacija i svijetu školskih rodova, od pučko-školskog učitelja do univerzitetskog profesora, ustali su i s rijetkim poletom nastojali da, u pogledu stručnog rada, jalovo provedene godine rata ispune i nadoknade korisnim priložima i da u slobodnoj domovini i za slobodan narod izvedu čitav niz nadopuna i preinaka u pedagoškoj provinciji kako su to tražile novostvorene političke i duhovne prilike. Sav ovaj inače mnogostran rad mogao bi se razmatrati s triju gledišta, jer se tu u stvari javljaju tri bitna pedagoška smjera, prema kojima se i pisci i njihova djela mogu uglavnom razvrstati. To su :

- 1) Pitanje školske organizacije odnosno reorganizacije i s time spojenog zakonodavstva;
- 2) Pitanje didaktičke odnosno metodološke obnove (stvarno: praktična školska reforma);
- 3) Osnovno pedagoško naziranje (teorijska ili, još određenije, filozofijska pedagogija).

Prije nego otpočnem izlaganjem pedagoškog rada kod Hrvata prema postavljenim trima gledištima, htio bih, upravo zbog ovoga zadatka, reći nekoliko riječi unaprijed. I ako su Hrvati do svjetskog rata imali, što se kaže, do sitnica izrađen pedagoški sistem (herbartovski), bili dakle u ovom smislu svoji i radili kroz dugi niz godina za svoj stručni i narodni krug, ipak, poslije rata u ujedinjenoj državi (Jugoslaviji), nastalo je skupno, sveopće pedagoško nastojanje, pri čemu su, u ovom proširenom državnom krugu, učestvovali oko pedagoških pitanja svi, jednako Hrvati i Srbi i Slovenci. To naročito vrijedi prvih godina zajedničkog života, što se, ipak, u bitnim težnjama i naporima podržava nesmanjenom snagom sve do u naše dane. Otud pojava da, na pr., u hrvatskim pedagoškim listovima surađuju i Srbi (iz Srbije) i Slovenci, i, obratno, u srpskim odnosno slovenačkim Hrvati, te Srbi i Slovenci naizmjenično. Nekoje pisci, za koje bi utvrdili da su hrvatski, a ima među njima i Srba, štampaju svoja djela u Beogradu, gdje se pedagoška knjiga, prema ostalim krajevima i većim mjestima, po-

sljednjih godina intenzivno razvija, a to čine i Slovenci. Svakako da i kod Srba (iz Srbije) postoji volja da bi svoje posebne radove štampali u Zagrebu, kad bi samo našli nakladnika, pa i u Sloveniji, da ne postoji izvjesna jezična razlika. Sve ovo rekoh da upozorim kako informatoru nije baš tako lako razgraničiti ovu našu jugoslovensku pedagoškijsku povinciju. Najgore će biti, ako bi pri ovome došlo do toga, da bi se poneki lično osjetili povrijeđeni. Ali već rečeno neka posluži kao isprika za nastalu eventualnost.

Pitanje školske organizacije

Do ujedinjenja u Hrvatskoj je postojala petorazredna osnovna škola s opetovnicom, osmogodišnja humanistička i realna gimnazija, učiteljske, trgovačke, gospodarske i tehnička škola kao više stručne (srednje), za razliku od nižih, te potpun univerzitet, sa svima fakultetima, u Zagrebu.¹⁾ Kako su školske prilike u drugim pokrajinama bile i u pogledu ustrojstva škola i samoga škol. zakonodavstva vrlo različite, to se odmah po ujedinjenju bilo pristupilo unificiranju i školskih tipova kao i škol. zakonodavstva za cijelu državu. Već god. 1919 bio je uz Ministarstvo prosvjete u Beogradu uspostavljen *Prosvjetni odbor*, kome je bila zadaća da se bavi organizacionim radom i u tom pogledu bude stručan savjetodavajući forum za Ministra prosvjete. Iste godine je izrađena organizaciona osnova za srednje škole u državi, što je izazvalo žestoku raspravu i obogatilo stručnu literaturu u ovom pogledu brojnim priložima, pri čemu su Hrvati, kako u stvari stoji, najviše učestvovali. Nije tome uzrokom bila toliko sama Osnova, koliko zrelo iskustvo i kulturna volja pojedinih pisaca i pedagoga, najviše srednjoškolskih i visokoškolskih profesora, da se pitanje srednje škole temeljito riješi. Kvasac te rasprave bila je brošura Ise Kršnjavoga: *Primjedbe na načela o uređenju srednjih škola.*²⁾ Kršnjavi, nekadanji odjeljni pretstojnik za prosvjetu u Zagrebu i sveuč. prof., ustaje oštro protiv klasičnih jezika, a s njima i protiv humanističkih gimnazija, tražeći jednu opću šestogodišnju srednju školu koja bi bila organska veza između osnovne škole i univerze. Polemika se vodila najviše u tadanjoj moderno uređivanoj *Jugoslavenskoj Njivi i Nastavnom Vjesniku*, organu Društva hrvatskih srednjoškolskih profesora. Ta je polemika trajala godinama, najplodnije od 1919 do 1924, a učestvovali su, da spomenem najpoznatija imena, d-r Stjepan Bosanac, sada rektor Više pedag. škole u Zagrebu, d-r Stj. Matičević, sada prof. univerziteta, d-r D. Trbojević, direktor učitelj. škole u p., univ. prof. P. Skok, te srednjoškolski profesori: Mijo Hercigonja, d-r Br. Tkalčić, d-r Vl. Petz, sada prof. V. pedag. škole, i drugi. Sva ta polemika, povezujući svoj rad s onom slovenačkih i srpskih profesora, inače sadržajno vrlo

¹⁾ Hrvatska je u pogledu školstva prije 1918, dakle u zajednici s Madarskom, imala svoju potpunu autonomiju, pa je nekadanji Otsjek za prosvjetu u Zagrebu bio u stvari hrvatsko ministarstvo prosvjete. — O postanku i razvitku školstva u Hrvatskoj vidi dosta opsežnu raspravu: *Razvitak pučkog školstva u Hrvatskoj i Slavoniji* od Josipa Kirina, u jubilarnom broju *Hrvatskog učitelja*, Zagreb 1925.

²⁾ Štampana u Zagrebu 1919.

zanimljiva, prošla je bez stvarna rezultata: naše srednje škole ostale su uglavnom iste do danas (osmogodišnja humanistička i realna gimnazija, te realka). To stanje potvrdio je i Zakon o srednjim školama (god. 1929) i Program gradiva za srednje škole (god. 1930).

S mnogo manje živahnosti, a time i s manje stručnih radova učestvovalo je hrvatsko učiteljstvo oko pitanja organizacije osnovne škole. U Hrvatskoj su i prije rata postojale malobrojne više narodne škole (četverorazredne). Takvih škola bilo je i u Bosni, sve trgovačkog smjera, dok ih u Srbiji nije nikako bilo, pa je jedina Slovenija, u to vrijeme, imala svoju razgranatu višu narodnu školu. Najviše se radilo u ovom pogledu da se zakonski unificira osnovna i viša narodna škola, a uz to da se obavezno školovanje od četverogodišnjeg podigne na osmogodišnje. Zakon o narodnim školama, objavljen god. 1929, to je i proveo. Zatečene više narodne škole u Hrvatskoj, a također i one u Bosni i Dalmaciji, uredene su kao građanske škole, i god. 1936 proglašane nižim srednjim školama. Dok se ove građanske škole, radi svoje praktične obrazovne važnosti, sve više množe (god. 1938 bilo ih je preko 200 u cijeloj državi), viša narodna škola počinje se u Hrvatskoj, razred po razred, kao i u ostalim pokrajinama, postepeno uvoditi. Koliko je hrvatsko učiteljstvo raspoloženo za narodnu osmogodišnju školu, najbolje pokazuje činjenica što je još god. 1927 d-r Sigismund Čajkovac, prof. Više pedagoške škole, tražio obavezno osmogodišnje školovanje iz ekonomskih, socijalnih i kulturnih potreba, u svom predavanju održanom na glavnoj sjednici Hrvatskog pedagoško-književnog zbora,³⁾ kao i ta da su ove godine (1938) sva kotarska učiteljska društva u Sekciji Savske banovine izglasala rezoluciju o definitivnom uvođenju osmogodišnje školske obaveze, pa je na svedržavnom učiteljskom kongresu, koji se ove godine držao u Zagrebu, bilo priređeno glavno predavanje o toj temi.⁴⁾ Od polemike (književne) koja se u vezi s ovim pitanjem vodila, zaslužuju spomena spisi Ive Radovanovića, tadanjeg skol. nadzornika i Josipa Lokasa, tadanjeg učitelja građ. škola.⁵⁾ Uglavnom se radilo o obrani osnovne (narodne) škole (I. Radovanović) i građanske (J. Lokas),⁶⁾ ali se težište rasprave prenijelo oko pitanja obrazovanja učitelja, a time i o važnosti opstojanja Više pedagoške škole u Zagrebu, utemeljene god. 1919. Uz J. Lokasa naročito se zauzeo za građanske škole i prof. S. Čajkovac, također u svom predavanju, održanom 1929 u Hrv. pedag. knjiž. zboru, a štampanom u Napretku (sv. 3/4, god. 1929). Uz njih se može spomenuti i Josip Škavić, prof. učitelj škole u p., koji se svojim radovima oko organizacije narodne škole javlja u staleškom listu Narodnoj Prosvjeti (Beograd). I

³⁾ To je predavanje štampano u Napretku, Zagreb, sveska 8/9 i 10, godina 1927.

⁴⁾ Govorio je d-r Sig. Čajkovac koji je inače vrlo dobro upućen u skol. zakonodavstvo.

⁵⁾ I Radovanović: Unifikacija i reforma osnovne nastave; J. Lokas: Kratak osvrt na raspravu g. I. Radovanovića, Zgb.

⁶⁾ U Zagrebu je u tu svrhu pokrenut mjesečnik Građanska škola, a najviše zasluga oko toga ide Josipu Rukavini, sada direktoru građanske škole u Zagrebu.

on se uglavnom zalaže za osnovnu (narodnu) školu, i to nacionalno jugoslovensku i naučno (uzgojno) liberalnu.⁷⁾

I ako pitanje obučnih (nastavnih) programa po svojoj intenciji spada u organizacioni djelokrug, ono je, u vezi s unifikacionim radom i u ovom smjeru, unijelo mnogo više živahnosti među jugoslovenskim učiteljstvom uopće, pa tako i među hrvatskim. Ovdje je međutim pointa bila više stručna, rekli bi pedagogijska. Obnarodovanjem prvog unificiranog obučnog programa za osnovne škole, god. 1926/27, i onoga za više narodne, god. 1932, pa drugog unificiranog za osnovne, god. 1933/34, izazvalo je, prije i poslije toga, dosta obilnu stručnu raspravu. Kod Hrvata su najviše učestvovali d-r Sig. Čajkovac, d-r J. Turić, prof. V. pedagog. škole u p., prof. J. Škavić i A. Tunkl, te d-r D. Trbojević. Još god. 1924 objavljuje d-r J. Turić svoju Osnovu zakona za odgoj i obrazovanje sve mladeži,⁸⁾ u kojoj, može se reći, raspravlja o svemu i svačemu, dok god. 1937, samo u ograničenom broju primjeraka, i to litografi-rano, objavljuje svoj plan o Dvanaestgodišnjoj školi za seljački stalež. Zanimljiv je i originalan ovaj njegov plan, i ako neprovediv. Tu se postavljaju tri odjela jedne jedinstvene seljačke škole, svaki po četiri godine trajanja, a svi s jednim učiteljem. Traži se rad u sobi (razredu) i na polju, u selu, pa se prema tome određuje kad će se i koliko ljeti raditi, a kad i koliko zimi. Glavno je težište u obrazovnom radu ove škole, a to je da se seljak spremi za svoje zvanje, da mu ostane dosljedan, dok se, valjda, sve druge funkcije, socijalne i političke prirode, prepuštaju — građanima.

Kad smo već kod ovih, i ovakvih, planova, da spomenemo i predlog, objavljen u listu koji, u duhu ideja braće Radića, vodi borbu za kulturnu i političku emancipaciju hrvatskih seljaka. Tamo se traži⁹⁾ da se selo rastereti materijalnih izdataka oko narodnih škola, pa predlaže da djeca najprije idu u školu, i to samo zimi, a učitelj da im bude »kakav seoski momak ili čovjek«, dok bi nedjeljom, kroz tri ili četiri godine, išla »školanom učitelju«, a četvrtu ili petu godinu, i to u radne dane, samo školovanom učitelju, jedinom, naravno, u tom selu.

Svoje misli o organizacionom planu narodne škole, i to stručnom, objavio je A. Tunkl u Napretku (Zagreb), a d-r D. Trbojević također u Napretku i u Glasniku prof. društva u Beogradu.¹⁰⁾ Dok A. Tunkl po suštini predmeta zagovara jugoslovenski orjentiranu školu, uglavnom prema duhovnim i političkim intencijama, a također i socijalnim, d-r D. Trbojević, u svom radu na Napretku, razvija plan školskog sistema prema urođenim težnjama dječjim (glavni principi: nasljeđe i okolina) bazirajući ga na duhovnim i socijalnim

⁷⁾ Spominjem za karakteristiku ove njegove radove: Jugoslovenska pedagogija, Nar. Prosvjeta, br. 92, god. 1930; Viša narodna škola, br. 34, god. 1930, te Crkva i škola, br. 45, god. 1930.

⁸⁾ Sarajevo 1924.

⁹⁾ Seljački Svijet, br. 5, god. 1935, Zagreb (urednik Božidar Magovec, pisac opsežnog biografskog djela o Anti Radiću).

¹⁰⁾ A. Tunkl: Naša nova škola, sv. 5/6, 7/8 i 10, god. 1930; D-r D. Trbojević: O snazi uzgajanja, Napredak 1921, te Srednja škola i izbor zvanja, Glasnik 1921.

činjenicama našega narodnog društva. Njegov rad u Glasniku, i ako namijenjen pitanju srednje škole, zahvaća i u djelokrug narodne škole, a oslanja se, opet, na biološke i socijalne činjenice, te prema njima želi uputiti i rad škole, da bi tako pripomogla mladeži pri odabiranju poziva.¹¹⁾

Od srednjih stručnih škola najviše se raspravljalo o organizaciji učiteljske, a time u vezi i o pitanju obrazovanja učitelja. Uz radove J. Škavića i A. Tunkla (Naučna osnova za učiteljske škole, Napredak 1922 i 1924), najznačajniji prilog u tom pogledu dao je Stevo Ratković, prof. V. pedagog. škole u Zagrebu, koji je, bivši dugo godina prof. učiteljske škole, proveo neko vrijeme u Zagrebu kao zemaljski škol. nadzornik za učitelj. škole. U svojoj raspravi *Novo uređenje učitelj. škola* prikazuje svestrano unutarnju i spoljašnju organizaciju ove vrste škola, a u vezi s ovim i problem učiteljskog obrazovanja.¹²⁾ Zaista je, prema ovoj raspravi, uz četverogodišnje učiteljske škole, uspostavljeno i peto godišće, najprije kao pokušaj, i to u prvom redu u svrhu višeg obrazovanja kandidata, pri čemu su ovi slobodno birali grupe predmeta, da se poslije, prema ovom planu, uspostavi petogodišnja učiteljska škola u cijeloj državi. Kako se ovdje najviše radilo o pojačanju nivoa općeg i stručnog obrazovanja učiteljskih kandidata, to je ovo pitanje, i pokraj petogodišnje učitelj. škole, ostalo do kraja neriješeno. Tako S. Ljubunčić zagovara učiteljske akademije, dvogodišnje, u kojima bi se učilo samo stručno, a kao osnova općeg obrazovanja služila bi realna gimnazija.¹³⁾ Međutim sve su češći glasovi iz učiteljskih redova koji traže visokoškolsko obrazovanje.¹⁴⁾

Radi potpunosti treba istaknuti da se je u Zagrebu podiglo nekoliko visokih stručnih škola: Viša pedagoška škola (od 1928 do 1930 osmosemestralna, sada samo četverosemestralna),¹⁵⁾ Tehnička visoka škola, Komercijalna visoka škola i Agronomska visoka škola. Međutim broj srednjih stručnih, raznih pravaca, u stalnom je porastu.

Praktična školska reforma

(didaktička odnosno metodologijska obnova)

Odmah treba naglasiti da je kod Hrvata od 1918 do 1938 najviše učinjeno u propravljanju pa i potpunoj izmjeni (reformi) mnogih shvaćanja i uređaba koje su se odnosile na obuku, a time i na sâm obrazovni proces. U tome se započelo odmah, i to prve godine u oslobođenoj domovini, a započelo se raditi s rijetkim oduševlje-

¹¹⁾ O tome više i u raspravi d-ra D. Trbojevića: *Individualnost i socijalnost kao principi obrazovanja*, Napredak i Savremena škola, Zagreb, sv. 4/5, 6, 7/8 i 9/10, god. 1932.

¹²⁾ Vidi: Napredak, sv. 9 i 10, god. 1922. Rasprava je objavljena i u posebnoj knjižici.

¹³⁾ Vidi: *Više pedagoške škole*, Napredak, sv. 1/2, god. 1928 i Prilog pitanju obrazovanja učitelja, Učitelj, Beograd, br. 9, godina 1922.

¹⁴⁾ Od god. 1930 do 1941 dozvolilo je Min. prosvjete u Beogradu upis učiteljima na univerzu, ali s obavezom da slušaju pedagošku grupu predmeta.

¹⁵⁾ Sadržaj Viša pedagoška škola u Zagrebu, kao i ona u Beogradu, sprema samo nastavnike za građanske škole i školske nadzornike.

njem i samoprijegorom. I to je jedan od znakova što znači sloboda narodna, u prvom redu politička, a uz nju duhovna, kulturna.

Međutim za ovaj rad imali su učitelji i pedagozi kod Hrvata već donekle izvršenu pripravu. Još prije rata počelo je da popušta i puca tvrdo ujedinjeno učiteljstvo oko herbartovskog pedagogijskog sistema, čiji je pretstavnik, uz brojne aktivne suradnike i u pedagoškoj literaturi, bio Stjepan Basariček, nekadanji i svakako zaslužni prof. učiteljske škole u Zagrebu i pisac poznatih pedagoških udžbenika za ovu vrstu škola. Prvi koji je počeo da u pedagogiji propovijeda novo, da se za to bori živom i pisanom riječi, bio je Vjekoslav Košćević, zagrebački učitelj.¹⁾ Da može širiti svoje reformne ideje, i tako okupljati suradnike, pokreće list davši mu značajan naslov »Preporod«. Njemu se najviše približuje Ivan Tomašić, bivši zagrebački učitelj, a u slobodnoj domovini škol. nadzornik (u Zagrebu) i neko vrijeme pretsjednik Saveza hrv. učitelj. društava, vrlo agilan i požrtvovan i sklon da obuku uputi drugim, boljim smjerom.²⁾ Dok se Tomašić najviše bavi problemom slobodnog dječjeg crtanja, pa u tom smislu, pomognut i od Košćevića, priređuje lokalne i jednu međunarodnu izložbu dječjih crteža u Zagrebu, Košćević se zanima pitanjem ne samo poboljšanja obuke uopće, i to uvođenjem manuelnog rada, već mu lebdi pred očima reorganizacija samog školskog sistema. Njegova knjiga Škola s pomoću rada ili Novovjeke ideje o reformi školstva³⁾ pruža zanimljiv dokument ovog uistinu simpatičnog i ustreptalog »novotara« koji je imao smjelosti da, skoro sâm, nasrne na tvrdo uzidani herbartovski pedagogijski grad. I ako je u mnogim stvarima nejasan i malo određen, naročito što se tiče misaonog (idejnog) obrazlaganja škole s pomoću rada, on ipak, pokraj svih nedaća, ne sustaje, već propagira svoje djelo u listu, pa i u za to posebno upriličenim tečajevima. Najviše je ipak učinio u uvođenju raznih rukotvorina u školu i školski rad, u čemu je, kako izgleda, bio najvještiji.

Njima bi se mogao priključiti i Davorin Trstenjak, ali ne kao izravan reformator obuke, koliko kao učitelj koji je u higijenskom i kulturnom, pa socijalnom i ekonomskom, a nada sve liberarnom shvaćanju škole u narodu unosio rijedak human i učiteljski odnos ne samo među školsku mladež, već i u narod, i time htio učiniti narodnu školu istinskim ognjištem narodnog preporoda. On je najplodniji pedagoški i dječji pisac u Hrvata prije rata.⁴⁾

Na ovom ovako priređenom pedagoškom tlu, u okviru ove pedagoške baštine, a zahvaćeni radošću što je donosi narodna sloboda, ustaju hrvatski učitelji i otpočinju svoj rad. Odmah, pri prvim koracima, kako bi se reklo, opaža se izvjesna podvojenost: jedni, svakako brojniji i agilniji, traže novo boreći se protiv starog, a drugi, mirniji i naoko povučeniji, koji čuvaju naviknuto, tradicionalno. Poslije će se ovaj odnos sve više pomaljati pa i ocr-

1) Umro god. 1920.

2) Ove godine proslavio je Tomašić 70 obljetnicu svoga života.

3) Objavljena u Zagrebu god. 1912, knjigotiskara Weiser.

4) Umro je god. 1921 u Zagrebu. Vidi o njemu studiju: Davorin Trstenjak od Saliha Ljubunčića, Zagreb 1931.

tavati, da ubrzo poprими očite konture suprotnih stajališta: škole rada protiv tradicije, jasnije protiv herbartovskog sistema. Pa i ako ovaj sukob, barem u stručnoj štampi, nije do te mjere, slobodno se može reći, zaoštren i lično obilježen, kao što je na pr. polemika između učitelja Drag. Mihajlovića i Jovana Đ. Jovanovića (herbartovca), bivšeg direktora učitelj. škole, te Dragoljuba Brankovića, sada inspektora oglednih škola i Jov. Đ. Jovanovića, s jedne strane, a d-r Drag. Đ. Petrovića, također direktora učitelj. škole (umro 1936), s druge strane, dakle kod Srba, te između Osterca i prof. Karela Ozwalda, kod Slovenaca, ipak je ona značajna i plodovima nagrađena, pa je u razbistrivanju situacije dosta doprinijela.⁵⁾

Glavni stručni organ u to vrijeme je *Napredak*, svakako najstariji pedagoški časopis kod Južnih Slovena (osnovan 1859 g.), u kojemu surađuju učitelji i pedagozi jednog i drugog tabora, te *Nastavni Vjesnik*, organ srednjoškolskih profesora (osnovan 1891 god.). Međutim u to vrijeme izlazi već u Šibeniku *Pokret*, list koji služi stručnim i staleškim pitanjima, dok se u Zagrebu pokreću dva lista, i to: *Hrvatski Učitelj* (god. 1921) i *Savremena Škola* (god. 1927). Urednik prvoga je Ivan Tomašić, a drugoga Zlatko Špoljar. *Hrvatski Učitelj*, koji je izlazio dva puta mjesečno, pokrenut je najviše radi staleških potreba, ali je, bivši u revijalnom obliku, donosio zanimljivo i aktuelno stručno štivo. *Savremena Škola* međutim pokrenuta je uglavnom u reformnu svrhu, pa je oko sebe bila okupila priličan broj naprednog hrvatskog učiteljstva. U istu svrhu pokrenuo je i prof. d-r Ante Cividini, bivši direktor učiteljske škole u Čakovcu, svoj stručni list *Nova Škola* (počeo izlaziti 1924 u Križevcima).

Ako bi ovim listovima priključili *Kršćansku Školu* (koja izlazi u Zagrebu od 1897) i *Učiteljsku Zoru*, pokrenuta i osnovana 1905 u Mostaru, a prestala u Sarajevu 1915, onda se već iz ovoga vidi koliki je interes postojao za pedagošku problematiku, i kako je znatan broj učitelja surađivalo u ovom pothvatu.⁶⁾ Svi ovi listovi od velike su koristi kada se hoće da promotri i ocijeni rad kod hrvatskih učitelja, u vremenskom razdoblju od 1918 do 1938, jer se ovdje uglavnom pisalo i borilo tražeći i prikupljajući pristaše s jedne i s druge strane.

Preporodni rad započeo je omanjim člancima i raspravama, pa čestim prikazima pedagoških prilika i pojedinih djela na strani. Uz to se pokreću i tečajevi, najviše u ferije, za stručno više obrazovanje učitelja. Ove tečajeve pokreće Crveni krst, a sudjeluju kao njihovi organizatori Marijan Markovac, sada direktor građanske škole u Zagrebu, i Stjepan Zaninović, bivši upravitelj osnovne škole i sadanji tajnik Crvenog krsta u Zagrebu. Oni su u ovim tečaje-

⁵⁾ Zanimljivo je čitati tu polemiku u *Učiteljskoj Iskri* (Kragujevac), u *Narodnoj Prosveti* i *Učitelju* (Beograd), te u *Popotniku* (Ljubljana).

⁶⁾ Od svih tih listova uzdržali su se do danas: *Napredak*, *Savremena Škola* i *Kršćanska Škola*, što je svakako šteta. Kad smo već kod listova, treba spomenuti da je u Zagrebu neko vrijeme izlazio staleški list *Jedinstvo*, pokrenut 1920, a nedavno je obnovljen *Hrvatski učiteljski dom*, staleški organ učiteljske sekcije za Savsku banovinu.

vima, dok nijesu zabranjeni,⁷⁾ okupljali kao predavače istaknute hrvatske pedagoge, a među učesnicima bili su učitelji-ce iz svih krajeva Jugoslavije, izuzev Slovenije.

Ove tečajeve spominjem zato, jer su oni najviše pripomogli da se otpočne reforma, i to s jedne strane u teorijskom tumačenju novijih pedagoških ideja, a s druge u praktičnom obnovnom radu, najprije, i najviše, obuke u elementarnim razredima, a onda i obuke u ostalom gradivu (predmetima). Učitelji su, u početku, pokazivali najviše sklonosti za novi način obučavanja početnog čitanja i pisanja. Analitičko-sintetička metoda, pri čemu se paralelno učilo čitati i pisati, i to najprije malim slovima, ustupala je sve više shvaćanju da je bolje i pedagoški opravdanije obraditi najprije čitanje, s velikim, pa malim štampanim slovima, a potom pisanje. Ovo pitanje još nije riješeno, pošto se i danas ogromna većina drži starog načina, ali svakako su izgledi dobri za one koji zagovaraju, i ako sintetičko, odvajanje pisanja od čitanja. U tu svrhu objavljene su i *P o č e t n i c e* II. Dizdara i Zlat. Špoljara, a stručno obrazložene radove dali su u ovom pogledu A. Defrančeski, prof. učitelj. škole u Zagrebu, i Stj. Zaninović.⁸⁾

Koliko su god ovi tečajevi bili korisni, unijeli su dosta pometnje kod pristaša škole rada u jednostranom shvaćanju ručnog rada, a time i temeljnih pedagoških intencija ovoga pokreta. Bilo je vremena, i tečajeve, gdje se učitelje samo poučavalo u raznim rukotvorinama, pa u tom onda oni obučavali svoje učenike. Mnogobrojne izložbe ručnih radova, učeničkih i učiteljskih, pokazivale su očito kakva rukotvorna formalnost vlada u obuci. U to se vrijeme počinju izdavati kolekcije ručnih modela i crteža, te posebne knjige za rukotvornu tehnologiju.⁹⁾ Posljedica toga bila je da se ručni rad, i to često u obliku zanata, identificirao s pojmom same škole rada. Zato je bilo prijeko potrebno da se u ovom pedagoškom kompleksu razluče shvaćanja ručnog rada kao predmeta i sredstva u obuci, te da se, uz naglašavanje stvarnog shvaćanja principa rada, prikaže što škola rada u svojoj strukturi idejno i praktično predstavlja i što ona u obrazovnom procesu hoće. U tom smislu piše S. Ljubunčić u *Napretku* i *Savremenoj Školi*, a uz njega i Zl. Špoljar, koji tom prilikom kao urednik lista, oprema cijelu jednu svešku u ovu svrhu.¹⁰⁾

Ovo tumačenje bitnoga u kompleksu škole rada, koje se nastavlja (S. Ljubunčić u *Savremenoj Školi*), treba shvatiti samo kao intermezzo, jer se o školi rada, i to upravo o školi rada, počelo izranije pisati, odmah nekako poslije oslobođenja. Tako prof. Stj. Matičević, koji u novoosnovanoj Višoj pedagoškoj školi predaje

⁷⁾ Zabrana datira s pokretanjem oglednih škola u Jugoslaviji, od g. 1935.

⁸⁾ A. Defrančeski: *Metodika početnog čitanja i pisanja, te put do slobodnih pismenih sastava*, Zagreb 1927 i *Radna metoda početnog čitanja i pisanja*, Zagreb 1931; Stj. Zaninović: *Priručnik za školu rada*, Zagreb 1932.

⁹⁾ Marijan Markovac: *Školska radionica*, Zagreb 1931; Stj. Štormar: *Ručni rad za dječake u osnovnoj školi*, Nova škola, sv. 19, 20, 21, 25/26, god. 1925; J. Potočnjak: *Rukovođ za crtanje*, Zagreb 1935.

¹⁰⁾ Vidi: *Ručni rad kao princip i predmet u obuci*, *Napredak*, sv. 6/7, god. 1928, te *Savremena Škola*, sv. 1, god. 1927.

teorijsku pedagogiju prikazujući, među ostalim, suvremeno pedagoški strujanje, posebno školu rada (H. Gaudig i drugi), piše raspravu pod naslovom *Nauk o didaktičkoj artikulaciji i novija psihologija mišljenja*,¹¹⁾ gdje počinje s prikazom herbartovske škole kao »škole učenja«, pa nastavlja tumačenjem didaktičkog artikuliranja obuke po istaknutim njemačkim pedagozima, pristašama i protivnicima herbartizma (Lay, Gaudig, Sallwürk, Burger, Seyfert), da, u vezi s psihologijom mišljenja, naglasi potrebu i odlučno stajalište volje (voluntarizma) u duševnom radu. Nenapuštajući ipak herbartovsku metodu formalnih stupnjeva, pisac ističe, pri kraju rasprave, sintezu intelektualizma i voluntarizma kao potrebu u obuci, pa to vidi u školi rada koja, kako veli, postaje. S. Ljubunčić štampa opsežniji rad u *Napretku*, pod naslovom *Škola rada*, gdje, služeći se radovima poznatih predstavnika ovog pedagoškog smjera (posebno G. Scherer-a), prikazuje suvremene domaće školske prilike u svijetlu samog sistema škole rada.¹²⁾ U to vrijeme, u Hrvatskom Učitelju, izlaze članci iz pera Iv. Tomašića, u kojima, s jedne strane, oštro osuđuje staru školu (Stara i nova škola), a, s druge, otpočinje u brojevima kroz dva godišta s prikazom nove škole (naslov je ovog rada: *Nova škola*) u pogledu njene organizacije i praktičnog izvođenja.¹³⁾ A. Defrančeski, koji se pretežno bavi primjerima praktičnog rada, piše, bilo usput ili u posebnim člancima, o školi rada naginjući pri tom skupnoj obuci (kod njega: koncentracija).¹⁴⁾ Svoj pokusni praktični rad u duhu škole rada iznosi A. Defrančeski i u posebnoj knjizi.¹⁵⁾

Ovaj više informativan rad, ali u suštini kritičan i borben, sa svrhom da se nedostatnost tradicionalne škole i pedagogije što bolje osvijetli, nastavlja se sve dalje, čega je posljedica da u našim revijama izlazi cijeli niz po sadržaju i obimu različitih prikaza. Tako đ-r D. Trbojević prikazuje radne škole u Austriji i Njemačkoj,¹⁶⁾ Z. Köhler školu rada po G. Kerschensteineru,¹⁷⁾ Fran Katarinić, Josip Demarin i S. Ljubunčić pedagogiju M. Montessori (u razno vrijeme),¹⁸⁾ S. Ljubunčić Daltonplan metodu¹⁹⁾ i Jenski plan,²⁰⁾ dok Ljubica Godler prikazuje organizaciju i bitno duhovno obilježje bečkih reformiranih škola,²¹⁾ a Dr. A. Cividini, u svome listu *Nova škola*, prikazuje sustav pedagogije W. Rein-a, pa P. Barth-a i pe-

¹¹⁾ Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, knj. 224, g. 1921.

¹²⁾ *Napredak*, sv. 1/2, 3/4 i 5/6, god. 1922.

¹³⁾ *Hrvat. učitelj*, br. 1, god. I (1921), te br. 1 do 15 (1921) i 1 i 2 br. 1922.

¹⁴⁾ Vidi: *Počeci zemljopisne obuke u osnovnoj školi*, Učiteljska Iskra, Krajujevac, sv. 2/3, god. 1923; *Moderne struje u pedagogiji i reforma škole*, Učiteljska Iskra, sv. 9/10, god. 1925; *Koncentracija i škola rada*, *Napredak*, sv. 9/10, god. 1924.

¹⁵⁾ *Dječji samorad*, štampano u Koprivnici.

¹⁶⁾ *Napredak*, Zagreb, sv. 3/5, god. 1927.

¹⁷⁾ *Napredak*, Zagreb, sv. 5/7, god. 1928.

¹⁸⁾ *Napredak*, Zagreb, sv. 4/6, 7/8, god. 1924 (Katarinić), *Napredak*, sv. 7/8, 9/10, god. 1929 (Demarin) i *Savremena škola*, br. 9/10, god. 1930 (Ljubunčić).

¹⁹⁾ *Napredak*, sv. 6/7, 8/9, 10 i 1/2, god. 1927/28; postoji i posebna knjiga.

²⁰⁾ *Savremena škola*, br. 9/10, god. 1930.

²¹⁾ *Napredak i Savremena škola*, sv. 1/2 i 3, god. 1932.

dagogiju A. Hergeta.²²⁾ Posebnu studiju o H. Scharrelmannu napisao je po ruskom uzoru Miloš P. Pavlović u Savremenoj Školi i objavio u posebnoj knjizi.²³⁾

Kako se vidi, ovi se prikazi odnose na pedagogiju i školski rad koji nije slavenski. Međutim kod Hrvata je i prije rata postojala dosta razvijena uzajamnost sa slavenskim narodima i njihovom pedag. naukom, pa je to nastavljeno i u vremenu od 1918 do 1938. Tako je A. Tunkl, dugogodišnji urednik *Napretka*, redovito pratio, može se reći, svu češku pedag. knjigu i prikazivao je, dok je Lj. Krajačić u istom listu prikazivao bugarsku, a danekle i rusku pedag. knjigu, a to je činio i S. Ljubunčić kao urednik *Savremene škole*. U *Nastavnom Vjesniku* pratili su srednjošk. profesori posebno razvoj školskog zakonodavstva u Čehoslovačkoj (pok. prof. J. Pasarić i Dr. Stj. Bosanac), dok je Dr. Ivan Esih objavljivao prikaze o poljskoj pedagogiji, (spominjem: O poljskom uzgojnom sistemu prema Feliksu Przyjenskom i o Živoj školi prema Jerzy Ostrovskijem). Uz to je Salih Ljubunčić objavio posebnu knjigu o čehoslovačkim školama (naročito o reformiranoj č. sl. školi) i čehoslovačkoj suvremenoj pedagogiji,²⁴⁾ a pisao je i o ruskoj pedagogiji, najviše o Blonskom,²⁵⁾ dok je Dr. St. Pataki prikazao, također u posebnoj knjizi, sovjetsku školu.²⁶⁾ Sadašnji urednik *Napretka* Josip Demarin pokazuje posebno interesovanje prema slavenskoj pedagogiji, a naročito prema čehoslovačkoj, pa u tom pogledu daje razne informacije i prikaze (o prof. Vaclavu Přihodi, Hessnu, St. Vrani i dr.).

U krugu ovih radova jasno se isticala težnja da se bitne oznake novog pedagogijskog shvaćanja (škole rada) što bolje istaknu, i tako pripremi tlo za novu didaktiku orijentaciju, a s njome i za reorganizaciju metodičke prakse kao izravna puta u stvarnom i potenciranom obrazovanju mladeži. Tom su se prilikom tumačila načela rada, samorada i samoobrazovanja, slobodnog duševnog razvoja djece, pa se isticala posebnost dječje prirode, s jedne strane, i individualna različnost, s druge. Ujedno se sa stvarnim prikazivanjem principa rada i važnosti rada, polazeći od ličnosti kao cjeline, osudjivalo jednostrani intelektualizam, a njime i sistem herbartovskih formalnih stupnjeva, pa verbalnost i otsustvo životne i stvarne blizine u samom obrazovnom radu. Uopće se htjelo da naša školska mladež što slobodnije radi, da se respektiranju njezine sklonosti, da od sebe stiče znanje, a da u tom radu bude stalno u odnosu s istinskim socijalnim potrebama, pa narodnim i općeljudskim vrednotama. Oslanjajući se na noviju psihologiju i biologiju, pisci ističu primat voljnih (i emocionalnih) pokreta, a dosadanjem atomizmu suprotstavljaju cjelinu ličnosti i životne okoline.

Za ilustraciju ovih bitnih postavaka potrebno je spomenuti nekoje radove: Dr. Stj. Bosanac u članku *Educatio strenua*

²²⁾ Nova škola, god. II (1925).

²³⁾ Zagreb 1932.

²⁴⁾ Školstvo i prosvjeta u Čehoslovačkoj, Zagreb 1934 (izdanje Biblioteke škole rada).

²⁵⁾ U knjizi Škola rada, Zagreb 1930.

²⁶⁾ Sovjetska škola, izdanje Minerve, Zagreb 1934.

(strog uzgoj) traži obzir prema individualnim osobitostima djece;²⁷⁾ Dr. Stj. Matičević u članku *Promenljivost karaktera ističe mogućnost uzgoja, i to vježbom*;²⁸⁾ Dr. D. Trbojević piše o glavnim načelima nove škole;²⁹⁾ Z. Köhler piše u ručnom radu u svijetlu naših životnih potreba;³⁰⁾ S. Ljubunčić piše opširno o faktu stanju našega naroda i o potrebi da se škola njemu prilagodi,³¹⁾ a uz to, uz polemiku koja se vodila u Beogradu o preopterećenosti djece u školi, piše i izdaje posebnu brošuru: *Djeca su preopterećena nastavom*;³²⁾ Josip Demarin u raspravi *Princip slobode i aktivnosti kod dječjih pismenih radova* ističe kolika razlika postoji između slobodna i prisiljena rada u ovom obliku obuke,³³⁾ a Nikola Zec, prof. učit. škole, piše zanimljivu raspravu: *Načelo zornosti u modernoj pedagogiji*.³⁴⁾

Sav ovaj i ovako diferenciran rad, namijenjen didaktičkom i metodologijskom shvaćanju, bio je izdašno pomognut eksperimentalnim pedološkim studijem, pri čemu se, najviše kvantitativnom metodom, mjerio i ispitivao rad školske mladeži. U tome su učestvovali Dr. Fr. Mandić, Dr. R. Bujas i Dr. Z. Pregrad, te M. Filajdić, J. Demarin, Z. Köhler, J. Krčmar, S. Ljubunčić i dr.³⁵⁾

U ovako zaista naširoko zasnovanoj duhovnoj pripravi i s upornom voljom da se našoj pedagogiji i pedagogijskoj praksi dadne drugi smjer, javlja se nekoliko opsežnijih radova, štampanih u posebnim knjigama, u kojima se sintetički prikazuje nova škola, pravilnije i stvarnije rečeno: škola rada. Prvi koji u ovom pogledu počinje raditi bio je Dr. A. Cividini. Još god. 1923 objavljuje on prvu knjigu pod naslovom *Pedagogika* i najavljuje da je to prvi dio njegove naširoko zasnovane sistematske pedagog. skupine.³⁶⁾ Nažalost ovaj je pothvat ostao pri prvoj knjizi. Slično se dogodilo i s drugim pokušajem Dra. Cividinija kada je 1932 objavio, opet, prvu knjigu nove sistematske pedagogije, pa ostalo opet pri njoj. U navedenoj knjizi daje pisac sliku učitelja, gledanu kroz vjekove, jednako u stručnoj i beletrističkoj literaturi. Godine 1930 objavljuje S. Ljubunčić svoju knjigu *Škola rada*³⁷⁾ u kojoj strukturno prikazuje ovaj školski sistem, te iznosi organizaciju cjelokupne obuke u smislu škole rada, u osnov-

²⁷⁾ Kršćanska škola, Zagreb 1925.

²⁸⁾ Kršćanska škola, Zagreb 1925, str. 54.

²⁹⁾ Napredak, sv. 1/2, 3/4, god. 1927.

³⁰⁾ Napredak, sv. 7, god. 1931.

³¹⁾ Vidi: *Naše narodne škole u ogledalu savremenih prilika i potreba*, Napredak, sv. 4, 5 i 6, god. 1931 (postoji i posebna knjižica).

³²⁾ Vidi: *Djeca su preopterećena nastavom*, Zagreb 1931.

³³⁾ Napredak, sv. 5/6, 7/8, god. 1930.

³⁴⁾ Napredak, sv. 1/2, god. 1927.

³⁵⁾ Radi ograničenja prostora nemoguće je ovdje i ovaj rad makar i u najkraćim potezima prikazati. Zato se upozoruju čitaoci na rad S. Ljubunčića: *Pedologija*, u kome je prikazano sve važnije što se u ovom pogledu učinilo u Jugoslaviji od 1918—1936. (Vidi: *Savremena škola*, br. 1/2 i 3/4, god. 1936). O tome je pisao i prof. Stj. Matičević za *Zeitschrift für Jugendkunde* pod naslovom: *Jugendliches Streben und Forschen in Jugoslawien*, god. 1935, pa je ovaj rad objavljen u prijevodu u *Učitelju*, Beograd, god. 1936.

³⁶⁾ Štampana u Križevcima.

³⁷⁾ Salih Ljubunčić: *Škola rada, idejna i tehnička struktura*, Zagreb.

noj školi, postavivši prije toga neka bitna didaktička načela, među ostalim i stupnjeve rada, suprotno herbartovskim formalnim stupnjevima, kojih se (naime: stupnjeva rada) u svojim brojnim praktičnim radovima pridržaje. Dr. Stj. Matičević objavljuje 1934 *Osnovi nove škole*,³⁸⁾ u kojoj s naturalističkog gledišta razmatra sve bitno u novijoj pedagogiji. Dr. Marijan Tkalčić u svojoj knjizi *Pedagogija i tehnika učenja*³⁹⁾ nastoji da proces obrazovanja zahvati sa šireg kulturnog stajališta; Dr. F. Mandić prikazuje, također u posebnoj knjizi, *uzgojne domove*⁴⁰⁾ (C. Reddie i H. Lietz), a Vera Stein Erlich kolektivan rad u savremenoj školi.⁴¹⁾ U potkrepu sistema škola rada izdaje Mate Demarin svoju knjigu *Idejne komponente radne škole*,⁴²⁾ a pokojni Mijo Filajdić još 1933 prevodi Schmieder-ovu *Opću didaktiku*.⁴³⁾ Vrlo je zapažena knjiga Dra. D. Trbojevića: *Obrazovanje savjesti*,⁴⁴⁾ u kojoj kao biolog i sociolog razvija misao jedinstvene škole s vrhovnim zadatkom svijesti o vlastitom djelovanju, a do čega će se doći ako se u uzgojnom radu bude prvenstveno obaziralo na urodene pozitivne sposobnosti i stvaralo po obrazovanje povoljne društvene prilike. Od Dra Trbojevića postoji i *Nauka o pažnji*⁴⁵⁾ gdje ovu duševnu funkciju tumači s psihološkog i pedagoškog gledišta. Još su spomena vrijedne knjige *Djачko učenje* od Ante Kovačevića (1927) i *Preobrazimo školu* od A. Ferrière-a (u prijevodu Fr. Filipovića, Zagreb 1935).

U ovom nizu pojedinih pedagog. djela zauzima posebno mjesto knjiga A. H. Žarkovića (Heisingera): *Načela socijalne pedagogije*.⁴⁶⁾ Žarković je jedan od ideologa i praktičnih organizatora Hrvatskog seljačkog pokreta. Kao takav on piše svoju socijal. pedagogiju na temelju nauke Dra. Antuna Radića, duhovnog vođe i pokretača autonomne hrvatske kulture, a time političkog i gospodarskog života. U knjizi, koja dijelom spada u filozofijsku (kulturnu) pedagogiju, a dijelom u praktično-organizatorsku, osuđuje pisac dosadanju pedagogiju (herbartovsku) kao birokratsku i dosadanju školu, odnosno školski sistem kao staleški, pa ističe važnost u prvom redu autohtone kulture. na kojoj treba uzgoj izvoditi, a time u vezi, oslanjajući se na potrebe širokih narodnih slojeva (seljaštva), i važnost organizacije narodne škole na zadružnoj osnovi, kao bitnom obliku slavenskog društvenog života. Postavljajući kao temelj demokratska načela u organizacionom škol sistemu, pisac naglašuje veliku važnost suradnje svih članova naroda, od školske djece i seljaka do univerzitetskih profesora, a kao glavni cilj obrazovanja postavlja duhovno autonomnu i socijalno (narodno) svijesnu ličnost. Obzirom na uređenje obuke i na obučnu metodu pisac postavlja kao najprikladniju školu rada s njenim osnovnim principom samoobrazovanja (str. 55 i 59).

³⁸⁾ Izdanje Biblioteke škole rada, Zagreb.

³⁹⁾ Izdanje Minerve, Zagreb 1934.

⁴⁰⁾ Izdanje Minerve, Zagreb 1934.

⁴¹⁾ Izdanje Minerve, Zagreb 1934.

⁴²⁾ Zagreb 1936.

⁴³⁾ Izdanje knjižare Čelap, Zagreb.

⁴⁴⁾ Izdanje Srpske Kraljevske Akademije, Beograd 1938. (ćirilicom).

⁴⁵⁾ Izdanje Gece Kona, Beograd 1932. (ćirilicom).

⁴⁶⁾ Izdanje Binoze (Svjetski pisci), Zagreb 1935.

Izloživši ovako pedagogiju kod Hrvata, i to u prvom redu u svrhu didaktičke i metodičke obnove, pri čemu su, kako se vidi, učestvovali mnogi radnici, na redu je da se kaže kakvi su praktični rezultati bili ove pedagoške obnove. Te praktične rezultate mogli bi vidjeti u našim narodnim školama, gdje agilni učitelji primjenjuju nova didaktičko-metodička načela, jednako na selu kao i u gradu. Dosta obilnu potporu čine u ovom pogledu *o g l e d n e š k o l e*, u stvari pokusne, eksperimentalne škole, koje se unazad triju posljednjih godina otvaraju u svima većim mjestima države. Ideja ovih oglednih škola potekla je prvotno na spominjanim tečajevima učiteljskim, jer su sakupljeni učitelji na njima, u više navrata, izražavali tu želju u obliku rezolucija koje su upućivali Ministarstvu prosvjete.⁴⁷⁾ Međutim je god. 1932 bio pozvan prof. A. Defrančeski u Ministarstvo prosvjete, također predavač pedagogije na tečajevima, sa zadatkom da organizira pokusne, ogledne škole, i izradi u tu svrhu projekt, kako bi se po njemu izdala uredba.⁴⁸⁾ A. Defrančeski je izradio svoj projekt, a međutim je do uredbе došlo tek god. 1935, kada ju je proglasilo Ministarstvo prosvjete, a kraju je priveo šef odsjeka za osnovnu nastavu prof. Dragoljub Branković. Kao prva ogledna škola otvorena je osnovna škola Kralja Aleksandra I u Beogradu.

Dok je to sve praktičan rad koji se dnevno izvodi i demonstrira, kao stvarno za informaciju u ovom pogledu mogu međutim poslužiti samo stručni štampani radovi. To su oni radovi koji su obučnu praksu prikazivali u pedagoškim revijama ili u posebnim knjigama. Uz radove takve vrste ima ih koji se drže starog obučnog sistema, kao na pr. prof. J. Škavić i D. Katić, dok se drugi u većini prilagođuju ili potpuno opredjeljuju prema sistemu radne obuke. Među one za koje rekospo da se prilagođuju, a to znači da komponiraju herbartovski obučni sistem s novim oblicima rada, može poslužiti kao primjer prof. Stj. Križanić koji je u nekoliko zbiraka objavio svoja praktična obučavanja.⁴⁹⁾ Ovamo bi još spadao i prof. M. Robotić, te sadanji instruktor ogledne škole u Zagrebu prof. J. Baugut.⁵⁰⁾ Po principima škole rada obučavaju S. Ljubunčić, A. Defrančeski, Nikola Zec, Dr. F. Mandić, M. Lovrak, J. Demarin, Z. Köhler i Mato Demarin, većinom profesori učiteljskih škola, te Miloš P. Pavlović, instruktor ogledne škole u Sarajevu i Nikola Pavić, nastavnik vježbaonice uz učiteljsku školu u Zagrebu.

Dok su svi ovi pedagozi objavili više svojih radova u Napretku, Savremenoj Školi i Novoj Školi, i to izvodeći metodički razno školsko gradivo (predmete!), dotle su Dr. J. Turić, S. Ljubunčić, Defrančeski, J. Demarin, Dr. Mandić i N. Pavić publicirali svoje metodike u posebnim knjigama. Godine 1923 izlazi Turićeva *Metodika škole rada*. S. Ljubunčić objavljuje ove svoje knjige: *Slobodni pismeni sastavci* (Sarajevo 1925), *Metodika računске obuke u školi rada* (Zagreb 1929), *Obuka o pozna-*

⁴⁷⁾ Prva takva rezolucija poslana je s krčkog tečaja (otok Krk), koji je vodio Stj. Zaninović, a kao predavač pedagogije bio S. Ljubunčić. Vidi o tome u *Savremenoj Školi*, god. 1932 i 1933.

⁴⁸⁾ O tome u brošuri A. Defrančeskoga: *Oko reforme naše osn. škole*, Zagreb 1935.

⁴⁹⁾ Vidi: I, II i III svesku *Metodičkih priprava za školu rada*, objavljenih god. 1923/24, a štampanih u Čakovcu.

⁵⁰⁾ Njihovi radovi nalaze se najviše u *Napretku* i *Novoj Školi*.

vanju prirode (Zagreb 1930) i Materinski jezik u našim nar. školama, metodika čitanja, gramatike i pismenih sastavaka po radnoj metodi (Zagreb 1933).⁵¹⁾ A Defrančeski štampao je osim onih posebnih knjiga iz metodike, koje smo prije spomenuli, još i ove svoje knjige: Načela nove škole u teoriji i praksi (Zagreb 1934) i Skupna nastava (Zagreb 1935). Od Josipa Demarina postoji knjiga: Materinji jezik u savremenoj školi (Zagreb 1933), u kojoj, uz aktuelnu problematiku obuke materinskog jezika, najviše piše o slobodnim pismenim sastavcima. Dr. Fr. Mandić napisao je Metodiku poznavanja prirode, zemljopisne i povijesne nastave (Zagreb 1935), a Nikola Pavić svoj rad pod naslovom Tri metodičke jedinice, i to iz obuke materinskog jezika.

U ovaj red praktičnih pedagoških radova spadali bi: Geometrijsko crtanje u III i IV razredu od Đure Robotića (Zagreb 1932), te četiri knjige Zlatka Špoljara, u kojima za svaki razred posebno iznosi cjelokupno gradivo, raspoređuje ga i upućuje kako se treba obrađivati (sve objavljene u Zagrebu).

Posebno spominjem Metodiku napredne obuke u pjevanju od Zlatka Grgoševića, pisanu za ovaj predmet zaista dobro.⁵²⁾

*

Ovaj prikaz pedagogije u Hrvata, i to didaktičke odnosno metodologijske prirode, ne bi bio potpun, kad se ne bi pogledala i druga strana ovoga pedagoškoga rada. Sve izlaganje dosadašnje uglavnom se odnosilo na one koji su nastojali preobraziti poslije (a i prije) rata zatečenu obuku i njen sistem. Međutim rečeno je, u početku ovoga poglavlja, da su tu djelovale dvije struje, da su bile dvije suprotne stranke, jedna koja je uvodila i propagirala novo, u stvari školu rada, a druga koja je branila zatečeno, prošlost, određene: herbartovski sistem. Radi se, dakle, o kritici, koja je dolazila iz herbartovskih krugova, pa i o polemici koja je ponekad izbijala.

Kako se ovdje radi samo o dokumentarnim činjenicama, drukčije o onome što se u našoj pedagog. literaturi javilo, nećemo, zbog toga, ni ulaziti u onu usmeno vođenu kritiku i polemiku koja je, naročito u prvom deceniju slobode, bila previše strašću začinjena.

Kritika i polemika, koja se javljala između pristaša škole rada i herbartovaca, zahvatila je uglavnom osnovnu obuku, a time i one koji su se njome kao problemom bavili. Međutim javila se u početku ovoga vremena, o kome govorimo, i druga kritika, ali ne s parolama za školu rada ili za herbartovski sistem, već oko humanističke gimnazije, konkretnije rečeno oko klasičnih jezika. Zato ćemo najprije pogledati ovo, pa onda prijeći na domenu osnovne obuke.

Tu sam kritiku već spomenuo kada sam izvješćivao o problemu školske organizacije. Tom sam prilikom spomenuo prof. Isu Kršnjavija i njegove *Primjedbe*. U tim *Primjedbama*, objavljenim 1919, osuđuje I. Kr. oštro klasične jezike, pa veli da je to »fosilni preostatak

⁵¹⁾ Sve su ove Metodike pisane za osmogodišnju narodnu školu.

⁵²⁾ Vidi: *Savremena škola*, Zagreb, sv. 2, 3/4 i 5, god. 1936.

sredovječne nastave«. Za obuku klasičnih jezika tvrdi da ona »kvvari, umara i trajno šteti (rad učenika) prevelikim naporom« (str. 3), i da se učenicima daje posve iskrivljena slika duha i karaktera klasičnih naroda (str. 4).

U polemici koja se vodila oko srednje škole, a u kojoj su učestvovali brojni srednjoškolski i univerzitetski profesori, najviše u Jugoslavenskoj Njivi, niko nije ustao da odbije i obeskrjepi ove Kršnjavijeve navode. Dogodilo se protivno, naime da su i drugi nekoji osuđivali obuku klasičnih jezika, kao, na pr., prof. M. Hercigonja, sveuč. prof. dr. P. Skok i prof. Đ. Szabo.⁵³⁾

Polemiku je tek poveo Dr. Stj. Bosanac, i to odgovarajući Dru H. Hinkoviću koji je, kritizirajući srednju školu radi njene udaljenosti od životnih potreba, preporučivao više utilitarnosti u obrazovnom sistemu. U svom predavanju u Pučkom sveučilištu, a koje je štampano u *Nastavnom Vjesniku*,⁵⁴⁾ pobija Dr. Stj. Bosanac načelo utilitarnosti, pa u vezi s time brani klasične jezike, a s njima i formalno obrazovanje.⁵⁵⁾

Dok je tako uglavnom s kritikom i polemikom oko srednje škole, u domeni osnov. škole bilo je toga više. Kao istaknut i dosljedan herbartovac kod Hrvata je prof. učit. škole J. Škavić. Od njega ima više kraćih članaka u kojima se suprotstavlja »novom« ne ulazeći ipak u konkretna objašnjavanja i izbjegavajući gotovo potpuno nečije personalno shvaćanje, izuzev slučaj Cividinijeve knjige. Tako u članku *Pedagoška naivnost*⁵⁶⁾ smatra sve pretstavnike nove škole (škole rada) naivčinama, ljudima koji se oduševljavaju samo riječima, frazama, pa su, po njegovim riječima, nesposobni da uvide svoje zablude, a time i neproduktivni, dok su drugi, naprotiv, oni koji znaju šta rade. U drugom svome članku *Staro i novo*⁵⁷⁾ dokazuje da u stvari u novom pedagog. pokretu nema ništa nova, i da se tu pod novim spominje ono što je najstarije, a starim proglašuje opet što je novo. U tu svrhu služi se komparacijom borbe »otaca i djece«, mladih i starijih, pa izvodi zaključak da je po srijedi nerazumijevanje, kad je u idealnoj formi, te jednostavna borba za pozicije, za mjesta, kad je u materijalnoj. Svoje neraspoloženje prema pregaocima pedagogijske obnove iznosi i u članku *Produktivni rad*,⁵⁸⁾ gdje hoće da dade neku opću karakteristiku naših darovitih ljudi koji »idu nekud daleko, odakle ne vide više crne zemljice i onoga što po njoj gamiže«, pa, naravno, to vrijeđi i za pedagoge, razumije se one koji »novo« hoće. S takvim raspoloženjem on je dočekao i Cividinijevu *Pedagogiku*, pa o njoj pisao.⁵⁹⁾

Njemu idejno srodan je Anton Tunkl, prof. učit. škole, ali s tom razlikom što voli konkretne činjenice, pa je sklon da i pristašama

⁵³⁾ Vidi o tome: *Narodna kultura i obrazovanje* od S. Ljubunčića, *Savremena škola*, br. 3/4, god. 1937.

⁵⁴⁾ Vidi: *Utilitarizam kao odgojno načelo* od d-ra Stj. Bosanca, *Nastavni Vjesnik*, knj. XXXIII (1924 god.), sv. 3/4, str. 89.

⁵⁵⁾ Vidi o tome i: *Problem obrazovanja* od S. Ljubunčića, *Napredak* 1937, str. 179 i dalje.

⁵⁶⁾ *Napredak*, sv. 8/10, god. LXVI (god. 1926).

⁵⁷⁾ *Napredak*, sv. 3/5, god. LXVII (god. 1927).

⁵⁸⁾ *Napredak*, sv. 8/9, god. 1927, str. 295.

⁵⁹⁾ *Napredak*, god. LXIV, str. 261/64.

škole rada prizna ono što drži da je dobro. Svoje misli o starom i novom iznio je u opsežnijoj svojoj raspravi *N a š a n o v a š k o l a*.⁶⁰⁾ On odobrava nastojanja reformatora, ali im prigovara da se odviše ugledaju u tuđe uzore, a kod ovih samo u ono što je dobro, a to znači što je reformom stvoreno, pa bi htio da se govori i o slabijim pojavama kod njih. Karakteristične su ove njegove riječi: »Reformatori okomiše se na tu našu staru školu. Imadu u mnogome i pravo«. Nešto dalje: »Kriv je svemu Herbart, vele reformatori; on se ovdje zakorjenio, pa se ne može naprijed. Nemam ništa protiv toga mišljenja.« Zato i on hoće novo, samo ne ono što reformatori uglavnom provode. Svojim mislima daje etatički okvir (jugoslovenski), pa u tom političkom smislu htio bi »preuzgoj« naroda. Kao glavne faktore ovog »preuzgoja« navodi: narodnu školu, crkvu, državu i sokolstvo.

Do izravne polemike došlo je između S. Ljubunčića i D. Katića, bivšeg učitelja vježbaonice. Povodom članka D. Katića *Statistika pogrešaka*, otštampanom u *Napretku*,⁶¹⁾ odgovorio je S. Ljubunčić s člankom *Kako se pišu pismeni sastavci u Savremenoj Školi*.⁶²⁾ Tamo je S. Lj. podvrgao kritici način pisanja što ga je provodio D. K., i to po H. Lay-u, držeći se pravila da će učenik pravilno, sadržajno i formalno, pisati, ako najprije savlada formu. Postupak je pri tome takav, da se najprije pišu riječi, pa rečenice, a onda misaone cjeline, pri čemu se svaki napis promatra (vizuelna predodžba), a onda tri puta napisuje (motorička predodžba). U statistici pogrešaka, koju je dao D. K., utvrdilo se da učenici viših godišta prave brojnije pogreške nego oni u nižim.

Na ovo je odgovorio D. K. u *Napretku*,⁶³⁾ a repliku opet dao S. Lj. u *Savremenoj Školi*⁶⁴⁾ utvrdivši kao pravilo da je uvijek kod ovog posla prvotno sadržaj, a uz njega slobodan usmeni i pismeni izražaj, dok je formalna strana drugostepena, pa se treba postepeno, vlastitim zapažanjem učenika u prvom redu, usavršavati.

Izravna kritika škole rada i glavnog joj principa *r a d a* došla je od strane Dra Stj. Matičevića, prof. pedagogije na zagreb. sveučilištu. U svom predavanju za učitelje, održanom 2-XII-1933, a koje je poslije štampao u *Učitelju*,⁶⁵⁾ prof. Matič. kritizira shvaćanje sistema škole rada i njezine praktične provedbe (obučnog postupka). pa, da bi uputio obuku i s gledišta škole rada na pravi put, zagovara i polaže osnov svoje, kako mu to pristaše tvrde, funkcionalne pedagogije. Kao teoretičaru, prof. Matičeviću ne izgleda sam pojam rada, pa ni principi koji se didaktički iz njega izvode (produktivnost, samoradinost), dovoljno pogodan, da bi se na njemu, kao na osnovnom pedagog. pojmu, moglo postaviti težište, jezgra, i na tome izgraditi sav pedagog. sistem. Toga on ne nalazi ni u pojmu aktiviteta (A. Ferrière), već to nalazi u pojmu funkcije. Ne samo da on na ovome pojmu funkcije želi izgraditi sistem obuke (didaktičko normiranje), već i sâm cilj obrazovanja, dakle teleologijsko pitanje, izvodi iz njega.

⁶⁰⁾ Napredak, god. LXXI (1930), sv. 5/6, 7/8 i 10.

⁶¹⁾ Sv. 1/2, god. 1929 (god. LXIX).

⁶²⁾ Br. 1 i 2, god. 1930.

⁶³⁾ Sv. 3/4, god. 1930 (LXXI).

⁶⁴⁾ Br. 6, god. 1930.

⁶⁵⁾ Vidi: *Pojam rada ili aktivnosti u radnoj školi*, sv. za mart 1934.

Onako kao što je Herbart našao neku pedagog. Arhimedovu točku u kreposti (Tugend), s koje je mogao da pregleda i obuhvati svu pedagogiju, i da je tako sistematizira, slično nešto vidi i prof. Matič. u svojoj funkciji, odnosno u njezinu pojmu.

Međutim funkcije, na koje pomišlja prof. Matič. i o kojima govori, jesu one poznate tri psihičke funkcije: spoznaja (intelekt), čuvstvo i volja. Istina spominje i tjelesne, samo paušalno. Ali to što nije spomenuo prof. Matič., spominje njegov idejni pristaša i glavni propagator funkcionalne pedagogije prof. J. Baugut, instruktor ogleadne škole u Zagrebu. U svojoj radnji »Pravopisna nastava našega jezika po funkcionalnoj pedagogiji«⁶⁶) govori on o slušnim i govorno-motornim funkcijama (tamo predodžbama), pa o »čitavom kompleksu dispozicija« (organskih i duševnih). Međutim Baugut veli da i učitelj »funkcionira u nastavničkom radu«⁶⁷) samo se ne zna da li se tu riječ funkcija podrazumijeva kao sinonim druge riječi kojom se označuje učiteljev rad ili i tu dolazi splet i njihov radni rasplet pojedinih funkcija, već prema potrebi.

Međutim prof. Matič. postavlja dvije norme: jednu didaktičku, drugu, mogli bi reći, čisto pedagogijsku. U prvoj veli: Stavljaj u funkciju, uposli sve vrijedne ljudske sposobnosti spoznanje (valjda: spoznajne — osjetilne i misaone), čuvstvene i voljne. U drugoj veli: Udesi svoje uzgojne (pedagogijske) metode tako da izazoveš kulturalnoj, naročito nacionalno-kulturalnoj građi odgovarajuće (adekvatne) psihofizičke funkcije: tjelesne, misaone, čuvstvene i voljne.

Praktično to tumači prof. Matič. tako: »Metodičar funkcionalne pedagogije« treba da se, prije nego počne raditi, zapita »o kojoj se funkciji dječje duše (ili tijela) radi u ovom konkretnom slučaju, u ovoj jedinici«, pa da onda tu funkciju vježba ili da na nju djeluje. Tako navodi primjer »valjana metodičkog rada« pri obradi Goetheove pjesme *Mignon*, izvedene u Jeni (1919) u prisustvu W. Rein-a. Jedinka je uspjela i njome je Rein bio vrlo zadovoljan, jer se tom prilikom samo utjecalo na čuvstvo kao funkciju. Drugi primjer navodi prof. Matič. kad se pokreće samo funkcija »izražaja« dječjeg, kad djeca hoće nešto sama da prikazuju, dok kod trećeg, gramatičkog, spominje i traži samo funkciju jezičnog izražavanja. Prema tome, dakle, moglo bi se reći da svaki sat obuke, pri svakoj jedinici, treba vježbati sad jednu, sad drugu funkciju odnosno utjecati sad na jednu, sad na drugu ili koju bilo.

Naravno sve to, kako ističe prof. Matič., dirigira učitelj. On je posrednik između djeteta i kulturnih dobara (školskih predmeta ili nauka), on zna šta djetetu treba i čime će ga vježbati, te kako će ga i u što upućivati. Zato se u ovoj radnji i ne govori ništa o djetetu kao čovjeku, ličnosti, koja ima i svojih potreba, svojih sklonosti i svoju volju, a što je sve često različito, upravo drukčije od onoga što svojom glavom zamišlja učitelj.

Herbartov se je sistem, međutim, slomio upravo na proizvoljnoj volji pedagogovoj da djetetu daje znanje, sve redom po utvrđenom sistemu, da bi tako uzgojio moralan karakter ne vodeći brige o stvarnosti. I kod prof. Matič. obična je, i redovita, riječ pri obučnom radu: **p o d a v a n j e** (gradiva).

⁶⁶) Savremena Škola, br. 1, god. 1938.

⁶⁷) Josip Baugut: Imade li osnivanje ogleadnih škola svoje opravdanje, Savremena Škola, br. 6, god. 1938.

FILOZOFIJSKA PEDAGOGIJA

Pokraj intenzivnog pedagoškog rada, ispunjena brojnim stručnim priložima, štampanim u pedagoškim stručnim listovima i posebnim knjigama, a sve pod vidom unakrsne borbe protiv starog i tradicionalnog, Zagreb je kao središte pedagoške aktivnosti među Hrvatima dao nekoliko značajnih radova koji s punim pravom mogu biti obilježeni imenom filozofijske pedagogije. Uz pitanje školske organizacije i škol. zakonodavstva, razmatranja dječjeg života i rada s gledišta pedagogije (pedologija), a naročito uz opća didaktička i metodologijska raspravljanja, pri čemu su učestvovali radnici s jedne i s druge strane pedagoške fronte, javlja se filozofijska pedagogija sa željom, da ovim, kako se to sa strane njenih predstavnika kaže, ispuni prazninu koja je nastala jednostavnom »metodologijskom raspravom«, i da tako u pedagoški kompleks unese i problematiku čiste pedagoške rasprave, odnosno čiste pedagoške nauke. Ova filozofijsko-pedagoška djela javljaju se vremenski nešto kasnije. Ako bi rekli da je prvi decenij slobodnog narodnog života ispunjen ponesenim pedagoškim aktivitetom, bliskim dnevnim pitanjima narodne škole, a što se neumanjenom snagom nastavlja i narednih godina, u drugom deceniju počinju pristizati djela filozofijske pedagogije. Prominentni predstavnici ovog pedagošk. smjera jesu u Hrvata: sveuč. docent Dr. Vuk Pavle Pavlović, sveuč. prof. Dr. Stj. Matičević i privatni docent univerziteta Dr. Stevan Pataki.

Svakako je značajno da su ovi pedagozi ušli u filozofijsku pedagošku problematiku svojim originalnim radovima, i tako u jugoslovenskoj literaturi filozof. pedagogije u stvari ostali do danas jedini koji su u ovom smjeru pisali od sebe i specijano za naše prilike. Ovaj fakat ne može umanjiti činjenica što pomenuti pedagozi svojim radovima zahvaćaju u pitanja ove prirode kojima su se bavili i strani pedagozi, istina najviše njemački, jer su po bitnom svom sadržaju kao i po svojoj namjeri potekla iz sfere naših pedagoških prilika. Tako se, da upotpunimo ovu misao, kod Srba ističu prijevod autora filozofijske pedagogije,¹⁾ dok kod Slovenaca predstavlja ovu stranu pedagoške literature, moglo bi se reći, sâm sveuč. prof. Dr. Karel Ozwald. Njegova knjiga *Kulturna pedagogika*,²⁾ iako pisana u odbranu filozofijske pedagogije, više je zbir raznorodnih pedagoških problema, nego li čisto raspravljanje u ovom znaku, kako je to na pr. slučaj kod zagrebačkih autora.

U radovima zagreb. autora i predstavnika filozofijske pedagogije ogleda se sve ono bitno čime se odlikuje ovaj genre pedagoškog umovanja. Njihova djela, konfrontirana međusobno, otkrivaju konkretno unutarne sukobe kojima se i inače karakterizira ova grana pedagoške nauke. Otud i razna stajališta koja zauzimaju naši autori kada raspravljaju o filozofijskoj pedagogiji. Tako Dr. V. P. Pavlović u svom djelu: *Ličnost i odgoj*³⁾ zauzima strogo i

¹⁾ *Osnove pedagogike* od Sergija Hessena, prijevod Milića Majstorovića, izdanje knjižarnice Jer. J. Dželebdžića, Beograd 1933; *Pedagogika i demokratija* od Johna Dewey-a, prijevod d-ra Drag. Ikonića, izdanje Gece Kona, Beograd 1934; *Filozofija nastave* od d-ra Arth. Lieberta (sada prof. u Beogradu), prijevod d-ra Kajice Milanova, izdanje Gece Kona, Beograd 1927.

²⁾ Izdanje Slovenske školske matice, Ljubljana 1927.

³⁾ Vlastito izdanje, štamparski zavod Tipografija, Zagreb 1932.

krajnje filozofijsko stajalište držeći da je pedagogija samo dio filozofije, njezin organski izdanak, i da prema tome kod nje ne može biti ni riječi o nekoj samostalnosti ili autonomiji. Već to kod Dra St. Patakia nije slučaj. I ako on stoji na stajalištu filozof. pedagogije i u tu svrhu raspravlja s pretstavnicima, kako on kaže, jedne strane metodologije, a najviše s Kretschmarom, autorom djela *Das Ende der philosophischen Pädagogik* (Kraj filozofijske pedagogije), ipak nakon svestrane analize raznih filozofijskih sistema, te psiholoških i pedagogijskih opservacija, spominjem suvremena strujanja u tom pogledu, ostaje utisak kao da se ni sâm ne može održati na tom unaprijed zauzetom stajalištu, već mora balansirati između protivnosti. Zato bi mogli reći da njegovo djelo *Problemi filozofijske pedagogije*⁴⁾ predstavlja kompromis između čiste filozofijsko-pedagogijske misli i autonomnog pedagogijskog stajališta. Međutim Dr. Stj. Matičević opredjeljuje se posve za autonomiju pedagogijske nauke istražujući pedagogijski predmet koji samo pripada pedagogiji. Taj jedino pedagogiji pripadajući predmet jest, po njegovu shvaćanju, uzgojni akt, odnosno uzgoj kao takav. Njegovo djelo nosi naslov: *Problematična funkcija odgajanja i jedne nauke o njoj*.⁵⁾ Ova je rasprava prof. Stj. Matičevića svakako zanimljiva prema stajalištu koje zauzima u pedagogijskom naučnom kompleksu. Istavljajući pitanje pedagogijske svrhe (teologijsko pitanje) iz oblasti pedagogijske nauke i prepustajući ga čistoj filozofiji (filozofijskoj aksiologiji), on, kako već rekosmo, upravlja svoj pogled na samu uzgojnu funkciju, pa time povezuje sve što je važnije, to jest sve ono što uzgojni akt po sebi nužno, mogli bi reći, i praktički, združuje (dijete, predmeti, odnosno kulturna dobra i sama obuka).

Ne ulazeći ovaj put u zaključnu ocjenu ove, kako se vidi, zanimljive filozofijsko-pedagogijske problematike, najbolje ćemo učiniti ako malo iscrpnije prikažemo sadržaje ovih triju djela. Čitaoci će na taj način najbolje moći prosuditi kako i kojim načinom misle pretstavnicu filozofijske pedagogije obuhvatiti esencijalno u pedagogiji, dakle ono opće, vrhovno, što bi ostalo za vijeke nepromjenljivo, te u kakvu odnosu sve to stoji s istinskom pedagogijskom stvarnošću.

Ovo je tim potrebnije, što su ova djela u našoj stručnoj (revizionalnoj) literaturi malo zapažena, a još manje prodiskutovana.⁶⁾ Pa koliko će to vrijediti za našu pedagogijsku publiku, još će više biti od koristi, ako se ovaj rad, što ga izdaje *Učitelj* u obliku *Pedagogijske Jugoslavije*, bude, kako je to zamišljeno, preveo i na nekoje slavenske jezike.

*

Osim nekih manjih radova iz oblasti teorijske pedagogije, štampanih najviše u »Napretku«, prof. Pavlović izložio je svoje pe-

⁴⁾ Vlastito izdanje, tisak zadružne štamparije, Zagreb 1933.

⁵⁾ Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu, god. 1934. Postoji otisak u posebnoj knjizi.

⁶⁾ Prof. St. Patakia pisao je opširno o Pavlovićevoj knjizi *Ličnost i odgoj*, i to u posebno štampanom radu *Kultura i odgoj* (Sisak 1932), a o Matičevićevoj *Problematična funkcija odgajanja u Napretku* (Vidi: br. 1/2, god. 1934 i br. 3 god. 1935). U vezi time mogao bi se spomenuti i poseban rad St. Patakia *Pedagogijska nauka i problem odgojne funkcije*, Zagreb 1936.

pedagogijsko shvaćanje u spomenutoj knjizi *Ličnost i odgoj*. Dva su glavna pitanja kojima se bavi u svojoj inače opsežnoj knjizi (295 strana), a to su: uzgojna svrha i uzgajateljska praksa. Kao filozof i zastupnik kulturne pedagogije on vidi i nalazi u kulturi odnosno u kulturnim vrednotama glavnu uzgojnu svrhu. Ono za čim treba težiti svaki uzgojni rad, kad se radi o pojedinoj osobi, sadržano je u zahvaćanju, ulaženju, pa i u proživljavanju kulturnih vrednota, a time i u stvaranju kulturnih dobara, pa prema tome glavna opća svrha mogla bi biti samo u ostvarenju »carstva vrednota«, dakle u čistom i pravom kulturnom životu. Zato i uzgajateljski rad nije ništa drugo, ili ne treba biti ništa drugo, već univerzalna kulturna praksa.

Svojom raspravom o ova dva pitanja pisac nužno ulazi u pojedine komparacije, bolje reći u antiteze, pa nastoji da ih riješi sa svoga stajališta.

U vezi sa samom uzgajateljskom svrhom (namjerom) veli da je uzgajatelj rad upravljen budućnosti, pa se mora na taj način oslobađati sadašnjosti, praktičnosti. Svaka praktičnost u uzgoju, odnosno svaka pomisao na sadašnjost, sprečava čovjeka da postane »kozmički član«. Zato ljudska jedinka, lice kako se u knjizi označuje, treba da postane ličnost, u stvari kulturna ličnost. Ostane li čovjek samo lice, a to je koliko i »prirodno biće«, osuđen je njegov život na »život u tami vrijednosne noći« (str. 102).

Da do toga ne dođe, glavno staranje pripada uzgajatelju, učitelju. Ono što povezuje učitelja i učenika i što učitelju omogućuje da od lica uzgoji ličnost jest *l j u b a v* prema vrednotama. Tu ljubav prema vrednotama, a to znači prema budućnosti (carstvu vrednota) mora on buditi, »snubiti« kako se kaže, kod djeteta. To »snubljenje« za vrednostan život treba da otpočne od prvih dana dječjeg života, pa je to zadaća i majke, jer »porod ljudski isprvice naročito ljubi sebe« (str. 67), a to je po onaj vrhovni uzgojni cilj opasno. Pri ovome učitelj ne smije biti, rekli bi, partaičan, pa »snubiti« ljubav samo za jednu vrednotu, već za sve.

Iz ovoga proizlazi, a to autor izričito i veli, da se uzgojni akt izvršuje samo između dva lica, učitelja i učenika. Zato nema izravna uzgojnog utjecaja na zajednicu (str. 82-3).

Zajednicu sačinjavaju samo ovako uzgojena lica, dakle individue koje su postale ličnosti i koje su međusobno duhovno povezane. Suprotno zajednici postoji *k o l e k t i v*. Ovaj kolektiv kao skup prirodno povezanih, neuzgojenih jedinki, ima sve bitne znakove lica: on je praktičan, radi za sadašnjost, bori se za samoodržanje, kratko rečeno egoističan je. Međutim sav ovaj rad, sva ova briga za sadašnjost, pa činio to pojedinac ili društvo (kolektiv) označuje se u knjizi kao politički rad.

Politika odnosno politička akcija ima svrhu da zagospodari u prvom redu materijalnim dobrima, a onda i ljudima koji ta dobra proizvode. Zato je kod nje, za razliku od uzgoja, glavno sredstvo *m o ć*. Najviše se ta moć očituje u organiziranom društvenom životu, a to je u državi. Pa dok uzgajateljski rad smjera budućnost, država se bori za sadašnjost, zapravo za prošlost, jer ona hoće da očuva postojeći red i običaje, sve ono što će joj osigurati moć. Na taj način državi se negira svaka kulturna akcija, pa između nje i njene

prakse, s jedne strane, te uzgajateljskog carstva, s druge, postoji provalija. Ova su dva faktora dakle u sukobu.

Međutim sâm pisac uviđa da se država »teorijski« može negirati, ali da je to praktično neizvodljivo. Zato se upušta u kompromisna rješenja. I ako državi nedostaje »čudoredna veličina«, pa se oslanja samo na moć (silu), da tako zavlada ljudima, ipak je ona korisna (str. 168), tj. ne može se jednostavno isključiti, pa uzgajatelj mora nastojati da dođe do prevlasti njegova stajališta, a time i do »odgajateljskog carstva«. Kad će to biti? Autor odgovara da ono uvijek dolazi, ali da se nikad potpuno ne ostvaruje (str. 212).

Načelna posljedica svega toga bila bi da bi uzgajatelj trebao (morao!) biti slobodan, da može raditi bez straha i obveza prema drugoj strani (državi), jer drukčije njegov rad nije u službi »odgajatelja carstva«.

Postavivši ovakav kulturni, bolje rečeno filozofijski okvir svojoj pedagogiji, razumljivo je onda da je pedagogija ukoliko razmišlja o sebi i o svome djelovanju samo filozofija, odnosno filozofijska nauka ili disciplina (str. 41).

Godine 1937 objavljena je u Zagrebu knjiga⁷⁾ koja uglavnom reproducira bitna filozofijsko-pedagog. shvaćanja dra V. P. Pavlovića. To autor na 48 str. svoje knjige sâm potvrđuje kada veli da je u svojoj raspravi primijenio rezultate filozofijskog istraživanja koje je iznio autor knjige *Ličnost i odgoj*. Ono što je novo u raspravi *Civilizacija, kultura i odgoj* u stvari je oštro lučenje pojmova obrazovanje i uzgoj, pa i njihovih funkcija, a sve to u vezi s razgraničavanjem civilizacije i kulture, pri čemu ovaj Pavlovićev idejni sljedbenik, njegov učenik, ide upravo do grotesknosti.

Kako se je moglo iz prikaza knjige *Ličnost i odgoj* opaziti, Pavlović upotrebljuje samo izraz odgoj, a upotrebljuje ga zato, odnosno izbjegava izraz obrazovanje, pošto u svom uzgojnom sistemu postavlja jasno i odlučno čist kulturni odnos između uzgajatelja i uzgajnika, odnosno učitelja i učenika. Glavni sadržaj toga odnosa su vrednote, a forma — ljubav. Sve drugo čime je život ispunjen njega ne zanima, ili, ako ćemo mu i to dopustiti, zanima ga utoliko ukoliko je potrebno da se to savlada i — potisne. Međutim njegov sljedbenik raspravlja o obrazovanju i dokazuje kako se to sve odnosi na razvijanje duševnih funkcija, i to onim načinom kako je to uobičajeno u školama, ali to nije i ne može biti ujedno uzgoj. Pa dok se kod obrazovanja služe učitelj i učenik naukama i vještinama, i time hoće da obrazuju duh, da jačaju razum i volju, dotle uzgoj »podvrgava volju u svrhu kulturnih funkcija (etičkih, estetskih itd.)«, te mu je glavno »buđenje duhovno-vrijednosnih doživljaja«.⁸⁾

U vezi s ovim govori se o razlici između kulture i civilizacije. »Kultura je, kako to pisac kaže, duševna duhovnost, ono što se »naslućuje, osjeća ili proživljuje« (str. 7), dok je civilizacija sve ono drugo, dakle život (autor to nazivlje: biološki život!) sa svim svojim pojavama, uredbama i tehnikama, u što je čovjek svojom tje-

⁷⁾ Aleksandar Mužinić: *Civilizacija, kultura i odgoj*, vlastito izdanje.

⁸⁾ Vidi str. 51.

lesnošću, pa i svojim duševnim životom (obrazovanje!) upleten kao pauk u svoju mrežu. Sav ovaj život, zajedno s čovjekom, samo je veliko zlo, griješno opterećenje (istočni grijeh!), pa je i zadaća uzgoja da spasi dušu ljudsku iz ove doline jada. Zato autor preporučuje bijeg iz ovog života, odricanje od materijalnih i civilizatorskih dobara, pa i — bijedu. Ta zar nijesu »svi veći pretstavnici istinske kulture bili siromašni, neimućni, koji su stalno živjeli u oskudici i bijedi«. Zato je »intenzivniji i bogatiji kulturni život moguć, ako čovjek posjeduje što manji imetak, ako je što češće gladan i ako je što više bijedan«. ⁹⁾

Ali čudnovat je ovaj čovjek i ovo ljudsko društvo. Čudnovati su oni kroz vijekove, sve otkad postoje. Pokraj sve autorove volje oni su uvijek težili da budu siti i obezbijeđeni, civilizirani i obrazovani. I tako je nastala ta nesretna civilizacija. Što onda kad se ova i ovakva ljudska priroda ne može ukinuti, jer bi se time moralo ukinuti i samoga čovjeka. I autor to uviđa, pa se upušta, slično kao i njegov idejni učitelj, u kompromis. Trebalo bi nekako izmiriti civilizaciju (zapravo čovjeka i njegov život) s kulturom. Ali to je nemoguće u današnje vrijeme. Sve je to stvar budućnosti (str. 89). Zato on, priklonivši se također budućnosti, prepušta sadašnjost drugima.

Ono što vrlo karakterizira filozofijsko-pedagogijsko shvaćanje uopće, a pogotovo ove dvojice naših pedagoga, rečeno je, i to u *P r i m j e d b a m a*, dakle na kraju ove knjige. Tamo se spominju prirodne osobitosti čovjeka, njegova organska konstitucija, pa ljudski (valjda i društveni) život u raznim geografskim i klimatskim prilikama, a sljedstveno tome, to dodajem od sebe, sve ono čemu u srži gravitira čovjek, bilo duhovno ili materijalno, pa tako i razlike koje po prirodi postoje među ljudskim jedinkama i pojedinim društvima, ali autor neće da se o tome bavi. Njemu je glavno da je postavio cilj, ideal, pa je to, kako kaže, bila svrha njegove knjige. I tek tada, kako sam kaže, trebalo bi ispitati »da li je faktično ostvarenje (postavljenog ideala) moguće u nekoj skoroj budućnosti i kako bi se to postiglo«. ¹⁰⁾

Prof. St. Pataki, još prije objave svoje knjige *P r o b l e m i f i l o z o f . p e d a g o g i j e*, obrađivao je teleologijski problem u zagreb. Nastavnom Vjesniku. U raspravi *R a z m a t r a n j e o p e d a g o g . t e l e o l o g i j i* ¹¹⁾ nastoji da, u vezi s teleologijskim problemom, raspravi pitanje autonomne pedagog. nauke, dok u drugoj svojoj raspravi *F i l o z o f i j s k i o s n o v p e d a g o g . t e l e o l o g i j e* ¹²⁾ postavlja kulturnu filozofiju kao osnov pedagog. teleologije. Pisac drži da postavljanje pitanja autonomne pedagog. nauke ima malo opravdanih razloga, pošto pedagogija, po svom glavnom predmetu (teleologija), ulazi u filozofijsku refleksiju, a time i u teorijsku problematiku, a to nije i ne može biti direktna stvar uzgojne prakse. Što se tiče samog filozofijskog osnova »pedagog. teleologije«, u raspravi se odlučno ističe njena pripadnost filozofiji (str. 326), i ako se na drugom mjestu tvrdi da »teleologiji ne dostaje po-

⁹⁾ Vidi str. 33.

¹⁰⁾ Vidi: *P r i m j e d b e*, str. 109, 36 napomena.

¹¹⁾ Nastavni Vjesnik, Zagreb, god. 1928, str. 261 i dalje.

¹²⁾ Nastavni Vjesnik, Zagreb, god. 1928, str. 323 i dalje.

treban kontakt sa životom (individualnim i socijalnim), pa da zato nema mogućnosti da djeluje na praktično ostvarivanje uzgojne svrhe u uzgajanju (str. 325).

Glavna zadaća knjige *Problemi filozofske pedagogije*, mogli bi reći, smjera da utvrdi nepromjenljivu, vječnu ideju obrazovanja, dakle obrazovanje kao fenomen. Pisac priznaje da je to skopčano s mnogim poteškoćama, jer se ta misao sukobljuje s činjenicom različenosti obrazovnih sistema, bilo zavisnih vremenski, bilo postavljanjem različitih obrazovnih svrha. Ali ipak ovo traženje vječnog, neprolaznog u obrazovanju, zaslužuje svu našu pažnju (i naš studij), jer da od toga zavise značaj i sudbina pedagogije.

S ovog gledišta raspravlja s Kretzschmarom i Dilthey-em. Želja Kretzsch. da pedagogiju oslobodi filozofije (*Das Ende der philos. Pädagogik*) nije opravdana, pa ni moguća, pošto se na taj način otvaraju širom vrata metodologizmu ili obučnoj tehnologiji, a u tome je sadržana opasnost da se neće moći ni shvatiti sama bit obrazovanja. Posljedica bi toga bila da se ne bi moglo znati ni što je svrha obrazovanja. Iz toga proizlazi da bez filozofije nema ni pedagogije, pa da je tako ona, pedagogija, nužno vezana uz metafizička odnosno ontička shvaćanja obrazovanja.

Međutim se slaže s Dilthey-em da ne može biti govora o jednoj obrazovnoj svrsi, koja bi vrijedila zauvijek i za sve, jer pojedine kulture i razna kulturna vremenska razdoblja (epohe) donose i postavljaju razne obrazovne ideale.¹³⁾ Ali pokraj svega toga ostaje na snazi vječna ideja obrazovanja koju treba istražiti i utvrditi.

Pisac to čini, kako je već spomenuto, analizirajući razne filozof. sisteme, od kojih se najviše bavi objektivnim i subjektivnim idealizmom, pa naturalizmom odnosno pozitivizmom. I ako ova dva spomenuta idealizma polaze sa suprotnih stajališta (objektivni od apriornih ideja, a subjektivni od životnih saznanja), ipak se susreću na jednoj važnoj točki, a to su opće misli, pojmovi, ideje, što opet dobiva značaj vječnosti. Na taj način i ideja obrazovanja postaje dijelom te vječnosti. Piscu je svakako bliži subjektivni idealizam, jer u njemu nije život oktroiran kao u objektivnom, već zadat. Kako se kod obaju idealizama pojačava duhovnost, stvarno odvaja, uzdiže od materijalnog, pa postaje »prekovitalna« s normativnim značenjem, već po tome naturalizam ne može zadovoljiti, pošto materijalno i duhovno sjedinjuje u jedan bitak (monizam) i ovo posljednje čini zavisnim od prvog (duhovno od materijalnog).

Ali to je sve samo u spoznanju, u refleksiji. Ipak »postoji zavisnost duha o životu«, pa se zato može govoriti »o korespondenciji između vitalnog i duhovnog kauzaliteta (str. 81)«. Tu se najviše očituje ljudska volja kojom se formira ličnost.

Pisac se posebno bavi pitanjem ličnosti, pa veli da je ličnost kao cjelina prije »duhovnih akata«. Vječni, apsolutni duh progovara, očituje se u radu ličnosti. Tako se on, vječji duh, aktualizira. Ova aktualnost vječnog duha očituje se i u različnom djelovanju ljudi.

¹³⁾ Dilthey-ovo djelo o ovom pitanju nosi naslov: *Über die Möglichkeit einer allgemein gültigen pädagogischen Wissenschaft*. Ovo je djelo u nas preveo Milan Šević i dao mu naslov: *O mogućnosti pedagoške nauke od opće vrijednosti*, a štampala knjižarnica Rajković i Čuković, Beograd 1914. (ćirilicom).

Zato je duhovni život čovječji »multiforman«, iz čega proizlazi i mnoštvo kulturnih obrazovnih sistema. Pedagogija računa s ovom multiformnosti duha, pa prema tome i udešuje sisteme obrazovanja. Nema dakle jedne zajedničke, općevažeće obrazovne svrhe. »Prema tome, o nekom jedinstvu i jednoj svrsi obrazovanja ne može biti govora sve dotle dok se duhovnost čuti i razumije kao kvazi — jedinstvo divergentnih i autonomnih intencija i ideala« (str. 181). »Kulturna pedagogija naslanjajući se isključivo na pojam autonomnog duha, pomiruje se s činjenicom multiformne duhovnosti, a prema tome i s činjenicom multiformnog obrazovanja« (str. 181).

U svojoj raspravi »K problematici funkcije odgajanja i jedna nauke o njoj« prof. Stj. Matičević, kako je već napomenuto, ustaje u odbranu autonomne pedagogije tražeći i određujući joj specifičan predmet. Time on nužno prilazi kritici dosadašnjeg filozofijskog shvaćanja u pedagogiji (herbartovskog), ali ujedno polemizira i s novijim zastupnicima ovoga pedagog. smjera (E. Kriek, J. Wagner, V. P. Pavlović). Postavljajući se nasuprot njima, prigovara im što obično previdaju, pa i zanemaruju bitne sadržaje kako pedagogijske prakse tako i pedagog. refleksije, a bave se, često isključivo, predmetima i problemima bez kojih bi pedagogija mogla biti. Osloboditi pedagogiju ove suvišne opterećenosti, znači ujedno postaviti je na svoje noge, i tako učiniti svojom, samostalnom.

U prvom dijelu svoje rasprave utvrđuje pisac, analizirajući pedagog. prilike od Herbartova vremena do danas, da je pedagogija obično smatrala teleologijsko pitanje, dakle pitanje uzgojne svrhe ili cilja, kao glavno, pa prema tome tražila i želila da se u tom smislu postave norme po kojima bi se postavljeni cilj postigao. Kako se pri tome obično polazilo od filozofije, posljedica je toga bila, da se pedagogiju smatralo samo primijenjenom naukom, a time i zavisnom od filozofije. Međutim prof. Matič. obraća svoju pažnju na pedagog. praksu, pa postavlja razliku između pojmova primijenjenog i praktičnog u pedagogiji tvrdeći da primijenjenost uistinu može značiti zavisnost, dok sama praksa odnosno tehnologija po sebi, ako se valjano shvati, može imati karakter samostalnosti ili autonomnosti (str. 6 i 8). Uz teleologijsko normiranje u pedagogiji pisac postavlja i drugu vrstu normiranja, a ta se odnosi na praksu, odnosno na sredstva, potrebna za njeno izvođenje. Ova pedagog. praksa u stvari pretstavlja ono što je najvažnije u pedagogiji, a to je sam uzgojni čin. To je zapravo glavni pedagogijski predmet. Na str. 13 pisac ističe da se i u prošlosti i sadašnjosti pitalo i pita: koji je to cilj uzgoja, koja su mu sredstva, pa kakav je objekt, a kakav subjekt uzgoja, ali šta je sâm uzgoj da se nije pitalo ili, ako se pitalo i izvidalo, da je to tako netemeljito izviđeno, da nije čudo da je pedagogija morala tako dugo »visjeti u zraku« i da nije našla tvrda tla pod nogama.

Naglasivši na ovaj način važnost uzgojnog čina, pisac oslobađa pedagogiju svih suvišnih opterećenosti, i tako sâm uzgoj, odnosno njegov pojam, postavlja kao načelno pitanje, a time i kao glavni predmet pedagog. nauke. Uz ovaj predmet, kojim se isključivo pedagogija bavi, postavlja i vezuje i autonomnost pedagog. nauke. Zbog ove odluke isključuje on teologijski dio iz pedagogije i prepušta ga drugoj strani, naime filozofiji (filozof. aksiologiji). Na strani 20 veli: »Krivo bi nam se dakako činilo, kad bi se ovi naši izvodi tako shvatili, kao da za nas ne postoji teleologij. problem«. Ali jer peda-

gogija, pokraj filozofije, odnosno aksiologije, ne može da to pitanje riješi, naime uzgojnog cilja (ideala),¹⁴⁾ to je »pedagogijska aksiologija« bespredmetna, pa i bez sadržaja (str. 18).

U drugom dijelu svoje rasprave pisac se bavi samim pojmom uzgoja, a time i utvrđivanjem pedagogije kao samostalne nauke. U ovu svrhu najprije raščinja pojam panpedagogizma, da bi time istaknuo specifičnu važnost planskog uzgoja i opću uzgojnu kauzalnost. Svima onim uzgojnim faktorima, o kojima se inače u pedagogiji govori (priroda, dom, knjiga, ulica i dr.), pisac odriče uzgojnu volju i uzgojni plan, dakle sve ono što bi se moglo označiti svijesnim i hotimičnim uzgojnim djelovanjem. Istina i ovi faktori uzgajaju, ali nehotimično, nenamjerno, samo je ovo mnoštvo uzgojnih činilaca (panpedagogizam), mutilo i otežavalo shvaćanje pravog uzgojnog akta i pravog uzgojnog odnosa. Zato i nema mjesta nazivima kao što su: uzgoj u užem ili u širem smislu, već postoji samo uzgoj koji je hotimičan i planski.

Nakon ovoga prikazuje se razvoj života, a time i čovjeka (društva), i to od prvih početaka, i tako utvrđuje da je sâm duševni život biologijska činjenica, nastao na osnovu opće životne evolucije. Zato duša nije ništa odvojena, ništa što bi bilo pokraj života, već je ona život sâm. Ovaj duševni život, nastao razvojem iz pragromade života, u stvari je svijestan život, a što je isto koliko i kulturan. Svijestan odnosno kulturan čovjek počeo se sâm, svojom voljom, brinuti oko života, čuvati ga i unapređivati. U ovoj kulturnoj brizi i kulturnoj volji oko unapređenja života (duhovnog) sadržana je i uzgojna funkcija. Tu je dakle i ona opća kauzalnost uzgojnog čina, a ujedno i planska uzgojna akcija.

Ova svoja razmatranja o uzgoju završuje pisac (str. 42-3) utvrđujući da je uzgoj odnosno uzgojna funkcija refleksija kulturne volje na samu sebe, za svijesno i plansko iskorišćavanje kulturnih sila, kao i iznalaženje i primjenjivanje zakona i sredstava kulturne obnove i razvoja, u svemu, kako doslovno kaže, tehnika njege kulturne volje ili kulturne prakse ili kulturnih sila.

U vezi s ovim utvrđuje pisac i opravdanost samostalne (autonomne) pedagogijske nauke. Zahvatanje ljudske refleksije u razvojnu kauzalnost i ljudska volja da se viši razvojni stupanj ne samo održi nego i unaprijedi, usavrši, udara na mnoštvo činjenica, pa pitanja i potreba kojima treba da se čovjek naučno pozabavi. Taj naučni rad, jer se radi o uzgoju, pripada samo pedagogiji, čime ona, dobivši svoj važan krug problema, postaje svoja, i to u znanstvenom, naučnom smislu.

Pri kraju rasprave, na svega četiri stranice, govori se o glavnim faktorima na koje se odnosi uzgojni čin, a time i uzgojna refleksija, a ti su: uzgajanik, uzgajatelj i kulturna dobra (kultura). Uzgajatelj je posrednik između djeteta i kulturnih dobara. Uz pomoć kulturnih dobara on, kako se na str. 50 kaže, diže i organizira uzgajanikov psihizam i njegove duhovne mogućnosti. Zato je potrebno obratiti pažnju djetetu, jer je ono »prenosilac i pionir kulture«.

¹⁴⁾ Prof. Matičević navodi kao primjer djelo J. Wagnera: *Grundlegung der Bildungsarbeit*.

III. — Двадесет година словеначке педагошке у Југославији

Од 1 децембра 1918 до 1 децембра 1938 године

Кад се тек почне отапати наш лед,
пролеће је већ код других.

Прешерн.

Место увода. Чему јубилеј?

Празновање годишњица лако постоје празна мода ако се приређују јубилеји без дубљег значаја. Заиста човек мора да се запита, да ли се стварно не би дао новинарски папир паметније употребити сваке године јула месеца, него што се употребљава за оне литаније, ко је све, на пр., пре десет година на том и том заводу матурирао. Нешто друго је међутим ако се приређује шездесетогодишњица, или још више ако је у питању човек, чије дело потврђује да његов пут кроз „сметње живота“ није био без важности. Утолико је више неопходна потреба за тим, да Словенац у свом дневнику свесрдно положи рачун: шта је за двадесет година створио у корист културне заједнице са братом Србином и Хрватом и какав је правац уједно одредио својим тежњама за ближу као и за даљу будућност.

Следеће врстице су замишљене као огледало педагошке воље и моћи, дакле педагошког потенцијала кога савлађује словеначки човек, особито пак словеначки учитељи и учитељице свих категорија у „новом животу“, хоћу рећи у оквиру југословенске државе, коју нам је као дар из руку Слободе после дугих и жарких чежња донео 1 децембар 1918 године. Или другим речима, у том огледалу треба да се покаже удео који припада словеначком народу — у југословенској педагошкој култури.

Смисао педагошке културе

Можда би неко намерно одмахнуо руком, као да педагошко настојавање није никакав пробни камен народне способности и

с тим његове вредности. Али би то могло тако да се узме заиста само кад би педагогика била исто што и педантерија. Напротив. Баш и културна историја учи већ више од две и по хиљаде година, да то, што има у мислима педагошка делатност упркос што јој је главна осовина дете, није „дечја“ ствар него — *andragogika*, што значи: Вођење човека. Млади нараштај тако водити да узмогне као човек и жена узети учешћа у великој борби за хлеб, љубав и моћ који су природни удео човечјег бића и живота, као и да не остану глухи према гласу оних што олакшавају ту борбу: световно назирање, људски морал, вера у Бога. Зар то није најсветији задатак што може бити дат човеку и човечанству? И као најдубље мудрости научник и педагошки геније мора бити признат човек који каже: „Заиста је, рекао бих, судбина свакога човека да га васпитавају и његова дужност да друге васпитава“ (Алојз Фишер).

Школа у животу народа

Као други културни народи и ми смо Словенци још пре пола столећа доспели на такав ступањ развоја, који треба рачунати по закону развитка: ко не напредује, тај назадује. Још под претшашњим политичким господарима у најширим слојевима словеначког људства надалеко је продрло схватање, да се духовни узгој младога нараштаја у „модерно“ доба не сме препустити никаквом случају, већ га мора по неком плану одредити и водити — *школа*. Очигледан доказ за то је била обавеза основног школовања све до последњег планинског села. А још актуелнији постаје тај проблем после светског рата. О томе живо расправља књижица, коју је као докторску дисертацију написао Фрањо Жгеч са називом: „*Problemi vzgoje najširših plasti našega naroda*“. 1923 (Izdalo in založilo J. U. U. pov. Ljubljana). У то доба већ школа задире тако одлучно у живот појединаца, да велики део његовог тока меримо баш по отсецима: претшколско школско, пошколско доба.

Словеначка „педагошка провинција“

Има и таквих људи који ће рећи да је педагошка теорија и пракса, која се издаје за словеначку, у ствари само — шарена лаж. Педагошки проблеми и методе за њихово примењивање по њима су и данданас интернационалног или чак светског карактера («*Welterziehungsbewegung*»¹⁾) ако не националног

¹⁾ Летос од 16 до 23 августа у Њујорку је одржан II светски омладински конгрес. Између 23 покровитеља био је и југословенски ректор београдског универзитета г. Драгослав Јовановић.

у смислу „веленационалности“ јер словенаштво није такво. По њима такође није жучна иронија, већ права педагошка истина оно што песник тврди у епиграму: »Ваћаџи чветеро болј множих Slave rodov«:

Чех, Пољак и Илир, Рус свој изобразити
језик, само њихов моћни род има право;
Бели Хрват не, Русин не, Словак не, са
Словенцима ни други, њима остаје да
са псима Славе лају, шапе да лижу.

Ипак покушајмо помислити да садржина педагошким проблемима проистиче из укупног или колективног живота, а облик за решавање тих проблема стварају звани (а некад и незвани) појединци из овога или онога колектива. „Јер васпитавање није проналазак државе, већ потреба самог народног живота.“ (Е. Шпрангер). Зато је и један од најмоћнијих колектива, који одређују циљеве нашем хотењу, иза „пролећа народа“ (1848) она иста повезаност већега или мањег броја људи, који се називају народ. Много је народа и силно се разликују међу собом, а то долази отуда што су им структуру ковали врло разнолики ковачи: геополитички положај, културно суседство, политичка судбина, социјална и економска диференијација, геопсихички фактори (светско назирање и схватање), верски живот... Све то и можда још нешто Словенцима је такође у току векова формирало сопствени колективни облик и лице. Само што је то лице морало као муслиманско, остати свету сакривено по законима силе, и облик утегнут веригама као тело детета које чврсто повијају — докле није освануо „дан устајања“ 1918 године.

И отада покушава словеначки народ да се сам оријентира у погледу на педагошке циљеве, које су му дотле диктирали други, те управо тако сам настојава да открива решења многих задатака што му се постављају у педагошком развоју свога бића и живота на мало и велико, а који претстављају пут до културне величине и моћи народа. Управо се, рекли бисмо, иза „година страхоте“ приводи у дело и реалан живот оно, чему је народни геније далековидно још године 1848 »ob povini« овако на-
здрављао :

Бог нека вас поживи, Словенке,
прелепе, златне ружице!
Нема такве младице
Ко што је наше крви девојче.
Нека би ваш пород нови
био на страх душмана!

Младићи, сад се пије
Ваша здравица, ви наша надо!
Нека вам нико не затрује
Љубав према домовини!
Јер ћете је после нас ви храбро
бранити кад дође одређени час

Зато образовање младога нараштаја у словеначком духу, саобразно живим традицијама, садашњим потребама и одређеним дужностима, није управо никаква химера (бесмислица) или шта више нека културна штета, већ најјача потпора оних сила, које су прави темељ југословенске државе.

Наш бол

Одрасли, који је душевно нормално развијен, ипак не би могао данас мирно рећи о себи, да је у погледу на схватање овога света „неутралан“, тј. да не би био „ништа“ ни лево ни десно. Међутим све што ступа преда те, гледаш у овој или оној „светлости“ којој додају гориво или је ужижу сасвим различни чиниоци: твоја природа, традиција, која је још жива у теби, твоје образовање итд.

Словеначки човек је, особито још онда кад тражи смисао или кад даје смисао разноврсним животним појавама, већином оријентисан или у правцу црквених догми или пак у слободно-мисаону невезаност. Стога и његова педагошка основа и делатност не може то да затаји, те се и кроз сву словеначку наставу провлачи овај посебни дуализам. Политички жаргон је крстио његове партије именима: либерализам, клерикализам, којима се придаје обично погрдан смисао. Тај дуализам да не кажем два „табора“, срећемо не само у борби за наставни програм и унутрашње уређење наших школа, или у школском и ваншколском пословању учитеља и учитељица, него чак и у целокупној организацији просветног живота. Две или више идеологије, које не иду под исту капу, не само да не би ометале плодно педагошко тло, него је и у језгри сваке од ње зацело живо врело, из кога се напаја здрави ток педагошке делатности. Напротив, у човеку са друкчијим гледањима на свет не треба да видим непријатеља, кога ваља уништити, већ сабрата, који само друкчије него ја мисли, оцењује, хоће, и чије мишљење, оцењивање, хотење можда вреди више од мога. И стварно с ким се не слажемо идејно, ми га лично мрзимо!

Пут до културне величине и моћи Југославије

Унеколико сам већ говорио о томе године 1919 (Види К. Озвалд: „Ново живљење — нове налоге“. Пед. летопис 1919). Тај пут не бих знао боље обележити него што је савет, који је педагошки зналац год. 1914 пружио Немцима и који *mutatis mutandis* гласи: Јавна настава и васпитање у југословенским школама треба да настане што боље, да од потомака Срба, Хрвата и Словенаца, који су раније живели као самосталне културне ин-

дивидуалности, постану људи и жене, који ће се пре свега осећати југословенским држављанима и тако се понашати.

Не треба при том напуштати одлике свога народа, што није ни тако лако, нити их прикривати, што се не би ни смело догодити, јер је та индивидуалност нешто драгоцено. У економском, правном и политичком погледу треба да им је највише у мислима опште добро, па нека служе целини, чији су део. Јер је само у здравом развоју целине и нада, да ће се и појединац снажно развијати. Од потомака католика, православних и других конфесија треба да постану држављани једне заједнице, толико блиски једни другима, да се изгубе немани које су с толиким успехом сликали малоумност и туђинске хајке, и да буду у човечности до те мере формирани, да би их хуманост и побожност, што је у дубини своје сржи надконфесионално, опет спојили.

Из народа племића и грађана, послодаваца и пролетера који су се до крајности једни другима опирали у борби за политичко самовлашће и економску превласт, нека се развијају држављани са истим правом и истога кова, суграђани који знају да су до извесне границе неопходно потребни једни другима јер служе истој домовини. Тек ће онда бити савладана борба међу сталежима, народима и странкама кад сваки буде приправан на стрпљиво расправљање о релативној правци и релативној кривици ове или оне групе, тек ће онда постати Југославија јединствена држава. Ради тога циља нека школа помаже — колико год може. Ако ли останемо у садањем стању, које није борба за признавање већ за затирање другог, онда ће опет поћи све у губитак, који је заједничко угњетавање увек доносило народима и верама, и на нашим вратима закуцаће опасност расула! (Алојз Фишер).

Претшколско доба

Школа узима словеначко дете под своје окриље од 7 година, те га по садашњим прописима држи 8, често пута и 2×8 па чак и 3×8 година у рукама. Међутим ако би се школа (основна, грађанска, средња, стручна...) тако устројила, да „семе потера клицу“ тада би морао бити већ у претшколским годинама издашно испуњен читав низ врло важних погодаба. Један је напр. тај, да дечак и девојчица, који ступају у основну школу, нису само довољно интелигентни већ од рођења, него и да су се у претшколско доба довољно развили телесно и душевно. А још провиднији, као Колумбово јаје прост, је и тај услов, да дете уопште школи прирасте, што ће рећи, да школски разред од почетка школске године не остане празан. Такве речи и данданаас код Словенаца нису више празна блебетања, те заслужује похвалу

часопис »Eugenika« који излази као прилог »Zdravniškega vestnika« у Љубљани и бави се научно „популарним“ проблемима. (Види Dr. B. Dragaš: »Zaščita mater, dojenčev in predškolskih otrok«, 1936 (v publikaciji »Zdravlje v Sloveniji« II књига). За правилни развој претшколскога детета најпозванија је породица. С правом се заиста тврди да је она (пра)ћелија васпитања. За телесно неговање детета одмах по рођењу одлично би јој послужила књига »Ромољ поворојенчки и дојенчки« 1938, коју је написао Др. Б. Драгаш, дечји лекар, и која је прва „народна“ књига. О хигијени, нези, исхрани и одгоју претшколског или „малог“ детета такође сваком разумљиво пише исти аутор у књизи »Otrok od prvega do sedmega leta« (1931).

Шта значи у животу народа, ако дете „којекако“ расте, насликао је у опипљиво разумљивом слогу покојни судач Фран Милчински, који је знао »ridendo dicere veru«, у приповетци »Ртички без гнезда« која је г. 1937 после 20 година у 2 издању (илустрираном) изашла код Мохорјеве дружбе. А »rotisočerjeni« тако модерног живота био је одвише тежак »examen rigorozum« за педагошке способности породице. Види о томе на пр. K. Ozvald: »Krizna rodbine in zahtevki evgenike« (Ljubljanski Zvon 1933), G. Šilih: »Problem roditeljske vzgoje« (Popotnik 1934) и опет K. Ozvald: »Obrazovalni pomen svetovnega naziranja in ljudske morale« (Ped. zbornik, 1937). Још је веома мучан и озбиљан проблем из тога поглавља онај који се односи на незакониту децу, којих је у Словенији до 35.000. Особиту жалосну „стварност“ незаконитог детета међу Словенцима тачно приказује Др. Франце Горшић у својој књизи »Socijalna zaščita dece in mladine« (1921), а језгро проблема је у сатиричном облику открио још књижевник Иван Цанкар у цртици »Polikarp«. Како да се изведе заштита потребите деце уопште: да ли у „домовима“ (у затвореној заштити) или у туђим породицама (отворена заштита) — о томе после 15 годишњег искуства најистинитије расправља Др. Б. Драгаш у својој књизи »Otroške naselbine v Sloveniji« (1938).

Међутим је крута садашњица према незаконитој деци често таква маћеха, да је стандард за улогу „десетого брата“ већ спао испод нормале, пошто „сад сељаку не треба чекати да му се роди десети син — јер му већ код трећег нестане хлеба и већ му трећи син у свет хита.“ (Иван Роб, Десети брат, 1938) Или пак морају ићи код тврдице суседа „служити“ још пре него што напуне десет година.

Ко се не би радовао кад би било што више таквих чинилаца, који ревносно настојавају да помогну нашем родитељима, жељним педагошког вођства. Такву функцију врше: „Родитељски лист“

(Издање педагошке централе у Марибору), са нарочито подешеним штивом, друштва »Šola in dom« у Љубљани и Марибору, Педагошко друштво у Љубљани, Педагошка централа у Марибору с приређивањем предавања, течајева и недеља, који бележе лепу посету и успех с обзиром на интересовање грађанства. А како је у том погледу било пре 20 година, о томе види: Н. Schreiner: »Mladinsko skrbstvo, oz. mladinska zavetišča« (Ped. letopis 1919).

Још се мора нарочито подвући »Zavod za zdravstveno zaščito mater in otrok« у Љубљани, кога је ускоро по преврату дубокоумно и далековидно засновао садашњи педијатер Др. М. Амброжић (Београд) те га са дивним еланом сада води Др. Б. Драгаш. Тај завод има зацело благословен делокруг: од првог тренутка по рођењу даје кров матерама и новорођенчади који га у тешком часу немају; и што још више вреди напоменути, у њему се школују „заштитне сестре“ које су извршни орган при овом напредном подухвату у корист заштите потребитих матера и деце, особито у индустриским крајевима.

ШКОЛСКО ДОБА

А. — Школе за основно образовање

1 — Народна школа. — То је она врста наше школе за коју можемо рећи, да се у прошлих 20 година најбоље развила, и по свом духу чак револуционирала. Међутим она то није извршила као какав „Птић саможив“, него је била органски део у ланцу развоја, који се непрекидно одржава из прошлости у будућност. Сетимо се само да су педагошку њиву за свакојакое семе из „новог“, садашњег света сасвим чисто изорали већ старији орачи: Хинко Шрајнер, Др. Јанко Безјак, Виктор Бежек, Матија Лихтенвалнер-Сенковић итд. И кад се најзар збиља захорио нови живот по нашој педагошкој пољани, није га ниуколико разгласио победоносни поход светског рата, већ „сталеће детета“ које је већ пре њега наступило с великим протестом против педагошког тлачења, обзнањујући „права“ младог нараштаја. Зато се народношколски преврат у младој држави С. Х. С. почиње као „борба“ нове школе против „старе“. У ствари то је била једна од сталних бура, које се у датим околностима порађају из вечне затегнутости између старије и млађе генерације у животу народа, и које слично бурама у природи, уколико руше, утолико и својим наносом стварају нове терене. Види К. Озвалд: »Starost in mladost v življenju poedinca in v organski celoti ljudstva« (Ped. zbornik 1935).

За некакву руду на педагошком возу или бар за прискутне »jamralce« важе код неких људи у нашој педагошкој провинцији-заступници педагошке теорије. Доста велики рефлекс садашњег

стања био је летошњи „Попотник“ (1938). Њихове противнике пак не потстиче толико свети гњев, већ највише то, што им још није јасно шта је златна језгра педагошке теорије: да педагошка теорија није ниуколико само беседничка мудрост заљубљених сеоских шупљоглаваца, већ — научно утемељено и философски продубљено осветљавање педагошке стварности. Види К. Озвалд: »Filosofski moment v pedagoški praksi in teoriji« (Ljub. Zvon 1934) Исти: »Pedagogika in filosofija« (Popotnik 1935/36) и Dr. St. Gogala: »Filozofija in pedagogika« (Napredak 1936).

Дечја права, то је пре свега другог нова, по мери дечјег бића и живота укројена д и д а к т и к а, траже и словеначки првоборци „нове“ школе што испочетка и „усред свега“ у школи устоличују дете — насупрот „старој“ школи, у којој се све збијало око наставног програма. Можда ништа не означаје у толикој мери тежње управљене омладини како одмах на први поглед очевидна разлика између народношколских „штива“ пре рата и напр. између „Читанке за други разред основних школа“ коју су израдили Флере, Јуранчич, Скуљ и Вранц. У толико више ако би узели у обзир и Модерндорферјеву »Slovensko račetsnico« која се баш сад доштампава те ће бити нарочито у погледу на уметнички израђене илустрације таква, да јој неће бити надалеко равне.

Како је *in concreto* оружје звекетало за и против у врућем, каткад срдитом боју за „радну школу“, „индивидуалност детета“, „комплексну наставу“, „глобалност у читању“ „тестирање“ деце итд.; како се уз овај звекет мешали поклицы појединаца за помоћ (Глекел, Фројд, Адлер, Луначарски, Пржихода); како је понекад, гоњена од нестварних сила, рука замахнула против додуше привидног али *ad hoc* створеног противника — о томе више него речито причају у својим годиштима из тог доба »Popotnik« и »Slovenski učitelj« Види још Др. Фр. Жгеч, »Domača pedagogika v letošnjih resolucijah (Ped. zbornik 1923).

Мање „борбено“, хоћу рећи не као ватрени младић, који „се запали па се доцније угаси“, више арбитерски, учествују у расправи између „старе“ и „нове“ школе неки између познатих наших педагошких ауторитета. У мислима су ми: Сенковић, Шилих, Гогала. Пошто наш преглед не захтева да се исцрпно прикажу наши педагошки писци и њихова дела, него само да се изнесе на видело педагошко струјање последњих 20 година у својој правој слици, зато наводим само по три њихова списа. Обласни школски надзорник М. Сенковић објавио је у Педагошком зборнику: »Reforma osnovne šole« 1925, »Tri učiteljske generacije pa delovna šola« (1929), »Nova šola in mnogoličnost njenih smovtrov« (1931), Prof. G. Šilih: »Gonilne sile novošolskega gibanja« (Popotnik

1925) »Bistvo delovne šole« (Ped. zbor. 1928), »Načelo koncentracije v novejši didaktiki« (Popotnik 1933). Prof. Dr. St. Gogala: Smoter moderne šole« (Ped. zbor. 1930), »Načelne misli o šolski zajednici« (Ped. zbornik 1931), »Psihološki donesek k problemu aktivnosti učenec v šoli« (Popotnik 1934).

У облику књиге је, са доста убрзаним темпом, следовало расправљање дотичних питања, тако: Karel Doberšek, »Vpilv socijalnih razmer na razvoj otroka« (1921). Zmago Bregant, »Elementarni razred« I del (1928). Josip Jurančič: »Iz šole za narod« (1930) Распродато. Leo Pibrovac: »Osnovni razred v luči sedanjih vzgojno-didaktičnih načel«. По искуству из свога разреда на Јасеницама саставио Л. П. (1930) Исти: »Drugi osnovni razred v luči sedanjih vzgojno-didaktičnih načel (1931). Matija Senkovič: »Novodobno šolsko leto. Idejne smernice za izdelavo in izvajanje učnih načrtov za osnovno in višjo nar. šolo« (1935). Albert Žerjav: »Sodobni zgodovinski pouk. Izbrana poglavlja iz posebne didaktike zgodovinskega pouka v ljudskih, meščanskih, oziroma nižjih, srednjih šolah v teoriji in praksi« (1937). Vaclav Přihoda: »Ideologija nove didaktike«. С чешког превела Л. Ведралова (1937). Делимично иде овде: K. Ozvald: »Duševna rast otroka in mladostnika« (1930). Распродато. И од истога: »Prirodoslovna in duhovna smer psihologije s pedagoškega vidika« (1934).

A standard work, тј. такво дело своје врсте које ће лако послужити као нормално мерило, јесте опширна (290 страна) дубокосежна и са импонирајућом истином написана књига »Osnove strnjenege šolskega dela v teoriji in praksi« које је објавио Ернест Вранц год. 1937. И да поплава „нове“ педагошке писарије, која је понекад сасвим мутна запљускивала преко брегова, опет спласне на праву меру и да се уз то још ишчисти, много је у томе припомогао »Podrobni učni načrt za ljudske šole« који су заједнички саставили Јосип Долган и Ернест Вранц. Састављен је по сложеним годишњим јединкама у максималном обиму — ради избора по месним потребама и приликама у Словенији. Његов је велики значај у томе, да покуша дати учитељу и учитељици потребну меру душевне моћи и потстрека за правилан избор културних добара.

Рад на омладинској психологији, код Словенаца у целини до сада, на примеран начин приказује професор педагогике на загребачком универзитету, Др. Стјепан Матичевић у реферату: »Jugendkundliches Streben und Forschen in Jugoslawien« (Zeitschrift für Jugendkunde, 5. Jahrgang, Sammelband 1935). Узгред напомињем да му је у погледу Словенаца био десна рука при изради овога реферата његов бивши ученик — наш професор, Густав Шилих. Врло снажно заснован словеначки ток имао је II сло-

венски педолошки конгрес, који је приредио стални одбор за приређивање (претседавао је универзитетски професор Др. Михаило Ростохар, Брно) и који је уз огромно учешће делегата из свих словенских држава, осим Русије, одржан у Љубљани од 26 до 28 августа 1937 године. Тај конгрес је у сваком погледу (предавања, реферати, резолуције, посете) широм разгрнуо безграничну и за органски развој укупног живота преважну проблематику, која у свом плашту носи формирање младога нараштаја. На жалост није се могло наћи потребних 50.000 динара да би се као посве интегрални део конгреса штампао још Зборник, који би изнео око 600 страна, те би верно приказао сав радни ток конгреса. Такав би Зборник био прави културни квасац, коме не би било равна.

Телесни развој данашње омладине има већ у основној школи судбоносне пратиоце: малокрвност, нервозност, недовољну исхрану са својим последицама и томе слично. Нека је извор свему томе школски „систем“, нека пак, садашња социјална и економска „стварност“ родитеља. Како би се овај судбоносни погибаони утицај могао унеколико и најлакше смањити, ако већ не и отклонити, и то не само у начелу него и у појединостима, очевидно показује: »Ročitniški dom kraljice Marije« у Шмартном на Похорју (850 м). Из најскромнијих почетака посебне иницијативе тај се „Дом“ већ после неколико година развио у социјалну институцију која у месецима великог школског одбора сад већ прима на једномесечно летовање троструки турнус од по 100 дечака и 100 девојчица старости од 7 до 14 година. Мати природа, планински ваздух, здрава и обилна храна, из свакодневних потреба састављен поступак у смислу социјалног живота — таква су средства с којима безмало чудесно и несебично изводе улогу домаћина и домаћице управник Грчар и кадар његових помоћница које воле децу. Нешто слично је и у новоме чедно уређеном „дому“ на Гозду испод дивље романтичног Мартуљка, у коме се сваког лета прима до 160 железничарске деце у две групе, мушке и женске, као и већи број летњих „колонија“ односно „домова“ на мору.

Двадесетогодишњи биланс: Као што се син, кад му нарасту крила, радо поставља против очевих васпитних узора и схватања, тако су се и наши гласници „нове“ основне школе за сада углавном побунили против досадашњих традиција. Међутим све се ближе примиче моменат, који је припремала „тиха“ револуција педагошке теорије. Мислим на развојну фазу, која ће наместо досадашње побуне или антитезе, која је са својом „борбеношћу“ ипак само негирање пређашњег стања, наступити жива, конструктивном делу управљена синтеза (измирење не трули компромис) из тога, што „нова“ школа стварно приноси доброга,

и из онога што ни у „старој“ није било без вредности. У томе духу би требало, као и са доста добре воље, решавати жива питања, која све гласније траже своја права, наместо: „Бога у школу! Политику из школе! Уметност у живот детета! Живот у школу! Уздигите држављанина! Телесној култури њено место!“ итд.

У синтетичном правцу, да старе вредности пруже новим руку, расправља на пр.: К. Ozvald: »Kulturna pedagogika« (1927). — Исти: »Pedagoško-didaktična regeldetrija«. (Popotnik 1930/31). Исти: »Beseda o ljubljanskem tečaju o „moderni“ šoli« (Ped. zbornik 1931). — Dr. St. Gogala: »Temelji opče metodike. Uvod v praktično pedagogiko«. 1933. — Evgen J. Antauer, »Do stvarnega uka v I razredu osnovne šole«. 1933 (распродато). — К. Ozvald, »Ne ubijaj, marveč oživljaj! Esej o šoli« (Ljubljanski zvon 1936). — И најзад огледна школа на Бежиграду у Љубљани, којом врло срећно и са великом љубављу управља Рудолф Кобилица, што је већ крајем прве године похвално посведочила „изложба“.

Са правне стране садашње стање наших школа прегледно и занимљиво приказује Др. Хенрик Стеска, управни судија, у студији: »O organizaciji šolstva v Jugoslaviji« (Samouprava 1935).

2 Грађанска школа. — Наша грађанска школа је такође домаћи калем на јабуци из туђег расадника. Истина је да бивша Аустрија није надмашила ни једну грађанску школу која је била словеначка; међутим морамо признати да је немачка грађанска школа уживала међу Словенцима врло добар глас, те су родитељи радо давали децу у њу кад год им се пружила прилика. И многи угледни Словенци су тада учили на пр. у грађанској школи у Кршком (Др. Ромих, проф. Сајдл, народно економски организатор Лапајне). И у Југославији се овај млади калем лепо примио. (Види Др. Л. Пољанец, »Današnje stanje meščanskih šol v Sloveniji« (Ped. Zbornik 1922), те повољна расте пошто му добро прија народни зрак, као и то што „наставници“ и „наставнице“ имају довољно прилика да се у прописаним студијама на Вишој педагошкој школи у Загребу или Београду што темељније спреме за свој посао.

Грађанска школа у Словенији водила би још замашнију реч у социјалном подизању ширих народних слојева, ако би знала »beznoy se, skal ogibat« (избећи подводне стене) које јој прете, хоћу рећи ако нарочито силом не би хтела у туђу њиву ниже средње школе или још и стручних школа, него се држала што тачније своје труда вредне задаће: давати дечку и девојчици право „основно“ образовање. У право, то није оно елементарно, које изводи основна школа, нити оно научно засновано које припада средњој школи, већ такво, које је неопходно свакоме ко се

хоће успешно посветити рационалној пољопривреди, занатству, индустрији, трговини. До расцвета, који заслужује и који је могућ, нека грађанској школи по садашњој двадесетогодишњици помогну сви који су позвати за то. А циљ и пут словеначким потребама прилагођеној грађанској школи са својим настојањима одушевљено је показао наш прави ментор Драго Хумек. (Види Dragotin Humek: »Reforma meščanske šole« (Ped. zbornik 1925).

У „Грађанској школи“ која је гласило удружења грађанскошколских наставника, идеолошка питања о грађанској школи расправљају за сада словеначки наставници још само спорадично (Kveder, Osterc, Rodé, Žerjav). Дубљи методички и дидактички проблем обрађује Albert Žerjav у већ споменутој књизи »Sodobni godovinski pouk (1937). Ема Дејсингер пак објавила је опширну студију у оквиру грађанске школе под називом »Deška predpubertetna doba« (1936).

3. Средња школа. — С обзиром на питање колико која осећа живе воље за регенарацију своје животне моћи, у нашој основној школи могли бисмо лако рећи да је „виши“, а о средњој школи да је баш „жалосни“ део у „числењаку“ нашег школства. Почивши управитељ учитељске школе, Виктор Бежек, згодно је казао у једној прилици: да је учитељ основне школе сличан трговачком помоћнику који добро зна продавати робу, али је нема; а средњошколски професор личи на трговца шефа који има довољно робе али је не уме продати.

Почетком овога века Министарство за науку и богоштовље у Бечу дало је с новим наставним планом и са психички чврсто заснованим „инструкцијама“ за поучавање на аустријским гимназијама и реалкама солидну побуду, да би се средњошколска окна што боље отворила свежем даху савременог живота. И на то је следовала добро смишљена „Маршетова реформа“ којој је највише било стало до тога да средња школа престане једном с оним непотребним: разлагање — испитивање, испитивање — разлагање. . . . Са словеначке стране и ту је незадовољство са оваквим стањем давало одушке, што доказује на пр. Ozvaldova »Srednješolska vzgoja« која је изашла 1912 године у Горици. Али пре него што је поклич за бољу организацију средњошколске наставе допрео до ушију свих меродавних (професора, родитеља и, last not least — ученика) заглушила га је 1914 грмљавина топова.

Средња школа има уопште задатак да буде аристократија то ће рећи, циљ средње школе није образовање најширих слојева, већ формирање — одабраних појединаца који ће некад на овом или оном терену самовласно решавати животне проблеме народа. Зато би требало средња школа да води ученика и ученицу,

тако, да нађе прави пут ка врхунцу, кад се, свршивши гимназију, стане да пење навише, било у границама своје социјалне средине или се преко њених граница диже у другу вишу средину. Ту је мисао Блаженопочивши Краљ Александар I као регент врло лепо изразио, кад је у Друштву хрватских професора одговорио на поздрав: „На добри одгој наше младежи наслања се срећна будућност и слобода југословенског народа. Зато Вас молим да вам буде на срцу, да та зеница наших очију напредује у мудрости и знању, и да буде светионик у тами нашем народу. Изнад свега се пак потрудите да усадите у срца омладине, која вам је поверена, поштење, част и љубав према нашој младој уједињеној Краљевини. (Пед. летопис 1919, стр. 32).

„Друштво пријатеља хуманистичке гимназије“ у Љубљани издало је до сада девет посланица, у којима посве озбиљни људи расправљају о актуелним питањима, с обзиром на културни значај хуманистичке гимназије. Инспектор Јосип Вестер у књижици »Krizna naše srednje šole« која је изашла као друга посланица (1927) досеже особито у питањима организације управо до дна. К. Озвалд је објавио чланак »Pedagoška izobrazba srednješolskih profesorjev« (Ped. zbornik 1929) и још есеј: »Inflacija izobrazbe. Srednji šoli, kakršna je današnji dan — za razmišljanje« (Ljubljanski Zvon 1934). Наше дневне новине су у даним приликама стварно упозоравале на што-шта, а нарочито је важна спомена анкета, коју је »Slovenec« извршио 1937 године.

Међутим и поред таквог расправљања човеку се понекад чини да је средња школа на све то с неким неразумљивим презирањем тврдоглаво одговарала: „Ипак ми остајемо као што смо били!“ Међутим ако хоће средња школа заиста да остане ствараоцем будуће интелигенције, која ће бити „цвет и со“ народа тада мора безусловно уистину уважити да —

»Po bliskovo gre vseh živih dan
kdor ga je zamudil, ves klic zaman,
— doživi ga le, kdor je pripravljen nanj.«

О. Župančič

Такође треба добро да зна, да су „таленти“ у разреду драгоценост својина народа а не »res nullius« или „материјал“ кога има у изобиљу те не треба штедети с њим.

Средња школа је и данданас очајно јалова. Недавно је Spectator објавио под насловом »K slabim uspehom na srednjih šolah« (Slov. narod, 6. VII 1938) такву оптужницу да не би смела остати глас вапијућег у пустињи. А на питање, где расте неки „лековит корен“ гласи одговор: свака школа толико вреди, колико вреде учитељи и учитељице који у њој предају. Како ће с успехом да

води омладину онај ко се нарочито није учио — разумевати! Caveant consules!...

Као компас, злата вредан, може овде да послужи мајсторски аутопортрет средњешколца »Vzori in boji« (1927) који је звонким језиком створио Др. Јосип Дебевец (Jože Ošaben) Даље »Svetla pot« (1937) кога је, захватајући стварност из живог извора, написао средњошколски катихета Др. Франц Јаклич, особито у поглављу »Odnos med fantom in dekletom.« — »Duševnemu in telesnemu razvoju našega otroka in mladostnika« је посвећен Ped. zbornik 1926 (у коме су суделовали Dr. Toplak, Dr. K. Ozvald, Dr. Fr. Žgeč, Gustav Šilih). За обавештења из полног живота, који је ruptum saliens средњешколског васпитања у вишим разредима, послужиће професору као одабрани Vade mecum Dr. Антона Брецеља књига: »Ob viru življenja« (1937) Вредан је пажње и д-р Жгечев топло писани чланак »V zagovor mladine. Vzgoja v pubertetni dobi in v dobi dozorevanja« (Ped. Zbornik 1928).

Чудимо се све већој навали омладине у средње школе. Тим више, што се ипак и код нас већ одавно одржава предрасуда да се само преко средњошколске лествице може обдарени дечко или девојчица што више социјално уздигнути. Међутим наместо тих лествица, које су кроз столећа имале некакав социјални патент, долазе увек све више другојачијих, различно дугих и тако постављених лествица, да ученику или ученици, ако испуњавају услове, потпомажу да се успењу на овај или онај социјални виши степен. Међутим семену, из кога би се лако развила што шаренија и гипкија диференцијација садашњих школских типова, на жалост прети у истини опасност — да не проклија црв, који му нагриза животну клицу, а то је судбоносни испитни систем. У сведочанству које свечано предају ученицима гимназија, учитељска школа, техничка средња школа, трговачка академија, конзерваториум, све се више на име испољава тежња да се ономе, који га добија, пружи могућност за упис на универзитет. Зато наставни програм тих школа *via facta* осваја такав стандард (нормална мера), коме је стварно дорастао само незнатан број ученика и ученица, тј. за хуманистичку гимназију зрелих младића и девојака. А докле год буде та, за социјалну структуру народа моћна и важна реч, владала, све дотле ће такав васпитни циљ, који не би ипак млади нараштај присилио у исти калуп образовања, већ би у младим душама неговао и развијао небројене моћи природних дарова — остати недостижан.

Исто тако пријемни испит у садашњем облику не одговара своме задатку.

Б. Стручне и професионалне школе

Највише садржине има и данас онај живот, који се одиграва у позиву човека. Зато бисмо о основној, грађанској и средњој школи које се брину за „основно“ народно образовање слободно могли рећи да корачају — „испред живота“.

Стручним и професионалним школама пак њихово дело тече упоредо са животом, пошто је њихов посао у томе да допуњују живот те иду неразлучиво њему „са стране“. Млади нараштај треба отуда да црпе врло потребно (теоријско) стручно знање и (практичну) стручну способност.

Техничка средња школа

То је највиши и у нашој држави најпотпунији пример завода за образовање, које приправља за „практичне“ позиве и има средњошколски значај. Само што се њен апсолвент не може као редовни слушалац уписати на технички факултет у Југославији.

Љубљанска техничка средња школа обухвата 3 отсека (архитектонско-грађевински, машински, и електротехнички) и на крају школске 1937/38 године својом изложбом, која је оправдано побудила дивљење, очигледно је показала шта може у стручном погледу. Међутим овај завод кроз који „иде пут ка будућности“ наших нада за економски живот народа, јесте плод који дозрева, који је пожртвованим суделовањем месне општине и неких људи (Иван Мурник, Иван Шубић, Иван Хрибар) проклијао још пред ратну буру као „виша обртна школа“ на Мирју.

О материји и јако разгранатом саставу наше техничке средње школе види ниже споменуту Преслову књигу »Strokovnošolska politika študija«, стр. 111—113.

Шарена диференцијација у нашем „практичном“ школству

Модерни принцип поделе рада проузроковао је, да се стручно школство и код Словенаца све више и више рашчлањује или диференцира. Тако је постала мрежа стручних и професионалних школа у Дравској бановини прави шарени ћилим са много украса. Сеоске занатско-продужне школе које се ослањају на основне, разних врста господарски и домаћички течајеви, господарске и домаћичке школе (ниже и више), пољопривредна, воћарска, винарска, шумарска, плетарска школа, затим све школе за све могуће занате и индустријске струке, трговачке школе и академије, рударска академија итд. Све су то окна у тој мрежи.¹⁾

¹⁾ О раду и животу тих школа види: Ing. Jos. Zidanšek, »Stanje kmetijskega i nadaljevalnega šolstva« (Ped. zbornik 1925). — Miha Presl, »Nekaj misli o reformi obrtnega nadaljevalnega šolstva« (Ped. zbornik 1925). — Jos. Gogala, »Reforma trgovske nadaljevalne šole« (Ped. zbornik 1925). — Rudolf Menčin, »Naša kmetijska poklicna šola« (Ped. zbornik 1936). — Fr. Fink, »Obrtno nadaljevalno šolstvo« (Ped. zbornik 1931).

Такође учитељска школа, конзерваторијум, универзитет са својим факултетима, донекле су стручне и професионалне школске установе.

Па ипак сав тај труд око стручног и професионалног образовања словеначке омладине, особито шегрта мушких и женских, нема још угледног часописа, где би се најважнији проблеми те врсте плански претресали. А таквих је у изобиљу, рецимо питање: »Kakšno vzgojo zahteva gospodarstvo od sodobnega človeka?« о коме расправља Dr. St. Gogala у Ped. zb. 1934. Зато треба тим топлије поздравити књигу »Strokovnošolska politika študija koju je написао М. Пресл, инспектор стручних школа Дравске бановине, те је добро дошла као обавештење свакоме кога интересују циљеви и путови наших стручних школа.

У културној личности словеначког народа се све боље истиче женски елемент. И за будућност је добар знак што видимо, да упоредо са социјалном диференцијацијом наших женских слојева иде у корак-стручно образовање жене. Школа за образовање гостионичарки и за управитељице других гостионичарских заната, досада је једина у Југославији; часопис »Gospodinjska rotnica«, који је летос покренут; »Gospodinja« (домаћица) која особито уредно и вешто упозорава грађанске девојчице „шта им треба у кући“ — све су то, без сумње, посве позитивне тачке. Идеолошки пак је занимљив прилог »Žena in njen ronen v celosti sedanje kulture« који је Ива Шегула објавила у „Педагошком зборнику“ 1934 г.

Узорно дело плодне љубави према ближњем врши »Društvo za varstvo delavske mladine« — у Љубљани, које покушава да шегртима и шегртицама, чије здравље није поуздано, омогући летовање у здравим пределима, па намерава и да оснује „пододборе“ у свима важнијим индустриским центрима (Јесенице, Трбовље, Крањ, Цеље, Марибор).

У ово поглавље спада још саветовалиште за избор позива у Љубљани, којим управља Др. Владимир Шмит. Млади вештак и психотехничар долази из учитељских редова, а педагошке студије и докторске испите свршио је на Љубљанском универзитету, док се за психотехнику оспособио у иностранству после дужег бављења тамо. Види на пр. његов спис: »Psihotehnika in šolstvo« (Ped. zbornik 1936).

Учитељска школа

Ова установа би требала да је као неки Венијамин просветне политике. То ће рећи да заслужује сасвим нарочиту пажњу ради тога што из ње излазе први сејачи народног просвећивања. У

истини је пак само пасторче и данас још највише животари о храни, коју је добила још онда, кад је тај школски тип био позван у живот. Пети разред, који је учитељској школи недавно придодат, није јој уздигао душу. Тај дар је био више сметња него унапређење, и они који су га примили, били су у многومه слични ономе заморском поглавици који је од католичког мисионара добио на поклон огледало, па није знао шта ће с њим. Као што је погрешан излаз у томе да се и садашња учитељска школа *на те же с* „квadrатуром круга“, тако је и са решавањем нерешљивог проблема: младић и девојка, који су стиснути у јарам својих година развића и још нису ни сами себе довели у ред, те се муче с грађом свога „основног“ образовања, треба сад да уче — узгајати друге. Ко се не би томе смејао!

И тако се мисаоном човеку намеће велико питање: шта ће бити с нашом учитељском школом сутра, прекосутра? Да ли да се садашњим, са свих страна — закрпљеним, и нимало више еластичним чизмама ударе нове закрпе? Да ли да се школовање будућих учитеља основних школа пренесе на универзитет? Да ли да се у том циљу оснује посебна врста високе школе? Види о тим проблемима: Dr. Pavel Strmšek »Pedagogij na filozofskih fakultetah naših univerz« (Ped. zbornik 1923). Dr. Fr. Žgeč: »Reforma učiteljske izobrazbe« (Ped. zbornik 1925). — G. Šilih: »Reforma učiteljske izobrazbe« (Popotnik 1935). — Fr. Kadunec: »Nekoliko nujnih reform v pogledu učiteljske izobrazbe« (Popotnik 1935). — K. Ozvald: »Na prelomu? Poglavlje o pedagoški fakulteti.« (Ped. zbornik 1935).

Међутим нека се и усвоји ма која од тих могућности, *condicio sine qua non* за учитељску школу на здравој подлози биће уважење врло важног факта, да је главно поље рада нашег учитеља и учитељице — *сеоска школа* —. Ради узора нам не би требало ићи ко зна где, пошто смо га ускоро по преврату имали дома, али смо га по свој прилици проћердали: учитељска школа у Чаковцу је најиме под мађарским режимом била у том правцу организована, да јој је у саставном делу био обавезан интернат за ученике као и *сеоска економија*. И тако будући народни учитељ није само пиљио у књиге, него су му се уједно, од зоре до мрака, око и рука вежбали на стварном студирању свакодневнoг живота у врту, у стаји, на пчелињаку, у расаднику итд. Без тако уређене припреме пак бојим се, да ће „ваншколско“ дело наших учитеља и учитељица остати — *fata morgana*.

Универзитет

Ни универзитет, који је био установљен законом од 17 јула 1919 године није створен из „ничега“, већ је испуњење дуготрај-

них захтева народних, те има у посве конкретним чињеницама укорењену традицију још из времена Наполеонове »Ilirije«. Види опширни зборник (538 страна) »Zgodovina slovenske univerze v Ljubljani«, који је издао ректорат приликом десетогодишњице универзитета месеца јуна 1929 године.

Сав рад, који захтева студирање педагогике на Љубљанском универзитету (предавања, семинар, докторске дисертације, темати за Светосавску утакмицу) тако је уређен, да слушацац и слушатељка не морају да преметну оно што лако науче из књига, већ да се пре свега другог науче педагошки мислити. Како је подробније текао рад у првих десет година, о томе извештава проф. К. Озвалд у реферату »Pedagoški seminar na ljubljanskem univerzitetu.« (Ped. zbornik 1929). А шта обухвата универзитет у целини, види К. Озвалд »O sodobnih naloga univerze« (»Naša doba« 1931). И ове године, маја месеца, напунила се деценија, како је неочекиваним случајем морао умрети млад, премлад Др. Фр. Чибеј, који је много обећавао и био понос нашег педагошког друштва, али му је смрт сурово истрагла перо пре још него што је могао написати своје велико дело. Привлачила га је нарочито омладинска психологија, па је између осталог објавио и значајни чланак »Metode in viri mladinske psihologije« (Ped. zbornik 1928). О његовом душевном профилу види: Dr. St. Gogala: »Dr. Čibejevo znanstveno ter kulturno delo« (Ped. zbornik 1929).

Године 1930 одобрило је Министарство просвете апсолвентима и апсолвенткама учитељских школа, за време од десет година, да се на универзитету посветити могу студирањем педагогике. Како је успео тај експеримент? Већина уписаних је на време положила дипломски испит, четири слушаоца су досада већ постигли част „Др. фил.“ а двоје или троје довршава управо дисертацију у рукопису. Др. Винко Брумен је добио стипендију нашег мецене Др. Турнерја те се у сврху продужења педагошких студија годину дана бавио у Немачкој и Енглеској. Неколико је апсолвената у последње време било постављено за наставнике грађанских, неколико за средње школе, а сви други — „чекају“.

Телесна култура

Како другде, и по нашој држави се сад ех оффо оснива обавезно телесно васпитање у предвојничко доба. Међутим то није слепо угледање на туђе примере, јер се нарочито у словеначком делу Југославије, по духу времена, органски развија из природних изданака таквих спортских грана, односно народних игара, које су укорењене на домаћем тлу. У Блокама на Нотрањском на пр. сму-

чање је било јако развијено још и онда, кад је било сасвим далеко од тога да бели спорт из европског севера завлада по целом свету. И Цвен при Љутомеру је с традиционалним коњским тркама све до данас словеначка народна Олимпијада.

Сада су спортски клубови (туристика, ногомет, тенис, стрељање, пливање, веслање, скаутизам, лака атлетика) и гимнастичке организације (Соко, Фантовски и Деклишки отсеци) „основни елементи“ у настојању за телесну културу народа, те наша момчад са својим успесима по највећим турнејама привлачи светску пажњу. Само би се требало чувати претеривања („Друштво за рушење рекорда“). Што је превише, ни са хлебом није добро учи народна пословица. Свакако и нема у васпитању већег греха, који би се горе осветио, него што је грех против праве мере. Види мудре речи, које је донео споменути Шрајнерјев спис »Mladinsko skrbstvo« (Ped. zbornik 1919 ст. 77). Зато је за принцип узела наша телесна култура већ пре две хиљаде година молитву: *mens sana in corpore sano sit!* (не est!) Здрав дух (разум, смисао, срце, воља) и још здраво тело — шта би један човек драгоценије могао пожелети себи самоме и стим уједно целом свом народу? Види: »Vinko Zaletel, Zgodovina telesne vzgoje in Sokolstva.« (1933).

Омладински покрет

То је отпор дозрелих младих душа као и отпор против механизираниог начина живота, који доноси собом само спољашња техничка култура нашег доба. Посебно у школи, особито у средњој, постаје омладина само зубац у механичком строју који клопа. Тамо наине царује само принцип и метода, а жива бића, која мисле, осећају, хоће и делују по своме, тј. по идеолошким и психичким законима младога узраста, школа по навици и не види у клупама. Зато је и млади песник Отон Жупанчић, приликом Прешернове стогодишњице (1900) са својим »Pesmijo mladine« позвао нашу омладину да напусти „јато врана“ и њихов трули „светозор“ па да следује новоме животу.

Ако његова реч није тада усвојена, то је само доказ, да још није био дошао час наше „златне младежи“. А како се та омладина ускоро заиста покренула, о томе види Dr. St. Gogala: »O pedagoških vrednotah mladinskega gibanja. Posebnostni in pravilostni temelji moderne pedagogike in kulturnega življenja« (1931) те истога »Duhovni obraz sodobne mladine« (Ped. zbornik 1935).

Народна висока школа

Процес образовања није ни тада завршен, кад младић или девојка напусти основну или професионалну школу а ступа у од-

говорну службу живота. Напротив тек је тада дошао најплоднији моменат за истинско образовање, које није исто што и скупљено знање, већ је то формирање човека, такво формирање, да преко њега „органически растеш у унутрашњој и спољашњој култури свога доба и свога народа“. »Zveza kulturnih društev« и »Prosvetna zveza«, које би овде имале посве леп и похвалан делокруг, исувише доказују да је — *politich Lied ein garstig Lied*.

Међутим „народни универзитети“ нису донели очекивани плод, највише за то не, јер нису знали бити ни „народни“ нити „универзитети“. Види: К. Ozvald: »Cilji in pota ljudske izobrazbe« (Lj. zvon 1934). Друго захтевају се сада нови путеви до узвишеног циља — по испробаном узору данске „народне високе школе“, која је својим успесима сјајно показала свој *raison d'être*. Као узор народне високе школе особито за сеоске потребе, могао би нам још боље послужити на врло добром гласу »Volksbildungsheim« Sv. Martin код Граца, којим управља са дивном умешношћу и без икаквог бирократизма дворски и конзисторни саветник Јосип Штајнбергер.

Прави задатак народне високе школе је тај, да се омладини у послешколско доба, као и одраслим људима и женама, на научни а ипак разумљив начин говори и даје прилика за разговор о високим, односно дубоким питањима, која задиру у живот и ступају поред сваког — не толико ради позива, који врши, већ највише с погледом на то, да си човек, односно сачовек, члан свога народа, држављанин.

Сврха народне високе школе дакле није: од сељака, малог занатлије, индустриског радника направити интелигента у данашњем смислу речи; пре би њена сврха могла бити то, да „интелектуалца“ наших дана — почовечи. Наиме народна висока школа треба да унесе у живот сељака, малог занатлије, индустриског радника нешто тако, што им њихов позив не би огадило и омразило, већ да га помогне заволети и показати у лепшој тј. у племенитој светлости духа.

Помоћна педагогика.

То је настојавање васпитача, да помогне и ономе детету достићи нормални педагошки циљ, које је овако или онако „дефектно“ (са телесним или душевним недостатцима), глувонемо, слепо, богаљасто, душевно заостало, изопачено, занемарено. Највиднији примери тога заиста благословеног настојавања у Словенији су: Љубљански завод за глувонеме, Кочевски завод за слепе, помоћне школе у Љубљани и Марибору, васпиталиште на Селу код Љубљане. Може ли се ипак о свему томе пуном тешкоћа делу тако лако рећи, да је „упркос разних сметњи стално напредо-

вало?“ Зар не вапије до неба, кад на пр. за пријем у глухонемницу моли 70 деце, а може да се прими само 20?

О бићу и животу помоћне школе, која је без сумње „помоћна“ педагогика у најужем смислу речи, види извештај »Roman pomožnega šolstva in njegov razvoj v Jugoslaviji« који је приликом 25 годишњице помоћне школе у Љубљани издала та помоћна школа године 1936 и који је писан са самилосним али и крварећим срцем. Исто тако има „помоћни“ правац књига »Teško vzgojliivi otroci« коју је написала Милица Ступан (1936) или пак стварно важна: »Socijalno-antropološka študija k vprašanju manjrednega otroka« коју је објавио доцент Др. Божо Шкерљ, уредник „Евгенике“ (Пед. зборник 1933).

Васпитачки проблем

Душа свакоме образовању је васпитач. Како би другима „резао крух“, истине, лепоте, доброте, моћи — ако свега тога сам немаш! То важи и за учитеља и учитељицу свих категорија од забавиља и основне школе па горе до универзитета. Ни нама Словенцима језгро васпитачког проблема није непозната земља, јер га је за сва времена ваљано већ пре сто година осветлио сам Прешерн — у класичном сонету, који почиње с именом Апел а свршава са Копитарем. Васпитачки проблем свестрано лепо приказује Др. Винко Брумен у чланку: »Ob stoletnici Stritarjevega rojstva« (Ped. zbornik 1936). А кључ од „закључане одаје“ је овакав: Васпитачем нећеш постати ни студирањем најбољих педагошких књига нити, још мање, преко предавања о психологији детета и о васпитању. Такође не можеш постати васпитачем ни само од тога што си у педагошкој пракси, јер сам их много видео који су годинама били у додиру с њом, па упркос томе нису постали васпитачима.

Али ћеш постати васпитачем тада, ако самог себе васпитаеш те на самом себи искусиш шта значи што си постао племенит, упућен човек (Е. Шпрангер).

Само тако обележен пут води уједно до неопходног сазнања да „учитељ“ није мање вредности од професора, који је само постављен на друго поље рада, те обојица имају у суштини исти одговорни задатак: убрзати културни напредак своме народу.

Стога се не би смела без осетне штете омаловажавати ни она сасвим проста мудрост која каже: *primum vivere*.

Педагошка штампа

Прави васпитач омладине био би у садашњици као риба на песку, ако не би имао врло важних помагача, без којих се на-

рочито не да више ни замислити ширење и међусобно измењивање мисли. Штампа, радио, филм њихово је свакидашње име.

Словеначка педагошка штампа се врло срећно развила. Живи доказ томе су: стручне ревије „Попотник“, часопис за савремену педагогику, и „Словеначки учитељ“, педагошка ревија и орган Сломшкове дружбе у Љубљани; „Родитељски лист“, омладински листови „Наш род“, „Звончек“, „Вртец“, „Луч“, средњошколски „Ментор“, грађанским и нижим средњим школама намењени „Разори“. Нарочиту похвалу заслужује „Младинска матица“ која је досад дала око милион књига и листова омладини намењених.

Као неки посматрач и посредник у живом гигању словеначке педагошке провинције је: »Slovenska šolska matica«, педагошко књижевно друштво, које је за 38 година свога битисања и живота подарило нашем учитељу и учитељици преко 100 књига, које садрже педагошку реалност. По три књиге годишње само за 30 динара, то је штампана страна око 10 пара! Посебно скоро свакогодишњи »Pedagoški zbornik« који има већ 33 свеске, јесте публикација којом се С. Ш. М. и словеначка педагогика са њоме одлично приказује пред словеначким и међународним светом. Под садашњом управом (К. Озвалд) С. Ш. М. настојава да документује и то, да основна-грађанско-средње-ваншколска педагогика нису никаква острва без међусобне везе, већ, рекао бих, спратови у огромној згради, где се један ослања на други.

»Slovenska šolska matica« може уистину да буде словеначкој школи то, што је у природи „матица“ свакој кошници, као нека »home rule« (самоуправа) нашег педагошког живота. И то би била кад би се нешто боље потрудили да се и душевни рад сарадника примерно плаћа!

Педагошке организације

Нека врста самопомоћи, да би учитељ и учитељица вршили успешније најплеменитији облик образовања, то јест, да би са што већим успехом пре свега другог образовали самог себе, јесу »Pedagoška centrala« (оснивач г. Шилих) са лепом стручном књижношћом и »Pedagoško društvo« у Љубљани. (Види Др. Фр. Жгеч: »Idejni in praktični program Pedagoške centrale v Mariboru« (Ped. zbornik, 1928).

Обе организације су, поред осталог, приредиле већ више посве успешних феријалних течајева педагошких, па њима припада и доста заслуге што је II свесловенски педолошки конгрес тако сјајно успео. Желети је само да се овим организацијама што пре придружи као трећи брат на радном пољу и „Југословенско професорско друштво, секција Љубљана.“

Најмлађа педагошка организација у Словенији је „Учитељски покрет“ који је себи поставио за задатак проучавање социјалних прилика, у којима се обавља учитељски рад на селу. У том смеру иде већ Др. Јосип Јерај: »Psihologija kmečkega in proletarskega mladostnika« (Р. zbor. 1929). Даље Јосип Јуранчић: »K raznavanju kmečke mladine (Р. z. 1935). Такође и Драго Цветко: »Socialna struktura dijakov na mariborski klasični gimnaziji« (Ped. zbornik 1935).

Границе планског васпитања

Школа јесте и биће увек плод свога доба. Управо зато је данашња школа морала постати жртвом „рационализације“, која је најмоћнија црта на обличју данашњег времена. Свет и живот сада највише гледамо са такве стране, где би се много шта дало по неким бар делимице човеку разумљивим шемама, узорима и правилима „уредити“. Отуда је и узет садашњи прекомерни култ знања у школи. А ништа или скоро ништа се не рачуна, шта значе на разним пољима културног живота и з в а н — р а з у м с к е или ирационалне, то ће рећи неурачунљиве силе: осећање, природна осетљивост човека, саморасла импулзивност, ту или тамо дата генијалност!

И колики значај добија на пр. откриће потсвесних слојева човечје душе! Јер је обилнији и за ток живота меродавнији, потсвесни, ирационални или разуму недоступнији део моје душе, онај исти, откуда нарочито извиру побуде или мотиви моје активности или неактивности у облику разних покрета, интереса, потреба и жеља.

Из потсвесних слојева човечјег бића и живота пак долази и опет одлази такође врло много далекосежних чињеница, које човека формирају, тј. управљају га добрим као и супротним правцем. Колико је таквих сила, особито још упливних на млади на-
раштај, у свему томе што се у породици, на селу, у варошком животу итд. нехотице и у незнању сматра као навика, обичаји, традиција, јавно мњење, мода! Ко не би знао колико то одлучује при оцени што важи као нормална мера животних потреба («Standard of life») у погледу хране, одећа, становања и што разликује културу духа сеоског човека од грађанина, пролетера, интелектуалца! Види на пр. Dr. Vinko Brumen: »Vzgojni romen domače kulture« (Ped. zbornik 1937).

Даље, шта значи у васпитном настојању дана с р е д и н а (миље)? Јер мишљење, да би васпитање, социјална реформа, хигијена, правосуђе итд. сами могли човека повољно формирати, то лепо мишљење из полупрошлости морамо, нажалост, положити

у гроб, који му је ископало данашње учење о миљеу. Тако суди о томе знаменити психолог и педагог Вилхем Штерн. Јер ни онда, кад извршујеш свој посао као учитељ, шеф надлештва или у интернату, као саветник онима што бирају позив или ступају у законску везу или ма како друкчије у јавном животу — ниси само неко који свесно тежи за тим и тим циљем, већ си уједно људима пред собом део околине, то ће рећи, још неко који изражава такав и такав начин понашања или говора, те и те лепе или ружне навике, крепости, слабости, те да и све то не остане без дејства. Види К. Озвалд: »Pedagoški pogled na mladostnika, ki je zapadal kazenskemu paragrafu« (Ped. zbornik 1936).

Ипак смо као глуви и слепи. Стога нам дело за добро младог нараштаја постаје зидање вавилонске куле те ће и доживети исту судбину ако не будемо стварније уважавали све силе од којих зависи чврстина у израђивању васпитног човека. Види на пр. лепи чланак: »Zamorjene sile« који је написала Алојзија Штеби (Педаг. зборник 1922).

Васпитна политика

Тужимо се на зла времена. Али откуда ипак, ако не из редова подмлатка, могу доћи бољи људи, који би једини донели и боље дане? Само како ће они израсти из данашње школе, која је само још голи механизам без душе, коју је испио рационалистички вукодлак? И остала је сама кост од бирократске школе, којој су све и сва сведоџбе и дипломе — јер су јој све за човека пресудне силе „непознате као извори Нила“. Како се не уважи бар то, шта значи у животу народа — васпитни количник! А што је тако мртво, како ће дојити млада, гладна живота бића? Како се можемо надати лепој будућности, докле нам се подмладак гуши у тако затрованој средини? Не варајмо себе и друге!

На чистину мора Прешернов Палинур, кога ћемо о другој двадесетогодишњици весело спремати:

Ti nam otel si čolnič, si mu z jadrani krmo popravil,
Ti mu pokazal si pot pravo v deželo duhov!

Тај Палинур би могла бити са својих важних задатака смишљено вођена васпитна политика. А пре свега другог морала би се постарати, да се што тачније припреме, „буцетирају“, све живе силе које човека одликују, ма од куда оне долазиле. Тек онда биће могуће на пр. помоћу законодавства или још боље, помоћу јавне свести потпомоћи ове силе тако како заслужују, или пак њихов утицај искључити, односно ограничити.

Осим овога не би смели презирати ни то да живот показује и такве стране, које се по свом бићу не дају од спољашњих фак-

тора разумом регламентирати, јер најдубље успевају онда, ако им за највиши критеријум свагда служи једино она вредност, која је на њиховом пољу рада водећа. А божја искра правоме васпитачу омладине је — љубав. Ко је нема у довољној мери, тај нека се не прихвата учитељског позива, јер није створен за њ. Зато и онај који по датој наруџбини врши надзорничке послове, мора имати две душе: чиновничкој личности треба придодати још и брата у љубави, који би знао и то да није потребно све видети и који би *sua sponte* по дубоко укорењеним трзајима сопствене душе, учитеља и учитељицу духовно водио, надањивао и бодро у њиховом, за правилно оспособљавање омладине у културном животу народа тако значајном раду.

Што бисмо тајили! Васпитне политике још немамо или бар не такве, да би заслуживала уистини то име и имала ту „линију“ да омладина не остане „пред затвореним вратима“ већ да се свесно припрема за решавање задатака који је чекају у блиској будућности. Особито пак за расправљање таквих, какве досада нисмо познали, јер их доноси или тек обећава нов живот, који се буди на свим странама, на дому и у туђини. Ако ми не можемо рећи да имамо такву васпитну политику данас, ипак не рецимо малодушно да је неће бити сутра. Верујмо у живот и његову динамику. Јер и данас важи изрека: долазимо из друкчијих времена и идемо у друкчије. Види К. Озвалд: »*Vzgojevalec mnogo, vzgoje malo*« — (у белетристичкој ревији »*Modra ptica*« 1937/38).

Епилог

Нешто ми је рекло, да у првој двадесетогодишњици откако се словеначка педагошка провинција слободно развија, не би требало само сухо да набрајам како је било, већ уједно унеколико да назначим шта следи из чињеница које су још јуче биле педагошка садашњост, као увод за сутра.

Сарадницима и прешилашницима

Са овом свеском „Учитељ“ почиње објављивати већ написани и сређени материјал под општим именом Педагошка Југославија. Педагошка Југославија је зборник студија и чланака о разноврсним педагошким манифестацијама за двадесет година живота и рада — од 1 децембра 1918 до 1 децембра 1938 год. у Краљевини Југославији.

У појединим свескама штампаће се следеће градиво:

- II) Развитак психологије у Југославији,
- III) Развитак филозофије у Југославији,
- IV) Развитак социологије у Југославији,
- V) Развитак дечје књижевности и музике у Југославији,
- VI) Школство у Југославији,

VII) Рад учитеља изван школе у Југославији,
VIII) Библиографија (по свима напред изнетим одељцима) у Југославији од 1918 до 1938 год.

Како ће овај материјал изнети неколико оваквих свезака, ми молимо сараднике чији радови нису у области овога Зборника, а чекају у уредништву на ред да се штампају, да се претрпе док целокупно градиво посвећено „Педагошкој Југославији“ не буде оштампано.

Претплатнике молимо за претплату и за љубазност да најхитније нађу нове претплатнике, пошто смо резервисали извесан број примерака „Учитеља“ за нове претплатнике.

Градиво које ће бити штампано ове године у „Учитељу“ толико је важно за све учитеље и школске људе, да без овогодишњег „Учитеља“ не треба да буде ниједна школа и ниједан учитељ.

Свестрано претставити двадесетогодишњи рад педагошке науке и њених помоћних дисциплина, школе, ученика и учитеља у Југославији — заиста је био врло напоран посао, али и посао наше части и нашег угледа. Кад целокупан материјал буде оштампан, онда ћемо не само наићи на многа нова сазнања и открића, већ и на нове побуде за бољи конструктивнији рад у школи и изван ње и, пре свега, на своме духовном уздицању. Зато је дужност свих чланова Ј. у. у. да „Педагошкој Југославији“ нађу што више претплатника и омогуће јој што већи публицитет.

Уредништво

НОВЕ КЊИГЕ ПОЗЛАТЕ НА ПРИКАЗ

Д-р Милош Ђурић, Сократ и његово етичко учење, Београд 1938, 8^о, стр. 48. Издавач Геца Кон А. Д.

Д-р Милан М. Јовановић, Проблем Смисла живота и наша народна поезија, Нови Сад (Јовановић и Богданов), 1938, 8^о, стр. 7.

К. Г. Јунг, Психолошки типови, превео д-р Милош Ђурић, Београд 1938, 8^о, стр. 544, издање „Космос“ (Каријатиде).

Проф. д-р Јордан П. Илић, Ка новој основи религиске наставе, Београд 1938, 8^о, стр. 148.

В. Бехтерев, Сугестија и васпитање, с руског Василије Пејхел, Нови Сад 1938, 16^о, стр. 45, цена 6 дин. „Браћа Мишић“.

Н. Левитов, Психолошки лабораторијум и школска пракса, Нови Сад 1938, 16^о, стр. 96, цена 12 дин. („Браћа Мишић“).

Андрија М. Огњановић, Како треба предавати српскохрватски језик у мањинским осн. школама, Нови Сад 1937, 8^о, стр. 72, издање „Браћа Мишић“.

Велимир Р. Дамњановић, Савремени наставни принципи за израду модерних буквара и словарица, Н. Сад 1936, 8^о, стр. 149. Изд. „Браће Мишић“.

Josip Nikšić, Dr. Eduard Beneš, Karlovac 1938, 16^о, str. 43. Izdao Prosvjetni odbor u Karlovcu.

„Учитељ“ излази у месечним свескама од четири до пет табака. Годишња му је цена за чланове Југ. учит. удружења 50 дин.; за нечланове и школе 80 дин.; за ђаке учитељ. школа 45 дин. Претплата се полаже унапред најмање за пола године на Југосл. учит. удружење, Београд, чек. рач. бр. 53081. — Рекламације непримљених бројева најдаље после два месеца. Учитељ излази из штампе сваког 15 у месецу. Плаћање и туживо у Београду:

Власник и одговорни уредник

ИВАН ДИМНИК

претседник Југословенског учитељског удружења

Краља Милутина 66.

Београд

Телефон 22-585

**ИЗАШЛА ЈЕ
ШТАМПАНА
ЋИРИЛИЦОМ
НА 200 СТРАНА**

ПРАКСА НОВЕ ШКОЛЕ

СВЕСКА ПРВА
ЦЕНА 30.— ДИН.

САДРЖИ: Реформу просвете; Начин како ћемо данашњу школу претворити у Радну; разна упуштава и 25 практичних предавања, разрађених по принципима Радне школе, која испуњавају око 180 радних часова.

Друга свеска излази новембра. Претплатна цена јој је 20 дин. и прима се до конца новембра.

Посебно оштампана Упутства за преображај наше данашње школе стају 5 дин.

Наруџбине извршује и претплату прима Милорад Павловић, професор — Сомбор (Учитељска школа)

Г.і. УПРАВИТЕЉИ ШКОЛА

Не шаљите поруџбенице за издања Ј.у.у. службено ш.ј. без поштанске марке, јер Удружење због тога плаћа огромне суме за таксе.

Удружење већ плаћа таксене марке на рачуне и признанице, па није право да плаћа и друге нередовне-поруџбено-таксе. Ово је нарочито незгодно за „Југословенче“ које се продаје скоро по режиској цени, ради тога, да се омогући прешлаћивање и сиромашној деци.

Администрација Ј.у.у.

За „Учитељ“,

„Народну просвету“ и

„Југословенче“

још се примају нове поруџбине.

АДМИНИСТРАЦИЈА Ј. У. У.

JUGOSLOVENSKO UČITELJSKO UDRUŽENJE

Centrala Beograd, Kralja Milutina 66.

Poručujte izdanja Jugoslovenskog učiteljskog udruženja

»Pedagoška biblioteka J. U. U.«:

1. „Projekat nastavnog plana i programa za narodne škole“
od Ernesta Vranca (rasprodato)	2.50
2. „Učiteljsko obrazovanje u stranim zemljama“	2.50
3. „Reforma praktičnog učiteljskog ispita“	4.—
4. „Reforma učiteljskog obrazovanja u Jugoslaviji“ od Dušana Price
i Gustava Siliha	10.—
5. „Učiteljeva bibliografija“ — pregled pedagoških pisaca i članaka
za 50 godina od Mil. R. Majstorovića	6.—
6. „Projekat nastav. plana i programa, E. Vranc i J. Dolgan	12.—
7. „Pedagoška Čehoslovačka	

Za učitelje:

8. „Dokument o učiteljskom nacionalnom radu u prošlosti“, sa
31 slikom	10.—
9. „Učiteljski kalendar“ za 1935 g. sa šematizom svih škola u Jugo-
slaviji i svim potrebnim uputstvima za učitelje	5.—
10. „Učiteljski kalendar“ za 1936 g. sa „Nastavnim planom i progra-
mom za osnovne škole, koji je sada na snazi	10.—
11. Kompleti „Učitelja“ za 1922-23, 1925-26, 1926-27, 1928-29, 1932-33.
1934-35, po	25.—
i „polukompleti“ za god. 1922-23, 1925-26, 1928-29, 1929-30,
1930-31, 1932-33, 1933-34, 1934-35. po	8.—
12. Godišnji izveštaj o radu JUU za 1933-34, 1934-35, 1935-36,
1936-37 g. po	5.—

Za roditelje:

13. Komplet „Roditeljskog lista“, za 1936 g. naročito važno za
roditelje po	10.—
kao i „polukompleti“ za 1936 i 1937 god. po	5.—

Za decu

Naročito preporučujemo kolegama „Jugoslovenče i „Jugoslovenske narodne pripovetke“, izdanja koja se mogu upotrebiti kao dar učenicima o godišnjem ispitu (nagradne knjige) i to:

1. Komplet „Jugoslovenčeta“, za godine: 1931-32, 1932-33, 1933-34,
1934-35, 1935-36, po	10.—
Polukomplet za iste godine	6.—
2. „Jugoslovenske narodne pripovetke“, ilustrovane po	5.—

Redovna izdanja J. U. U.

Isto tako preporučujemo kolegama naša redovna izdanja, bez kojih ne bi trebalo da bude nijedan svestan član, a naročito apelujemo na kolege, upravitelje škola, da svoje škole pretplate, ukoliko ih ove ne primaju, i to:

„Narodna Prosvetu“, staleški organ Juu, koji izlazi nedeljno sa
godišnjom preplatom	
za članove	50.—
za nečlanove	60.—
„Učitelja“, pedagoško-socijalni časopis, koji izlazi mesečno sa godiš-
njom preplatom	
za članove	50.—
za nečlanove i škole	80.—
za učenike učiteljskih škola	45.—
„Jugoslovenče“, dečji list, koji izlazi mesečno, sa preplatom od
(Poverenicima iznad 3 broja 15% rabata).	10.—

Novac je najzgodnije poslati čekom br. 53.081 i porudžbenicom
— Jugoslovenskom učiteljskom Udruženju Beograd, — Kralja Milutina 66